

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มี
การทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะนำเสนอโดยลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง
2. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองไทย
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง

ความหมายของความขัดแย้ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2546 ให้คำอธิบาย “ขัดแย้ง” ว่า “ขัด” หมายถึง
ไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ ส่วน “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงกัน ไม่ลงรอยกัน ด้านไว้ ทานไว้รวมความแล้ว
ความขัดแย้ง หมายถึง “สภาพความไม่ลงรอยกันคือไม่ยอมทำตามและยังมีความต้านทานไว้”

วันชัย วัฒนศัพท์ (2547 ก, หน้า 16) ให้ความหมายไว้ว่า ความไม่ลงรอยกัน หรือสภาวะ
ที่ไม่เห็นพ้องต้องกัน หรือความเป็นปฏิปักษ์ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 กลุ่มขึ้นไป
โดยมีสาเหตุมาจากวัตถุประสงค์ที่ไม่สามารถเข้ากันได้ ความไม่ลงรอยกันทางด้านความต้องการ
ความปรารถนา ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ

อรุณ รัชธรรม (2538, หน้า 86) กล่าวว่า คำว่า “ความขัดแย้ง” (Conflict) มาจากรากศัพท์
ภาษาละตินคือ “Configure” ซึ่งแปลว่า “การต่อสู้” (Fight) หมายถึง “การทำสงคราม”

“ความไม่ลงรอยกัน” หรือ “การเข้ากันไม่ได้” “การคัดค้านซึ่งกันและกัน” หรือ “ฝ่ายตรงข้าม”

เอกชัย กี่สุขพันธุ์ (2531, หน้า 71) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความขัดแย้ง (Conflict) คือ
สภาพการณ์ที่คนหรือกลุ่มคนเกิดความไม่เข้าใจกัน มีความรู้สึกไม่พึงพอใจหรือคับข้องใจที่จะ
พูดคุยต่อกัน

สมยศ นาวิการ (2540, หน้า 772) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความขัดแย้ง คือการไม่เห็นพ้อง
ที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างบุคคลสองคนหรือกลุ่มสองกลุ่ม หรือมากกว่า ภายใต้ความขัดแย้ง
ขององค์การ บุคคล หรือกลุ่มอาจจะขัดขวางเป้าหมาย หรืองานระหว่างกัน

Greenberg and Baron (1997, p. 380 อ้างถึงใน ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2550, หน้า 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มรับรู้ว่าคุณลักษณะหรือกลุ่มอื่นได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะส่งผลในทางลบ หรือสร้างความไม่เท่าเทียมกันให้เกิดขึ้นต่อความต้องการหรือผลประโยชน์ของตน

Nelson and Quick (2001, p. 350 อ้างถึงใน ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2550, หน้า 10) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สถานการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่เท่าเทียมกันของเป้าหมาย ทัศนคติ และอารมณ์ หรือพฤติกรรม นำไปสู่ความไม่ลงรอยกัน หรือตรงกันข้ามกันระหว่าง 2 ฝ่ายขึ้นไป

ความขัดแย้ง หมายถึง ปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรหรือระหว่างประเทศ ตั้งแต่ 2 ฝ่าย หรือมากกว่านั้น ซึ่งตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามที่จะป้องกันหรือบีบบังคับเพื่อผลบางอย่าง ในขณะที่ฝ่ายหนึ่งพยายามต่อต้านความขัดแย้งเป็นพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ ทั้งนี้เป็นคำพูดหรือไม่ได้เป็นคำพูด แสดงออกโดยพยายามขัดขวาง บีบบังคับทำอันตราย ต่อต้านหรือโดยการแกล้งฝ่ายตรงข้าม

สาเหตุของความขัดแย้ง

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร) (2547, หน้า 42) มองว่า เมื่อกล่าวถึง เหตุปัจจัยของความขัดแย้ง ได้มีนักคิดหลายคนที่ได้นำเสนอประเด็นข้อมูลไว้มาก โดยจัดกลุ่มความคิดออกเป็นกลุ่มดังต่อไปนี้ กล่าวคือ

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากปัจจัยภายใน โดยจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มนักคิดทางศาสนา และกลุ่มนักคิดเชิงพฤติกรรมศาสตร์

1. กิเลสคือที่มาของความขัดแย้ง นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มองว่า ความอยากได้ อยากใหญ่ และใจแคบ ถือได้ว่าเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดความหวาดกลัว ระแวง และไม่ไว้ใจกัน ตัวปัญหาของความขัดแย้งอยู่ที่อวิชชา ซึ่งแตกกิ่งใหญ่ออกมาเป็น ความโลภ ความโกรธ และความหลง

2. พฤติกรรมศาสตร์ในแง่สัญชาตญาณ และสัณฐานของมนุษย์ ที่มาของความขัดแย้ง นักวิชาการพฤติกรรมศาสตร์ มองว่า สาเหตุของการขัดแย้งนั้นเกิดจากสัณฐานมนุษย์และสัตว์ ในทุกสังคม ความขัดแย้งของมนุษย์เกิดจากพื้นฐานของแนวคิดสัญชาตญาณความก้าวร้าว และด้วยความก้าวร้าวของมนุษย์นี้เอง ได้ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ความขัดแย้งและการต่อสู้เป็นกระบวนการเพื่อการทดแทนหรือชดเชย สิ่งที่เป็นสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลายล้างมนุษย์โดยผ่านทางความขัดแย้งหรือการแข่งขัน

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากความต้องการ มองว่า ความต้องการด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม สิ่งที่สามารถนำมายืนยันได้คือ ดัชนีชี้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจนั้นคือ รายได้ สิทธิทรัพย์สินถือครอง และการมีงานทำ เป็นต้น ส่วนตัวแปรคือ ความต้องการด้านสังคมก็คือ ระดับการศึกษา ความทันสมัย และฐานะทางสังคม ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนในสังคมเกิดความขัดแย้ง

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากอำนาจ มองว่า ความไม่เท่าเทียมกัน หรือความไม่สัมพันธ์กันของอำนาจระหว่างบุคคลในสังคม และความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมของอำนาจเป็นลักษณะสำคัญที่สุดของความขัดแย้ง เนื่องจากระดับของอำนาจที่แตกต่างกันเป็นผลให้กลุ่มเริ่มตระหนักถึงความแตกต่างกันและยังทำให้มีการแสวงหาวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากค่านิยม ก็ประกอบไปด้วยประเด็นหลักหลายประการ เช่น ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ภาษา และชาติพันธุ์

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากโครงสร้างสังคม มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยม ซึ่งโครงสร้างสังคมมีการแบ่งชนชั้นสูง และเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้น เนื่องจากความสำนึกของชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นกลายเป็นความขัดแย้ง ได้ทำการจำแนกตัวแปรพื้นฐานของการขัดแย้งว่าความขัดแย้งไม่ได้เกิดโดยบังเอิญแต่เป็นผลพวงจากสังคมทุนนิยมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจการกดขี่และการขัดแย้งทางสังคม

กลุ่มที่มองว่า ความขัดแย้งเกิดจากข้อมูล ข่าวสารหรือการสื่อสารที่ไร้ประสิทธิภาพ มองว่าการรับรู้ที่ผิดพลาด ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งการเกิดสงครามเป็นผลสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการรับรู้และการประเมินที่ผิดพลาด ตลอดจนความทันสมัยหรือความคล่องตัวอาจจะเป็นจุดอ่อนได้เช่นกันคือ วิจารณ์ญาณในการกลั่นกรอง เพราะการที่ข้อมูลมีมากมาย ซึ่งสามารถแสวงหาได้จากสื่อสิ่งพิมพ์ หรืออินเทอร์เน็ต ถ้าขาดการกลั่นกรองข้อมูลอย่างมีวิจารณ์ญาณ หรือขาดการแยกแยะ วิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นกัน

ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้ง

1. ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ Moorhead and Griffin (2001, p. 213 อ้างถึงใน สุพัตรา จิตตเสถียร, 2550, หน้า 20) นำมาใช้อธิบายถึงความขัดแย้งในบทบาทของมนุษย์ในองค์กรและใช้อธิบาย ถึงแบบแผนพฤติกรรมของบุคคลภายใต้ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลทำให้แสดงพฤติกรรมนั้นออกมา ส่วนความขัดแย้งในบทบาท (Role Conflict) จะเกิดขึ้น

ตามประสบการณ์ของแต่ละคนที่ประสบมา หรือเกิดจากการที่พฤติกรรมของบทบาทตั้งแต่สองบทบาทขึ้นไปไม่สอดคล้องกัน และความขัดแย้งเกิดจากการที่ไม่สามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้พร้อมกันในเวลาเดียวกัน เช่น ต้องเป็นประธานในการประชุมในฐานะครูใหญ่ หรือจะต้องออกไปรับลูกที่โรงเรียนในฐานะที่เป็นบิดา

ความขัดแย้งของบทบาท (Role Conflicts) หมายถึง เมื่อบุคคลต้องแสดงบทบาทต่าง ๆ หลายบทบาทในเวลาเดียวกันและบทบาทนั้นไม่สอดคล้องกัน เช่น มีบทบาทเป็นผู้บริหารในขณะเดียวกันก็มีบทบาทเป็นสามีที่ต้องทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานของภรรยาที่เป็นลูกน้องของตนด้วย เป็นต้น และเมื่อบทบาทนั้นไม่ชัดเจน (Role Ambiguity) ทำให้บุคคลไม่แน่ใจว่าจะปฏิบัติอย่างไร เช่น การแนะนำจากหัวหน้างานไม่ชัดเจนหรือแนวทางการร่วมปฏิบัติกับเพื่อนร่วมงานไม่ชัดเจน จะส่งผลให้บุคคลเกิดความเครียด สัมพันธ์กับบทบาทของตัวเองที่มีอยู่กับบทบาทที่ถูกคาดหวัง และเมื่อมีมากกว่าหนึ่งบทบาทขึ้นไป จะทำให้เกิดความขัดแย้งในบทบาท (Role Conflict) ได้ ซึ่งมีอยู่ 4 แบบดังต่อไปนี้ (Moorhead & Griffin, 2001, p. 214 อ้างถึงใน สุพัตรา จิตตเสถียร, 2550, หน้า 21)

1. ความขัดแย้งภายในตัวผู้ส่งข่าวหรือผู้ที่ออกคำสั่ง (Intra-sender Conflict) เช่น กรณีที่หัวหน้าทีม ต้องทำงานในบทบาทที่เท่าเทียมกันในทีม ในขณะเดียวกันก็มีบทบาทเป็นผู้บริหารด้วย ต้องทำหน้าที่สั่งการและบังคับบัญชาด้วยจะมีบทบาทที่เท่าเทียมกัน ในทุกบทบาทคงเป็นไปได้ยาก จึงทำให้เกิดความขัดแย้งภายในตัวเองขึ้น

2. ความขัดแย้งระหว่างผู้ส่งข่าวหรือผู้ออกคำสั่ง (Inter-sender Conflict) เกิดจากคนในกลุ่มมีความขัดแย้งกับคนในกลุ่มอื่น ๆ ที่มีบทบาทเดียวกัน ทำให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างกลุ่ม

3. ความขัดแย้งระหว่างบทบาท (Inter-role Conflict) เมื่อบทบาทต่างกันทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่ต่างกันด้วยแต่เมื่อต้องมาทำงานร่วมกันจะพบว่าพฤติกรรมที่เข้ากันไม่ได้ เช่น เมื่อหัวหน้าขอให้ช่วยทำงานล่วงเวลาเพื่อให้งานเสร็จ ในขณะเดียวกันก็กังวลกับบทบาทการเป็นแม่บ้านที่ต้องดูแลลูกหลังเลิกงาน ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นระหว่าง เรื่องงานกับบทบาทส่วนตัวที่มีอยู่

4. ความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบทบาท (Person-role Conflict) เกิดขึ้นเมื่อเรามีบทบาทอย่างหนึ่ง แต่ไม่สามารถทำตามบทบาทที่ตนมีได้หรือการที่บุคคลมีความต้องการอย่างหนึ่ง แต่ตามบทบาทที่ถูกกำหนดไว้นั้นทำตามความต้องการของตนเองไม่ได้จะเกิดความขัดแย้งขึ้นได้

2. ทฤษฎีความขัดแย้งแบบร่วมมือ

Leung and Tjosvold (1998, p. 44 อ้างถึงใน สุพัตรา จิตตเสถียร, 2550, หน้า 21) เสนอว่า สิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการความขัดแย้งไม่ได้ผล คือ การขาดแรงจูงใจที่ดี (Motivation) ดังนั้น องค์การที่ต้องการให้การจัดการความขัดแย้งได้ผลจึงควรมีการลงทุนเพื่อการฝึกฝนสร้างการเรียนรู้

ให้บุคลากรมีสมรรถนะต่อการจัดการความขัดแย้งแบบร่วมมือ ตามทฤษฎีความขัดแย้งแบบร่วมมือ (Cooperative Conflict Theory) อันจุดเน้นที่การมีเป้าหมายเดียวกันภายใต้มิตรภาพที่ดีต่อกันและกัน “We are in this Together” and “We Swim or Sink Together” หัวใจสำคัญ คือ แนวทางปฏิบัติ ถูกกำหนดมาจากการบูรณาการความต้องการของทุกคนร่วมกันบนพื้นฐานของความจริงใจต่อกัน เพื่อมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

สาระสำคัญของทฤษฎีการจัดการขัดแย้ง

1. ทุกหน่วยของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงได้
2. ทุกหน่วยของสังคมเป็นบ่อเกิดของการขัดแย้ง
3. ทุกหน่วยของสังคมมีส่วนส่งเสริมความไม่เป็นปึกแผ่นและการเปลี่ยนแปลง
4. ทุกสังคมจะมีคนกลุ่มหนึ่งควบคุมบังคับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ให้เกิดความเป็นระเบียบใน

สังคม

แนวคิดของมาร์กซ์

Marx (n.d. อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540, หน้า 29) เชื่อว่าความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงเป็นของคู่กัน เขาใช้การวิเคราะห์ความขัดแย้งเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สังคม มาร์กซ์ยืนยันว่าความขัดแย้งเป็นกฎพื้นฐานของชีวิต การวิเคราะห์สังคมของมาร์กซ์ อยู่บนพื้นฐานของการศึกษาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ มาร์กซ์เชื่อในการใช้ความขัดแย้งเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาสังคมกัน

มาร์กซ์มีความเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงของทุก ๆ สังคม จะมีขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้น โดยแต่ละขั้นจะมีวิธีการผลิต (Mode of Production) ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของอำนาจของการผลิต (Forces of Production) ซึ่งได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน ทุน และเทคโนโลยี กับความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (Social Relation of Production) ซึ่งได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้แรงงานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (Substructure) และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างส่วนบนของสังคม (Superstructure) ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทักษะ และบรรทัดฐานของสังคม ลำดับขั้นของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์มีดังนี้

1. ขั้นสังคมแบบคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม (Primitive Communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของเผ่า (Tribal Ownership) ต่อมาเผ่าต่าง ๆ ได้รวมตัวกันเป็นเมืองและรัฐ ทำให้กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเปลี่ยนไปเป็นของรัฐแทน

2. ขั้นสังคมแบบโบราณ (Ancient Communal) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ (State Ownership) สมาชิกในสังคมได้รับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ซึ่งได้แก่ เครื่องใช้ส่วนตัว และทาส ดังนั้น ทาส (Slavery) จึงเป็นกำลังสำคัญในการระบบการผลิตทั้งหมด และต่อมาระบบการผลิตได้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าของทาสและทาส

3. ขั้นสังคมแบบศักดินา (Feudalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของขุนนาง คือที่ดิน โดยมีทาสเป็นแรงงานในการผลิต

4. ขั้นสังคมแบบทุนนิยม (Capitalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของนายทุน คือที่ดิน ทุน แรงงาน และเครื่องจักร โดยมีผู้ใช้แรงงานเป็นผู้ผลิต

5. ขั้นสังคมแบบคอมมิวนิสต์ (Communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของทุกคน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

ตามแนวความคิดของมาร์กซ์ ลำดับขั้นของการนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นล่างของสังคมเกิดจากกระบวนการดังต่อไปนี้

1. มีความต้องการในการผลิต
2. เกิดการแบ่งแยกแรงงาน
3. มีการสะสมและพัฒนาทรัพย์สินส่วนบุคคล
4. ความไม่เท่าเทียมทางสังคมมีมากขึ้น
5. เกิดการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม
6. เกิดตัวแทนทางการเมืองเพื่อทำการรักษาผลประโยชน์ของแต่ละชนชั้น
7. เกิดการปฏิวัติ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวความคิดของมาร์กซ์ เป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม โดยใช้แนวความคิดวิภาษวิธี (Dialectical) ที่เริ่มจาก การกระทำ (Thesis) ซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการกระทำ (Antithesis) และเกิดการกระทำแบบใหม่ (Synthesis) ตามมา

จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งมาจากเศรษฐกิจ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกิดขึ้นเพราะแต่ละกลุ่มมีความสนใจทางเศรษฐกิจที่ตรงข้ามกัน ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และจะนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง โดยที่กลุ่มหนึ่งก็พยายามสนองประโยชน์ของตนซึ่งอีกกลุ่มหนึ่งจะเสียประโยชน์ ในทำนองเดียวกันสมาชิกของกลุ่มก็พยายามแสวงหาประโยชน์ของตนเองซึ่งทำให้เกิดการขัดแย้งภายในกลุ่ม และขัดแย้งกับกลุ่มอื่น

ที่มีความสนใจหรือมีประโยชน์ขัดกัน มาร์กซ์ถือว่าความขัดแย้งเป็นสภาพการณ์ปกติของสังคมเป็นแกนกลางของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก จุดเน้นในแนวคิดของมาร์กซ์ อยู่ที่เศรษฐกิจ การต่อสู้ของชนชั้น ธรรมชาติของการแข่งขัน และการแสวงหาประโยชน์

แนวความคิดหรือฐานคติที่เกี่ยวกับองค์การสังคมของมาร์กซ์

1. ความสัมพันธ์ทางสังคมแสดงลักษณะเป็นระบบ ความสัมพันธ์เต็มไปด้วยความสนใจที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว

2. ระบบสังคมต่างเป็นตัวจ่ายการขัดแย้งอย่างมีระบบ
3. การขัดแย้งจึงเป็นลักษณะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และมีอยู่มากมายในระบบสังคม
4. การขัดแย้งมักแสดงออกมาเป็นความสนใจที่ตรงกันข้ามกันของคนสองพวก
5. การขัดแย้งมักเกิดจากการแบ่งปันสิ่งของที่หายาก ที่เห็นได้ชัด คือ อำนาจ
6. การขัดแย้งเป็นแหล่งสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม

ประพจน์เกี่ยวกับความเครียดของการขัดแย้ง

1. ยิ่งทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกันมีอารมณ์มาก การขัดแย้งก็จะมีเครียดมากขึ้น
2. ยิ่งระดับความเป็นคนกลุ่มเดียวกันของผู้ขัดแย้งมีเพียงใด ความเครียดในการขัดแย้งมีมากขึ้น
3. ยิ่งการขัดแย้งเกี่ยวข้องกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มที่เกี่ยวข้องมาก การขัดแย้งก็จะมีเครียดมากขึ้น
4. ยิ่งคู่กรณีมีความปรองดองกันมาก่อนมาก ความขัดแย้งก็จะมีเครียดมากขึ้น
5. ยิ่งโครงสร้างทางสังคมทั่วไป ปลอบยให้คู่กรณีอยู่แตกต่างหากจากกันได้น้อยเท่าใด ความเครียดของการขัดแย้งก็จะยิ่งมีมากเท่านั้น
6. ยิ่งการขัดแย้งเป็นเป้าหมายอยู่ในตัว แทนที่จะเป็นอุปกรณ์ไปสู่สิ่งอื่นมากเพียงใด ความเครียดของการขัดแย้งก็จะยิ่งมีมากเท่านั้น
7. ยิ่งคู่กรณีมองเห็นว่าการขัดแย้งเป็นเรื่องเป้าหมาย และผลประโยชน์ส่วนตัวมาก การขัดแย้งก็จะยิ่งมีเครียดมากขึ้นเท่านั้น

หน้าที่ของการขัดแย้งทางสังคมต่อคู่กรณี

1. ยิ่งการเป็นปรปักษ์ระหว่างกลุ่มความเครียดมากและยังมีการขัดแย้งระหว่างกลุ่มมาก ขอบเขตของกลุ่มต่าง ๆ ก็จะจางหายไปน้อยลง
2. ยิ่งการขัดแย้งมีความเครียดมากเท่าใด และกลุ่มมีบูรณาการน้อยเพียงใด กลุ่มขัดแย้งก็จะยิ่งรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางมากขึ้นเท่านั้น

3. ยิ่งการขัดแย้งมีความเครียดมากเท่าใด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในกลุ่มกลุ่มก็จะยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

หน้าที่ของการขัดแย้งต่อสังคมเป็นส่วนรวม

1. ยิ่งการขัดแย้งมีความมีความเครียดน้อยเพียงใด สังคมส่วนรวมขึ้นอยู่กับการพึ่งพาอาศัยกัน ก็จะยิ่งเป็นไปได้มากขึ้นว่าการขัดแย้ง จะส่งผลให้เกิดบูรณาการในสังคมมากขึ้น
2. ยิ่งการขัดแย้งเกิดขึ้นบ่อย การขัดแย้งมีความเครียดน้อยลง สมาชิกของกลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจก็จะยิ่งระบายนความเป็นปฏิกิริยามากขึ้น รวมทั้งจะเกิดความเชื่อมั่นในการควบคุม และจะเป็นการส่งผลให้เกิดบูรณาการในสังคม
3. ยิ่งการขัดแย้งมีความเครียดน้อยและเกิดบ่อยมาก ก็จะยิ่งเพิ่มโอกาสในการสร้างบรรทัดฐานขึ้นมาควบคุมการขัดแย้งมากขึ้น
4. ยิ่งความสัมพันธ์เชิงปฏิกิริยาระหว่างกลุ่มในสายบังคับบัญชาทางสังคม (Social Hierarchy) มาก แต่การขัดแย้งโดยเปิดเผยมีน้อยแล้ว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสมาชิกของแต่ละกลุ่มกลุ่มจะมีมากขึ้น จึงเป็นการส่งผลให้การรักษาสายการบังคับบัญชาทางสังคมขณะนั้นให้ดำรงยืนยาวต่อไป
5. ยิ่งการขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่มีอำนาจต่างกันมาก ความเครียดมีน้อย โอกาสที่จะทำให้ความสัมพันธ์แห่งอำนาจกลายเป็นเรื่องปกติก็มีมากขึ้น
6. ยิ่งการขัดแย้งมีความเครียดน้อย โอกาสในการที่จะสร้างกลุ่มผสมระหว่างสมาชิกของกลุ่มที่ไม่เคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อน ก็ย่อมจะมีมากขึ้น
7. ยิ่งการคุกคามของการขัดแย้งที่มีความเครียดมากระหว่างกลุ่มมีเวลายาวนาน กลุ่มผสมระหว่างกลุ่มขัดแย้งก็จะยิ่งมีความคงทนถาวรมากขึ้น

แนวคิดของซิมเมล

Simmel (n.d. อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540, หน้า 31) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งเป็นปฏิสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่มเพราะสมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ผลงานของซิมเมลเกี่ยวกับความขัดแย้ง โดยเขาเชื่อว่า ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายนั้น ความขัดแย้งเป็นผลมาจากความรู้สึกเข้าข้างตนเองมากกว่าเข้าข้างฝ่ายอื่น ความรู้สึกอาจเป็นความมั่งร้าย โกรธเกลียด หรืออิจฉา ซึ่งโดยมากเกิดขึ้นเพราะพฤติกรรม หรือคุณลักษณะทางสังคมของแต่ละฝ่ายมีความสำคัญเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ไม่มีองค์การใดหรือบุคคลใดจะหนีพ้นจากความขัดแย้งไปได้ ความขัดแย้งมักจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวคิดที่สำคัญบางประการของซิมเมลเกี่ยวกับความขัดแย้ง คือ

1. ความขัดแย้งทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวภายในกลุ่ม
2. ความกลมเกลียวภายในกลุ่มเป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้ง
3. ความกลมเกลียวระหว่างกลุ่มเป็นสาเหตุให้เกิดการขัดแย้ง
4. ความขัดแย้งและโครงสร้างของกลุ่ม

สาระความคิดเกี่ยวกับองค์การสังคมของซิมเมล

1. ความสัมพันธ์ทางสังคมจะเกิดขึ้นในภาวะสังคมเป็นระบบ ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมอาจสืบเนื่องมาจาก กระบวนการทางอินทรีย์ภาพสองกระบวนการ คือ กระบวนการก่อสัมพันธ์และกระบวนการแตกสัมพันธ์
2. กระบวนการดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากทั้งแรงขับเคลื่อนสัญชาตญาณและความจำเป็นอันสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมประเภทต่าง ๆ
3. กระบวนการขัดแย้งเป็นสิ่งเก่าแก่แต่โบราณของสังคม แต่ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นสิ่งทำลายระบบสังคมหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสมอ
4. ตามความเป็นจริงแล้ว การขัดแย้งเป็นกระบวนการสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปเพื่อดำรงรักษาสังคม หรือส่วนประกอบบางอย่างของสังคม

ความเข้มแข็งของการขัดแย้ง

1. ความเข้มข้นของการขัดแย้งจากความขัดแย้งของสาเหตุขัดแย้ง
2. ความเข้มข้นของการขัดแย้งจากขนาดของอารมณ์ผูกพันของสมาชิกกลุ่มขัดแย้ง
3. ความเข้มข้นของการขัดแย้งจากการที่โครงสร้างสังคมมีความเข้มงวด และมีวิธีการควบคุมความเครียดและการขัดแย้งน้อย
4. ความขัดแย้งจะไม่เข้มข้นถ้ากลุ่มขัดแย้ง ขัดแย้งกันด้วยผลประโยชน์แท้จริง
5. ความเข้มข้นของการขัดแย้งเกิดจากการขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ไม่แท้จริง
6. ความเข้มข้นของการขัดแย้งเกิดจากผลประโยชน์ส่วนรวมเหนือผลประโยชน์ส่วนตัว
7. ความเข้มข้นของการขัดแย้งเกิดจากการขัดแย้ง เนื่องมาจากค่านิยมและประเด็นสำคัญ

ทางสังคม

ระยะเวลาของความขัดแย้ง

1. ความขัดแย้งจะยืดยาวหากกลุ่มขัดแย้งไม่จำกัดเป้าหมายลง
2. ความขัดแย้งจะยืดยาวหากกลุ่มขัดแย้งไม่สามารถเห็นพ้องกันเรื่องเป้าหมายได้
3. ความขัดแย้งจะยืดยาวหากกลุ่มขัดแย้งไม่รู้ความแตกต่างของตน สัญลักษณ์แห่งชัยชนะ และฝ่ายแพ้ของตน

4. ความขัดแย้งจะสิ้นสุดหากผู้นำกลุ่มขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต่างรู้ลึกกว่าการบรรลุเป้าหมายมีราคาแพงกว่าการได้ชัยชนะระหว่างกัน

5. ความขัดแย้งจะสิ้นสุดหากผู้นำกลุ่มขัดแย้ง ต่างมีความสามารถชักชวนสมาชิกกลุ่มขัดแย้งให้ยุติขัดแย้งได้

ประโยชน์ของการขัดแย้ง

1. การขัดแย้งที่มีความเข้มข้นจะทำให้ขอบข่ายของกลุ่มขัดแย้งแต่ละกลุ่มมีความชัดเจน
2. การขัดแย้งที่มีความเข้มข้นและการแบ่งงานอย่างชัดเจนระหว่างสมาชิกของกลุ่มขัดแย้งแต่ละกลุ่ม จะทำให้เกิดการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของโครงสร้างอำนาจการตัดสินใจ
3. การขัดแย้งที่มีความเข้มข้นและเชื่อว่าจะมีผลกระทบไปทุกส่วนของแต่ละกลุ่มจะทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นในแต่ละกลุ่มขัดแย้ง
4. ความสัมพันธ์ขึ้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มขัดแย้งและความขัดแย้งมีความเข้มข้นสามารถบังคับให้ยอมรับบรรทัดฐานและค่านิยมของกลุ่มได้
5. โครงสร้างสังคมของกลุ่มขัดแย้งที่เข้มงวดน้อยและการขัดแย้งระหว่างกันไม่มาก จะเปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มสามารถเปลี่ยนแปลงระบบไปในแนวทางส่งเสริมการปรับตัวและความมั่นคง
6. ความขัดแย้งที่เกิดบ่อย ๆ จะทำให้สามารถเป็นเครื่องแสดงการไม่ลงรอยกันในด้านสำคัญ และสามารถรักษาคูณภาพได้มากขึ้น
7. ความขัดแย้งที่เกิดบ่อยและไม่เข้มข้นมาก จะทำให้แต่ละกลุ่มขัดแย้ง สามารถสร้างระเบียบบรรทัดฐานกำกับการขัดแย้งขึ้นมาได้
8. ระบบสังคมที่ไม่เข้มงวดมาก จะทำให้การขัดแย้งสามารถสร้างสมดุลและระดับสูงต่ำของอำนาจในระบบขึ้นมาได้
9. ระบบสังคมที่ไม่เข้มงวดมาก จะทำให้การขัดแย้งเป็นสาเหตุให้เกิดความสัมพันธ์แบบผสม มีการยึดเหนี่ยวกันและบูรณาการของระบบเพิ่มขึ้น

แนวคิดของเวเบอร์

Weber (n.d. อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540, หน้า 30) ยอมรับว่าความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างบุคคล พบได้ทุกหนทุกแห่งในสังคม ความขัดแย้งเกิดจากการกระทำของบุคคลที่ต้องการที่จะดำเนินการให้บรรลุความปรารถนาของตนเกิดปะทะกับการต่อต้านของอีกฝ่ายหนึ่งหรือหลาย ๆ กลุ่ม ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการมีทรัพยากรหรือรางวัลอย่างจำกัด ซึ่งการที่คนหนึ่งได้รับทำให้อีกคนหนึ่งไม่ได้รับ การที่คนหนึ่งสามารถบรรลุความปรารถนาของตนเองในสภาพที่มีทรัพยากรอย่างจำกัด ทำให้ผู้นั้นมีอำนาจมากขึ้น ความขัดแย้งทั้งหลาย

ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การต่อสู้กัน เวเบอร์ถือว่าการแข่งขันเป็นรูปแบบหนึ่งของความขัดแย้งในการแข่งขันนั้นจะมีกฎกติกาที่ทุกฝ่ายยอมรับ การชนะคือการได้รางวัลหรือประโยชน์ ไม่ใช่การทำลายคู่ต่อสู้ ความขัดแย้งถ้าหากเกิดขึ้นในระยะยาวนานจะทำให้เกิดการแบ่งอำนาจของบุคคลในสังคม

สาระสำคัญของความขัดแย้งในสังคมตามแนวคิดของเวเบอร์ พอสรุปได้ดังนี้

1. ความขัดแย้งของผลประโยชน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคม ไม่มีสังคมใดจะพ้นไปจากการแตกแยกและการเปลี่ยนแปลง
2. ในสังคมใด ๆ ก็ตาม กลุ่มของบุคคลและแต่ละบุคคลย่อมมีอำนาจไม่เท่ากัน
3. ผู้มีอำนาจจะใช้กฎและการบังคับเพื่อสร้างระเบียบทางสังคม
4. โครงสร้างของสังคมและแนวปฏิบัติในสังคมถูกกำหนดขึ้นโดยผู้มีอำนาจ
5. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดการแตกแยกในกลุ่มของผู้มีอำนาจมากกว่าในกลุ่มของผู้ไม่มีอำนาจ ผู้มีอำนาจจะพยายามรักษาสถานภาพเดิม และต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ตนเองถูกลดอำนาจ
6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากผลการกระทำของบุคคลที่จะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงถ้าหากผู้มีอำนาจเห็นว่าตนจะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง จะส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเร็ว
7. การใช้อำนาจจะมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้
 - 7.1 ความสามารถที่จะควบคุมการออกกฎ ระเบียบ ซึ่งจะพิทักษ์ผลประโยชน์ของตน
 - 7.2 ความสามารถที่จะควบคุมการลงโทษและใช้การควบคุมนี้พิทักษ์ผลประโยชน์ของตน
 - 7.3 ความสามารถที่จะควบคุมเครื่องมือที่จะเผยแพร่อุดมการณ์ และการสื่อสารทั้งหลาย
 - 7.3.1 เผยแพร่กฎ ข้อบังคับทั้งหลายโดยให้เห็นว่าเป็นของดีและถูกต้อง
 - 7.3.2 เปลี่ยนความสนใจของประชาชนโดยอ้างอุดมการณ์ และทำให้เชื่อว่าความสนใจของประชาชนสอดคล้องกับของผู้นำ
 - 7.3.3 กระตุ้นให้ประชาชนอาสาสมัครที่จะเชื่อฟังกฎ หรือระเบียบต่าง ๆ

แนวคิดของมอสคา

Mosca (n.d. อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540, หน้า 33) เป็นนักสังคมวิทยาชาวอิตาลี ได้แสดงความคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในหนังสือ ของเขาชื่อ The Ruling Class โดยเชื่อว่าความขัดแย้งในสังคมไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคลหรือระหว่างกลุ่มคนกับกลุ่มคนเป็นของปกติที่เกิดโดยธรรมชาติและไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้การดำรงชีวิตในสังคม แม้ว่า

จะสามารถจัดการความขัดแย้งลงได้บ้าง แต่มอศาก็ไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องทำเช่นนั้น เพราะความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในการสร้างความก้าวหน้า ความเป็นระเบียบของสังคม และเสรีภาพทางการเมือง จึงเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งของมอศาก็แตกต่างไปจากความคิดเห็นของมาร์กซ์ โดยที่มอศามีทัศนะว่าการดิ้นรนเพื่อการมีชีวิตอยู่อาจพบในสังคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการดิ้นรนเพื่อการยังชีพในเบื้องต้น แต่เมื่อการดิ้นรนในระดับนั้นบรรลุผลแล้วคนก็จะหันไปสู้ความขัดแย้ง เพื่อที่จะเด่นกว่าคนอื่นมากกว่าเพื่อการมีชีวิตอยู่ ดังนั้นมนุษย์จึงดิ้นรนเพื่ออำนาจ บุคคลทั้งหลายจึงแสวงหาทางที่จะเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นปกครอง เพราะชนชั้นปกครองเป็นผู้ที่มีอำนาจ เป็นผู้ตัดสินใจ และควบคุมโชคชะตาของสังคม มอศาก็ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของมาร์กซ์ ที่ว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดสาเหตุแห่งความขัดแย้งแต่เพียงอย่างเดียว มอศาคือเชื่อว่าความขัดแย้งที่สำคัญที่สุดในสังคม คือความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจ ความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่มก็เพื่อต้องการเป็นสมาชิกของชนชั้นปกครอง ซึ่งชนชั้นปกครองก็คือ กลุ่มของคนที่มีอำนาจ

ความขัดแย้งตามทัศนะของศาสตร์สาขาต่าง ๆ

แนวคิดทางจิตวิทยา

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540, หน้า 38) ได้อธิบายความหมายของความขัดแย้งแนวคิดทางจิตวิทยา ว่าหมายถึง สถานการณ์ที่บุคคลถูกกระตุ้นให้เกี่ยวข้องในกิจกรรมสองอย่างหรือมากกว่าสองอย่าง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด

ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ

1. ระดับที่พฤติกรรมปรากฏชัด เช่น คนถูกกระตุ้นหรือถูกขู่ให้รับหรือให้หนีจากของห้ามบางอย่าง
2. ระดับคำพูด เช่น คนต้องการที่จะพูดความจริงแต่กลัวที่จะทำให้อีกคนหนึ่งเดือด
3. ระดับสัญลักษณ์ เช่น คน ๆ เดียวอาจมีความคิดหลาย ๆ อย่างต่อสิ่งเดียวกัน แต่ความคิดเหล่านั้นไม่สอดคล้องกัน
4. ระดับอารมณ์ เช่น การตอบสนองภายในร่างกายเกี่ยวกับความกลัวกับการย่อยอาหารเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันไม่ได้ ซึ่งเป็นความขัดแย้งทางอารมณ์

แนวคิดทางสังคมวิทยา

ความขัดแย้งทางสังคมวิทยา เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540, หน้า 42) หมายถึง การดิ้นรนเพื่อจะได้ของที่มีคุณค่า หรือเพื่อการอ้างสิทธิในฐานะ อำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยกลุ่มที่ขัดแย้งกันมิได้มีจุดมุ่งหมายเพียงจะได้สิ่งที่มีคุณค่าซึ่งตนปรารถนา แต่ยังต้องการให้ฝ่ายตรงข้ามมีความเป็นกลาง ถูกทำร้าย หรือถูกกำจัดให้หมดไปความขัดแย้งเช่นว่านี้ อาจเกิดขึ้น

ระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่ม ความขัดแย้งภายในกลุ่มและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ตลอดของชีวิตในสังคม

ความขัดแย้งอาจเกิดจากการกระจายหรือการแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าหรือสินค้าที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น รายได้ ผลตอบแทน ฐานะ ตำแหน่ง อำนาจ สิทธิการครอบครอง หรือสถานที่

แนวคิดทางมานุษยวิทยา

ในทางมานุษยวิทยา เสริมศักดิ์ วิสาลาภรณ์ (2540, หน้า 29) เห็นว่า ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการแข่งขันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ อย่างน้อยสองฝ่าย ฝ่ายต่าง ๆ ในที่นี้อาจเป็นบุคคล ครอบครัว เชื้อชาติ ชุมชน หรืออาจเป็นกลุ่มของแนวคิด องค์กรทางการเมือง เผ่าชน หรือศาสนา ความขัดแย้งอาจเกิดจากความปรารถนาหรือเป้าหมายที่ไปได้ด้วยกันไม่ได้ สาเหตุอย่างหนึ่งของความขัดแย้งก็คือ พฤติกรรมก้าวร้าว นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ยืนยันว่า ความขัดแย้งนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลของวัฒนธรรม การไม่มีความขัดแย้ง การมีความร่วมมือ และการกระทำที่ประสานงานกันมักถูกใช้เป็นดัชนีวัดความมั่นคงทางสังคม ความขัดแย้งเป็นผลที่ตามมาของระบบสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในทางมานุษยวิทยานั้น ความขัดแย้งตรงกันข้ามกับความกลมเกลียว แต่ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ง่ายกว่าความกลมเกลียว ความขัดแย้งกับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการทางสังคม เนื่องจากระบบสังคมมีความขัดแย้งในหลายรูปแบบสังคมจึงถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ที่ตรงกันข้ามหรืออยู่คนละฝ่าย ความขัดแย้งจึงมีผลต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มขัดแย้ง ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการมีความรู้สึกเข้าข้างตนเองมากกว่าเข้าข้างฝ่ายอื่น ความขัดแย้งทำให้เกิดความกลมเกลียว และความกลมเกลียวก็ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นกัน ความขัดแย้งนำไปสู่การบริหารงานแบบรวมอำนาจ เป็นต้น

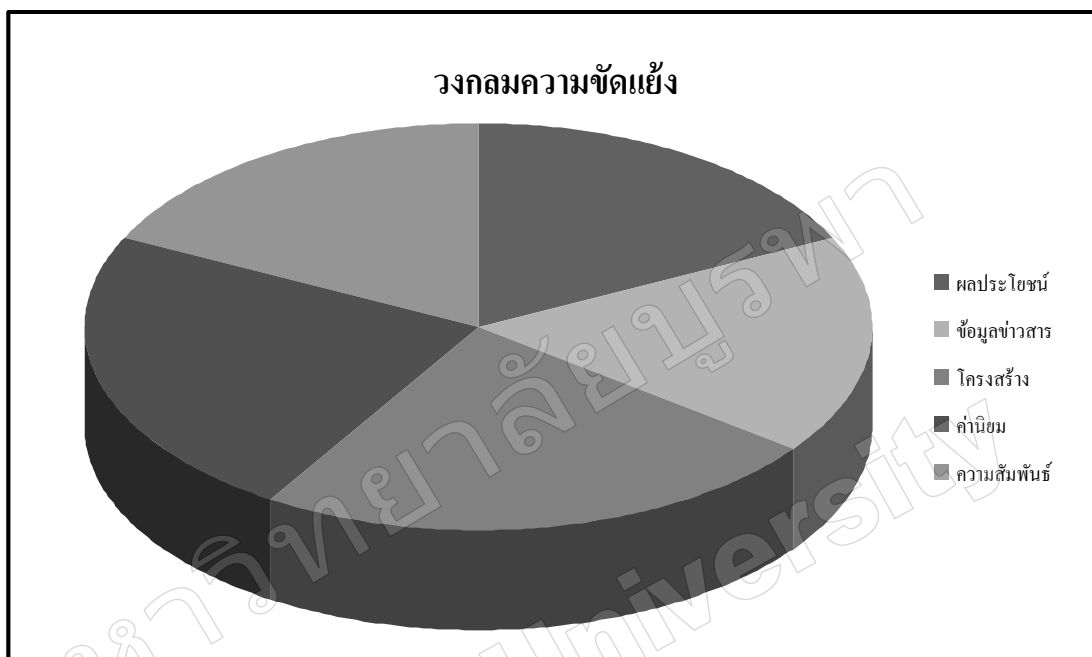
มุมมองต่อความขัดแย้ง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี (2550, หน้า 13) ได้นำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความขัดแย้งที่สำคัญ 3 แนวคิดด้วยกัน ได้แก่

1. มุมมองแบบดั้งเดิม (The Traditional View) ซึ่งมองว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง
2. มุมมองแบบมนุษยสัมพันธ์ (The Human Relation View) ซึ่งมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติและยากที่จะหลีกเลี่ยง แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่เลวร้ายเสมอไปเพราะสามารถที่จะบังคับและกำหนดแนวทางในการแสดงออกของกลุ่ม
3. มุมมองแบบร่วมสมัย (The Integrationist View) ซึ่งมองว่าความขัดแย้งนั้นนอกจากจะเป็นตัวบังคับที่มีผลดีในกลุ่มแล้ว ยังมีความสำคัญอย่างมากสำหรับกลุ่มในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วงกลมของความขัดแย้ง

เครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์ความขัดแย้งที่แบ่งชนิดของความขัดแย้งออกเป็น 5 ชนิด (Moore, 1986 อ้างถึงใน วันชัย วัฒนศัพท์, 2547 ข, หน้า 11)



ภาพที่ 1 วงกลมความขัดแย้ง

สามชนิดบนคือความขัดแย้งด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านผลประโยชน์และด้านความสัมพันธ์ มีแนวโน้มจะเจรจาได้ง่ายกว่า ความขัดแย้งที่สัมพันธ์กับค่านิยมและโครงสร้าง

1. ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict)

เป็นปัญหาพื้นฐานของความขัดแย้ง อาจจะจากข้อมูลน้อยไป การแปรผลผิดพลาด การวิเคราะห์ออกมาด้วยความเห็นต่าง หรือแม้แต่ข้อมูลมากเกินไปบางครั้งก็เป็นปัญหาความแตกต่างในการรับรู้ข้อมูล (Perception) บางครั้งก็เป็นปัญหาขัดแย้งกันได้

2. ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ (Interest Conflict)

เป็นเหตุผลแห่งการแย่งชิงผลประโยชน์ในสิ่งที่คุณเหมือนมีหรือมีไม่เพียงพอเป็นเรื่องของตัวเนื้อหา กระบวนการ และจิตวิทยา (เช่น ยุติธรรมใหม่)

3. ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict)

เป็นเรื่องของอำนาจ แย่งชิงอำนาจ การใช้อำนาจ การกระจายอำนาจ ปัญหาโครงสร้าง รวมไปถึง กฎ ระเบียบ บทบาท ภูมิศาสตร์ ระยะเวลาและระบบ

4. ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict)

เป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ พฤติกรรมต่าง ๆ ในอดีต อารมณ์ที่รุนแรง ความเข้าใจผิด และการสื่อสารที่บกพร่อง

5. ความขัดแย้งด้านค่านิยม (Values Conflict)

เป็นปัญหาระบบของความเชื่อ ความแตกต่างในค่านิยมชนบประเพณี ประวัติ การเลี้ยงดู ที่หล่อหลอมเขาขึ้นมา

การแยกแยะความขัดแย้งออกไปแต่ละชนิดช่วยให้เห็นความชัดเจนของความขัดแย้งว่ามีองค์ประกอบอะไร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขให้ถูกต้อง แต่ไม่ได้หมายความว่าความขัดแย้งต่าง ๆ จะมีเฉพาะชนิดใดชนิดหนึ่ง แท้จริง ๆ แล้วจะผสมผสานกันอยู่เกือบทุกชนิดหรือมีทุกชนิดในเรื่องเดียวกัน แต่แตกต่างกันในความรุนแรง

พัฒนาการของความขัดแย้ง

1. ความขัดแย้งแฝง (Latent Conflicts) ระยะนี้เป็นข้อพิพาทที่มีลักษณะของความมันดิ่งที่ซ่อนตัวอยู่ ยังไม่พัฒนาเต็มที่และยังไม่ขยายตัวจนเกิดการแบ่งขั้วกันของผู้ที่ขัดแย้ง บ่อยครั้งที่ฝ่ายหนึ่งหรือหลายฝ่ายอาจจะยังไม่ตระหนักว่ามีความขัดแย้งหรือตระหนักถึงความขัดแย้งที่อาจจะมีโอกาสเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น เริ่มมีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ความขัดแย้งกำลังเกิด (Emerging Conflicts) มีความขัดแย้งเกิดขึ้นที่ฝ่ายต่าง ๆ สามารถระบุนออกมาได้ เขารับรู้ว่ามีข้อพิพาทเกิดขึ้นประเด็นต่าง ๆ คูจะชัดเจน แต่ยังไม่มีการเจรจาไกล่เกลี่ยหรือกระบวนการแก้ปัญหาที่นำไปสู่การดำเนินไปได้เกิดขึ้น

3. ความขัดแย้งที่ปรากฏออกมาแล้ว (Manifest Conflicts) เป็นระยะที่ความขัดแย้งพัฒนาไปเป็นข้อพิพาทซึ่งฝ่ายต่าง ๆ ได้มีบทบาทอย่างเอาเป็นเอาตายในเรื่องที่ดำเนินอยู่ อาจจะเริ่มมีการเจรจาไกล่เกลี่ย หรืออาจจะถึงทางตันแล้วก็ได้ (CDA Associates, 1986 อ้างถึงใน วันชัย วัฒนศัพท์, 2547 ข, หน้า 10)

ส่วนผสมของความขัดแย้ง

เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งของมหาวิทยาลัยเปอร์ดู ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวว่า ส่วนผสมที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมีด้วยกัน 5 ประการ ได้แก่ ความต้องการ การรับรู้อำนาจ ค่านิยม และความรู้สึกและอารมณ์ ซึ่ง ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี (2550, หน้า 11) อธิบายได้ดังนี้

1. ความต้องการ (Needs) ความต้องการเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนล้วนเกิดมามีความต้องการด้วยกันทั้งสิ้น แต่ความต้องการของแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกัน

ตามสภาพภูมิหลังหรือสถานะความเป็นอยู่ การไม่ตระหนักถึงความต้องการของตนเอง บุคคลอื่น หรือกลุ่มนั้นเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งได้ทั้งสิ้น

2. การรับรู้ (Perceptions) เป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวันของมนุษย์ที่จะมองเห็นแต่ละสิ่งในมุมมองที่แตกต่างกัน ซึ่งความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเนื่องจากแต่ละคนแต่ละฝ่ายมีมุมมอง หรือการรับรู้ต่อสาเหตุของปัญหา และผลลัพธ์ของปัญหาที่แตกต่างกัน โดยมุมมองที่แตกต่างกันของแต่ละฝ่ายจะมาจากประสบการณ์ ภูมิหลังบุคลิกภาพ ระดับการศึกษา พื้นฐานของครอบครัวที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมอันสืบเนื่องมาจากมุมมองที่มีต่อความมีจริยธรรมของหัวหน้ารัฐบาลที่แตกต่างกัน

3. อำนาจ (Power) ขอบเขตอำนาจและการใช้อำนาจเป็นสิ่งสำคัญที่ระบุถึงประเภทหรือจำนวนของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพราะอำนาจเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าความขัดแย้งจะถูกจัดการอย่างไร ความขัดแย้งจะถูกจัดการอย่างไร ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อแต่ละฝ่ายพยายามที่จะทำให้อีกฝ่ายเปลี่ยนการกระทำหรือพฤติกรรมตามที่ตนเองต้องการ ซึ่งถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีอำนาจมากกว่า โอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากอีกฝ่ายก็มีสูง และสามารถควบคุมความขัดแย้งได้มากกว่า

4. ค่านิยม (Values) ค่านิยมคือ ความเชื่อหรือหลักเกณฑ์ที่เราพิจารณาว่าเป็นสิ่งสำคัญ ความค่านิยมไม่มีความชัดเจน ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่ยอมรับค่านิยม หรือสิ่งที่ยึดปฏิบัติของอีกฝ่ายหนึ่ง

5. ความรู้สึกและอารมณ์ (Feelings and Emotions) มีบุคคลจำนวนไม่น้อยปล่อยให้ความรู้สึกและอารมณ์มีอิทธิพลเหนือตนในการรับมือกับความขัดแย้ง สาเหตุของความขัดแย้งเกิดขึ้นเพราะบุคคลไม่ให้ความสนใจต่อความรู้สึกและอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า ต้นตอและสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุมาจากผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย ตลอดจนการถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือปัญหาจากการใช้อำนาจทั้งที่ชอบและไม่ชอบ เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาความขัดแย้งตั้งแต่ระดับบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มคน บุคคลกับหน่วยงานของรัฐ หรือระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกันเอง ทำให้ความขัดแย้งบางกรณีมีความรุนแรง จนทำให้ปัญหากลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงและขยายวงกว้างก่อให้เกิดความสูญเสียอันใหญ่หลวง จนก่อให้เกิดความเสียหายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองไทย

สาเหตุความขัดแย้งทางการเมืองไทย

1. สาเหตุความขัดแย้งทางการเมืองในอดีต

การปรับตัวของรัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้จะบรรลุเป้าหมายหลัก คือ มิติด้านความมั่นคง และความรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมก็ตาม แต่ก็ได้ก่อให้เกิดสาเหตุของความขัดแย้งในเวลาต่อมา ที่สำคัญ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2552, หน้า 191) ได้แก่

1.1 การร่วมพันธมิตรกับชาวจีนด้วยการให้ทุน ให้เช่าทรัพย์สินและที่ดิน เพื่อประกอบการ ให้ความใกล้ชิดสนิทสนม และเปิดช่องทางการติดต่อกับชนชั้นนำและขุนนาง ทำให้ชาวจีนผู้ประกอบการค้าสามารถวางขอบข่ายการดำเนินการทางการค้าและการสะสมทุนได้อย่างรวดเร็ว ตลอดจนเริ่มมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มการค้า และมีการก่อเกิดผู้นำของชุมชนชาวจีนอย่างมีความต่อเนื่อง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในจีน ซึ่งตรงกับต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ชาวจีนในเมืองไทยมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น และกระแสชาตินิยมจากจีนได้มีอิทธิพลต่อชาวจีนในเมืองไทยอย่างกว้างขวาง เหตุนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นในการไม่ไว้วางใจความภักดีของชาวจีนที่มีต่อระบบการเมืองและชนชั้นนำไทยเพราะเงื่อนไขข้อจำกัดในด้านการสะสมทุนของชาวจีนที่เคยมีมาในต้นต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้คลี่คลายไปมาก

1.2 การปรับกลไกของรัฐ และการขยายระบบราชการและกองทัพอย่างรวดเร็ว ได้นำไปสู่กำเนิดของชนชั้นใหม่ที่โดยทั่วไปแล้วมีผลประโยชน์ผูกพันกับชนชั้นนำทางเศรษฐกิจในระบอบเก่า (เจ้าที่ดินและเจ้าของทุน) น้อยมาก หากมีผลประโยชน์ผูกพันกับอำนาจและบทบาทของกลไกของรัฐ (กองทัพและระบบราชการ) ชนชั้นนี้มีอนาคตผูกพันอยู่กับโอกาสความก้าวหน้าทางอาชีพราชการเป็นด้านหลัก และมีช่องทางในการเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่ตนเอง ญาติมิตร โดยการคุมตำแหน่งทางราชการที่เข้าถึงการใช้ทรัพยากรในสังคมมากกว่าการเพิ่มความมั่นคงด้วยการสะสมทุน ดังนั้นจะเรียกว่าเป็นชนชั้นนายทุนน้อยก็จะมีปัญหาทางด้านการวางตำแหน่งทางชนชั้น

ชนชั้นข้าราชการเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ คือ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญ ทั้งในแง่การเป็นกลไกที่สืบทอดระบอบเก่า และกลไกในการนำการเปลี่ยนแปลง ชนชั้นนี้จึงมีความขัดแย้งกันทั้งทางด้านบทบาทหน้าที่และจิตสำนึก เพราะด้านหนึ่งนั้น เป็นการสืบทอดระบอบเก่า ซึ่งมีลักษณะที่ขัดแย้งกับการนำการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในจิตสำนึกของผู้มีวิชาชีพที่เน้นความทันสมัย การจัดคุณค่าและความสำเร็จด้วยประสิทธิภาพและผลงาน มิใช่ด้วยการมีกำเนิดที่ดี การเชื่อในผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งแยกออกได้จากผลประโยชน์ของผู้ปกครอง เป็นต้น

1.3 การเน้นการสร้างกลไกด้านอุดมการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้กลายเป็นดาบสองคม กล่าวคือ รัฐเปิดช่องทางให้มีการออกหนังสือพิมพ์วารสาร และมีการแสดงออกทางความคิดเห็นได้อย่างเสรี และแม้ว่าวารสารสิ่งพิมพ์ทั้งหลายจะมีลักษณะเป็นกลไกอุดมการณ์ที่ตอกย้ำการกล่อมเกลาคือเป็นอยู่ในระบบโรงเรียนภายใต้การควบคุมของรัฐได้ก็ตาม แต่รัฐในสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่อาจควบคุมกลไกทางอุดมการณ์ของเอกชนได้ ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการดำเนินการกับหนังสือพิมพ์ของเอกชนหลายฉบับแต่ไม่เป็นผลเพราะนโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นไปในด้านการต่อสู้กับพลังเอกชนด้วยการแข่งขันมากกว่าการควบคุมด้วยการออกพระราชบัญญัติควบคุมหนังสือพิมพ์ จึงใช้การออกเงินสนับสนุนหนังสือพิมพ์ “ไทย” ด้านการเงิน และการทรงเป็นนักเขียนประจำและต่อมาก็ได้มีการสนับสนุนด้วยการให้เงินบำรุงจากกรมพระคลังข้างที่และซื้อกิจการหนังสือพิมพ์บางฉบับ

ดังนั้น นับตั้งแต่ต้นรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา กลไกด้านอุดมการณ์จึงแตกออกเป็นสองเสี่ยง และเสี่ยงที่อยู่ภายใต้การควบคุมสนับสนุนของรัฐ เป็นส่วนที่ไม่อาจแข่งขันช่วงชิงการนำทางด้านความคิดได้ ผลก็คือ รัฐและระบบเก่าเริ่มถูกท้าทายในความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น สังคมไทยโดยเฉพาะในส่วนเล็กที่เป็นจุลยุทธศาสตร์ และเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพที่จะท้าทายระบอบเก่าได้มากที่สุด คือ ส่วนที่ประกอบด้วยผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งที่เป็นข้าราชการและพ่อค้า ซึ่งต่างได้รับข้อมูล ข่าวสาร ทศนะที่เป็นการวิจารณ์การปฏิบัติงานของกลไกของรัฐในระดับต่าง ๆ การผูกขาดในการควบคุมกลไกของรัฐด้านอุดมการณ์และการกล่อมเกล่า จึงถูกทำลายลงโดยสื่อมวลชนที่มีเสรีภาพดังที่ได้กล่าวมา

ต้นเหตุของความขัดแย้งทั้งสามประการนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งไม่เรียกว่าเป็นการปฏิวัติเพราะไม่มีทั้งลักษณะของการปฏิวัติจากเบื้องล่างโดยมวลชน หรือการปฏิวัติจากเบื้องบนที่นำไปสู่การล้มล้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของชนชั้นในระบอบเดิม ซึ่งเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 เป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นกระฎุมพีในทางปฏิวัติ เพราะแม้ว่าจะมีสมาชิกของชนชั้นกระฎุมพีเข้าร่วมก่อการด้วยก็ตาม แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่มีผลชัดเจนในแง่ของการโค่นล้มผลประโยชน์ของชนชั้นเดิม แล้วส่งเสริมสนับสนุนผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน ตรงกันข้าม คณะราษฎรกลับดำเนินการเข้าแทรกแซงระบบเศรษฐกิจและสถาปนาวิสาหกิจต่าง ๆ อันเป็นการสร้างทุนนิยมขุนนางขึ้น เป็นการแข่งขันและจำกัดการเติบโตของทุนนิยม

แท้ที่จริงการล่มสลายของอำนาจในระบอบเดิม มีผลสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจโลกที่มีผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจไทย ซึ่งก่อให้เกิดวิกฤตหลาย ๆ ด้านของรัฐพร้อม ๆ กันไป ที่สำคัญอันมีผลทางการเมืองได้แก่ ความไม่สามารถของรัฐและรัฐบาลในระบอบเก่า ที่จะ

จรรโลงรักษาเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นกลไกของรัฐเอง และการลดค่าของอำนาจบารมีที่เคยมีมาแต่เดิมของสถาบันหลัก เพราะหมดหนทางในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลทางด้านความเชื่อถือในบุญญาธิการของสถาบันนี้ ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของชนทุกหมู่เหล่าได้ และทำให้ความเป็นอภิชนกลายเป็นสามัญชนที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากและปัญหาเช่นเดียวกับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐทั่วไป ดังนั้น เมื่อมีกลุ่มคนกลุ่มเล็กทำการยึดอำนาจรัฐกลไกอำนาจรัฐ ๆ และประชาชนชั้นชนต่าง ๆ แม้จะไม่ได้เข้าร่วมกับการก่อการนั้นก็ตาม แต่ก็มิได้ทำการปกป้องรักษาระบอบเก่าแต่อย่างใด หากปล่อยให้เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเพลงของมัน เพราะระบอบเก่าได้สูญเสียทั้งประสิทธิภาพและความสนับสนุนจากประชาชนไปเสียแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มพลังในสังคมที่เป็นพลังยุทธศาสตร์ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐและปัญญาชนตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงเกิดขึ้น โดยที่กลไกของรัฐ (ระบบราชการกองทัพ) ยังมีได้เป็นเครื่องมือของชนชั้นนำทุน เพราะความเป็นอิสระจากพลังกดดันทางผลประโยชน์ของชนชั้นนำทุนนี้เอง ที่ทำให้คณะราษฎรสามารถดำเนินนโยบายที่สำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจได้ในระดับที่หนึ่ง แต่การขาดเอกภาพและผลประโยชน์ร่วมกันเอง ที่ทำให้คณะราษฎรประสบความล้มเหลวที่จะนำการปฏิวัติจากเบื้องบนไม่ว่าจะเป็นทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง อันมีผลต่อพัฒนาการทางสังคมไทยในเวลาต่อมา ต่างกับขบวนการปฏิวัติจากเบื้องบนในญี่ปุ่น ตุรกี และเปรู เป็นต้น

แม้ว่าสมาชิกคนสำคัญของคณะราษฎรจะเข้าใจลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การมีอำนาจควบคุมกลไกรัฐ โดยเฉพาะการมีอำนาจทางการเมืองในฐานะที่เป็นรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การเปลี่ยนความเชื่อ การสร้างอุดมการณ์และจิตสำนึกที่รับใช้ระบอบการเมืองและระบบเศรษฐกิจใหม่ อย่างไรก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงเมื่อ 2475 นั้น ผลภายหลังเป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในมิติแรกคือ มิติทางการเมือง มากกว่าอีกสองด้าน เพราะความแตกแยกกันทางความคิดและผลประโยชน์ทางการเมืองดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงพลอยมีขอบเขตจำกัดอีกด้วย คือ จำกัดวงอยู่เฉพาะการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญและกลไก สถาบันทางการเมืองแบบใหม่ที่มีโครงสร้างซึ่งขาดพลังในการชี้นำการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในขณะเดียวกัน แทนที่การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 จะเป็นการเปิดทางให้ระบบทุนนิยมเติบโตขึ้น ซึ่งจะมีผลในระยะยาวในการประสานหรือแปรเปลี่ยนอำนาจทางเศรษฐกิจกับหรือเป็นอำนาจทางการเมือง คณะราษฎรกลับจำกัดการเติบโตของทุนนิยมเอกชน และจำกัดการก่อตั้งกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมือง โดยเกรงว่าพลังในระบอบเก่าจะประสานกันได้ ซึ่งตามความเป็นจริง ก็มีการประสานกันระหว่างชนชั้นนำทางการเมืองและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจในระบอบเก่า โดยมีฝ่ายหลังเป็นเบ้าล่างอยู่แล้ว

คณะราษฎรได้กุมอำนาจการบริหาร จึงเปลี่ยนสภาพเป็นชนชั้นนำทางการเมืองที่เป็นนายทุน ภายหลังจากการเป็นขุนนางในระบอบใหม่ที่มีอำนาจจึงเป็นทุนนิยมขุนนางที่อำนาจการเมือง ก่อให้เกิดอำนาจทางเศรษฐกิจในขณะที่ในระบอบเก่า นั้น ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองมิได้เข้าไป แทรกแซงด้วยการเป็นผู้ประกอบการเสียเอง แต่ในระบอบใหม่ การเข้าไปแทรกแซงประกอบการ รัฐวิสาหกิจเสียเอง จึงไม่ได้ทั้งประสิทธิภาพและไม่ได้ทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจในระยะยาว เพราะ มีทั้งการขาดทักษะในการประกอบการ กับการโกงกินฉ้อฉลและอาศัยทรัพย์สินของรัฐไปเพิ่มพูน ผลประโยชน์ของพรรคพวก จนก่อให้เกิดลักษณะที่เสื่อมโทรมและล้าหลังของทุนนิยมขุนนาง แบบใหม่ในที่สุด

สำหรับรัฐไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2504 ก็ยังคงเป็น รัฐที่ขาดพลังเช่นกัน เพราะขาดมิติด้านการขึ้นำการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทั้ง ๆ ที่มีความคิด ด้านการวางแผนเศรษฐกิจเป็นประเทศแรกในเอเชียอาคเนย์ ผลของการมีความคิดแพร่หลายใน หมูชนชั้นนำว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบมีการวางแผนรวมเท่ากับการนำระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมาใช้ ทำให้รัฐไทยขาดมิติด้านการพัฒนาอย่างจริงจังมาเป็นเวลานานถึง 28 ปี ตั้งแต่การเสนอ เค้าโครงการเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2476-2504 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มการพัฒนาเศรษฐกิจแบบมีแผนรวม อย่างไรก็ดี ควรระลึกว่าการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงการมีกรอบ สำหรับเหตุผลใหม่ของรัฐ ที่ทำให้กลไกระบบราชการและกองทัพมีเงื่อนงำในการขยายตัวและบทบาทมากขึ้นเท่านั้น หากใช้ มีการขึ้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีระบบและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงไม่

2. สาเหตุความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบัน

ศูนย์ เศรษฐบัญญัติสร้าง (2552, หน้า 29) มองว่าปัญหาความขัดแย้งแตกแยกในระบบสังคม การเมืองไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2548 นั้น มาจากสาเหตุหลายประการ โดยสาเหตุสำคัญ ประการหนึ่งเกิดจากรากฐานของชนวิทยาแห่งพลเมือง 2 ชุดที่ไม่กลมกลืนกัน ซึ่งต่างก็มีอิทธิพล ต่อระบบสังคมการเมืองไทย อันเป็นเหตุทำให้คนไทย 2 กลุ่มที่ถูกกำหนดโดยอิทธิพลของแบบชีวิต และกรอบความคิดของชนวิทยาแห่งพลเมืองที่ไม่ตรงกันดังกล่าวมองความหมายแห่งความชอบ ธรรมทางการเมือง ของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ทั้งนี้ถึงแม้กลุ่มประชาชนฝ่ายที่ต้องการขับไล่อดีตนายกฯ ทักษิณกับกลุ่มประชาชน ฝ่ายที่สนับสนุนอดีตนายกฯ ทักษิณ แต่ละฝ่ายจะรวมตัวกันด้วยสาเหตุและแรงจูงใจประการต่าง ๆ รวมถึงบางคนอาจมีเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง แฝงเร้นอยู่ด้วย แต่เมื่อจำเป็นต้องหาเหตุผลรองรับการกระทำของฝ่ายตนเพื่อขอการสนับสนุนจากสังคมวงกว้าง ทำให้ต่างฝ่ายต่างต้องอ้าง “ความชอบธรรม” ในจุดยืนทางการเมืองของฝ่ายตน เพื่อแสวงหาการ สนับสนุนจากประชาชน ซึ่งมีโน้ตศัพท์เรื่อง ความชอบธรรม เป็นมโนทัศน์ในเชิงปทัฏฐานไม่ใช่

มโนทัศน์ในเชิงปฏิฐานที่ฝังตัวอยู่ภายใต้ แบบชีวิต และกรอบความคิดของธรรมวิทยาแห่งพลเมือง ชุดหนึ่ง ๆ การอ้างฐาน ความชอบธรรมทางการเมือง ที่แตกต่างกันระหว่างผู้คน 2 ฝ่ายในสังคม จึงสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแบบชีวิต และเกมภาษาของธรรมวิทยาแห่งพลเมืองที่แฝงอยู่ เบื้องหลังความขัดแย้งในระบบสังคมการเมืองไทย 2 ชุด ที่ทำให้ผู้คน 2 กลุ่มในสังคมไทยมอง ความหมายของ “ความชอบธรรมทางการเมือง” แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ จนกลายเป็นรากฐาน ของปัญหาความขัดแย้งแตกแยกในระบบสังคมการเมืองไทย

ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมือง

ศ.ดร.ลิขิต ธีรเวคิน มองว่า ระบบการเมือง (Political System) ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ชุมชนการเมือง ระบบการปกครอง เจ้าหน้าที่การเมือง

1. ในส่วนของชุมชนการเมือง (Political Community) นั้นขึ้นอยู่กับสมัยในอดีตก็ได้แก่ จักรวรรดิราชอาณาจักร แคว้น มาในปัจจุบันหน่วยพื้นฐานคือ รัฐชาติ (Nation State) ชุมชนการเมือง เกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมและมีความต้องการที่จะอยู่กันเป็นกลุ่ม ซึ่งจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบการเมือง โดยมีกฎกติกา มีกฎหมายควบคุมให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติ ซึ่งนำไปสู่การกำเนิดของรัฐ โดยรัฐแต่ละรัฐย่อมมีระบบการเมืองที่ต่างกันและมีวิธีการจัดการกับ ชุมชนการเมืองที่ต่างกัน แต่ชุมชนการเมืองก็มักจะเป็นหน่วยการเมืองการปกครองบริหารที่ ประกอบด้วยต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในชุมชนการเมือง ชุมชนการเมืองอาจประกอบด้วยประชากรที่แตกต่างกันดังนี้ 1) เชื้อชาติ 2) เผ่าพันธุ์ 3) ศาสนา 4) ภาษา 5) วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม และ 6) ลักษณะพิเศษของภูมิภาค

เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากระเบียบการเมืองนั้นไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อ ความต้องการที่ขัดแย้งของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่รวมกันในชุมชนการเมือง ก็จะมีมาตรการของ การแก้ไขความขัดแย้งดังต่อไปนี้คือ

- 1.1 การผสมกลมกลืน (Assimilation)
- 1.2 การบูรณาการ (Integration)
- 1.3 การให้เป็นเขตปกครองพิเศษ (Autonomy)
- 1.4 การให้อยู่ในสหพันธรัฐ (Federation)
- 1.5 การเคลื่อนย้ายประชากร (Population Transfer)
- 1.6 การควบคุมด้วยอำนาจการเมือง (Subjugation)
- 1.7 การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Genocide)
- 1.8 การเปิดโอกาสการตัดสินใจ (Self-Determination)
- 1.9 การแยกตัวออกจากชุมชนการเมืองเดิม (Secession)

การผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) คือ การที่ชุมชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนการเมืองพยายามกลมกลืนกลุ่มน้อยให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนกลุ่มใหญ่ โดยได้รับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภาษา การดำรงชีวิต จนทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนใหญ่ เช่น นโยบายผสมผสานกลมกลืนให้สังคมไทยที่ทำให้คนเผ่าต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเชื้อสายจีนให้กลายเป็นคนไทยได้รับวัฒนธรรมไทย

การบูรณาการ (Integration) คือ การยอมรับความแตกต่างซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของคนที่อยู่ในชุมชนการเมืองเดียวกัน โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ มีความภักดีต่อชุมชนการเมืองเพราะตนเป็นประชาชนของชุมชนการเมืองนั้น แต่ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำกลุ่มของตัวเอง เช่น คนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในทางภาคใต้ยังคงรักษาอัตลักษณ์ ของตน และส่วนใหญ่ถือว่าตัวเองเป็นประชาชนของชุมชนการเมืองคือประเทศไทย

การให้เป็นเขตปกครองพิเศษ (Autonomy) โดยปกครองตนเอง แต่อยู่ระบอบการปกครองชุมชนการเมืองนั้นซึ่งเป็นระดับชาติ ตัวอย่างเช่น เขตปกครองพิเศษที่มีอยู่หลายแห่งในประเทศจีนเช่นบางส่วนของมณฑลซินเจียง

การให้อยู่สหพันธรัฐ (Federation) คือ การแบ่งออกเป็นมณฑลรัฐต่าง ๆ โดยแต่ละมณฑลมีสิทธิในการปกครองตนเองแต่รวมตัวกันอยู่ในชุมชนการเมืองเดียวกัน โดยมีรัฐบาลกลางเป็นผู้ดูแลเกี่ยวกับการป้องกันประเทศ การเงินการคลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกพันธบัตร และการกำหนดนโยบายต่างประเทศ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา มาเลเซีย เป็นต้น

การเคลื่อนย้ายประชากร (Population Transfer) เช่น การย้ายคนเชื้อสายเวียดนามกลับสู่ประเทศที่เรียกว่า การเคลื่อนย้ายญวนอพยพเพื่อกลับสู่ถิ่นเดิม

การควบคุมด้วยอำนาจการเมือง (Subjugation) คือ การใช้อำนาจการเมืองให้อยู่ในกรอบ เช่น สหภาพแอฟริกาใต้ก่อนที่เนลสัน แมนเดลา ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองจะขึ้นมาได้อำนาจการปกครองบริหาร

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Genocide) เป็นวิธีการที่ไม่ควรจะให้เกิดขึ้น ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม เช่น กรณีฮิตเลอร์พยายามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว

การเปิดโอกาสให้ตัดสินใจโดยการลงประชามติ (Self-Determination) มีหลายชุมชนที่ไม่ต้องการอยู่กับชุมชนการเมืองเดิมและได้ลงประชามติเป็นอิสระ หรือไปอยู่กับชุมชนการเมืองอื่นเมื่อเร็ว ๆ นี้มีความพยายามที่จะลงประชามติในควิเบก ประเทศแคนาดา

การแยกตัวออกจากชุมชนการเมืองเดิม (Secession) คือ การตั้งเป็นรัฐต่างหาก เช่น กรณีบังคลาเทศที่แยกออกมาจากปากีสถาน หรือกรณีติมอร์ตะวันออกที่แยกออกจากประเทศอินโดนีเซีย

การแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนเมืองจึงมีวิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมาเบื้องต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับความรุนแรงของปัญหา ขอบข่ายความขัดแย้งกัน และขึ้นอยู่กับยุคสมัย การแก้ปัญหาอาจจะจำเป็นต้องใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการผสมผสานกันหลายวิธี แต่วิธีการใหญ่ ๆ ก็คือการแก้ไขปัญหตามแนวทางต่าง ๆ ที่กล่าวมาเบื้องต้น

2. ระบอบการปกครอง (Political Regime) ได้แก่ ระบอบการเมืองการปกครอง ซึ่งมีหลายระบอบ ตั้งแต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เผด็จการทหาร เผด็จการฟาสซิสต์ ระบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ และระบบประชาธิปไตย ในกรณีของระบบประชาธิปไตยนั้นมีการปกครองที่เรียกว่า ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีฐานรากสำคัญคือสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน มีกติกาที่กำหนดโดยประเพณีหรือลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่ารัฐธรรมนูญ อันเป็นที่ยอมรับและมีการเลือกตั้งตัวแทนของประชาชนเพื่อทำหน้าที่นิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร รวมทั้งตุลาการเช่น ในกรณีของไทยคือศาลรัฐธรรมนูญ

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในส่วนนี้ก็คือ การที่กฎกติกาไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั้งหมด มีบางกลุ่มหรือบางส่วนเห็นว่าระบอบการเมืองที่เป็นอยู่นั้นเอื้ออำนวยประโยชน์เฉพาะคนกลุ่มเดียว จึงเกิดความขัดแย้งในแง่กฎกติกา อันได้แก่ รัฐธรรมนูญ ระบบการเลือกตั้ง ระบบการบริหาร และการควบคุมฝ่ายบริหาร การรวมศูนย์อำนาจจนไม่มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นดูแลตนเอง การจัดสรรทรัพยากรที่ไม่กระจายไปสู่คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอย่างยุติธรรม ที่สำคัญคือ กระบวนการยุติธรรมที่ไม่ให้ความมั่นใจว่าสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่องความขัดแย้งจะได้รับความยุติธรรมตามกระบวนการยุติธรรมและการวินิจฉัยพิพากษาอรรถคดีอย่างเที่ยงธรรม และที่สำคัญที่สุดคือ การปรากฏและคงอยู่ของตัวบทกฎหมายที่ละเมิดต่อหลักการประชาธิปไตย และกระบวนการการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเมิดหลักนิติธรรมโดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการออกกฎหมาย ความขัดแย้งในส่วนนี้มักจะทำการแก้ไขด้วยการแสดงออกทางการเมืองโดยการชุมนุมประท้วงและการเรียกร้อง เช่น การเรียกร้องให้มีการร่างรัฐธรรมนูญและมีการเลือกตั้งในประเทศเมียนมาร์ในขณะนี้ หรือการเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญและแก้ไขส่วนบกพร่องของระบบการเมืองที่มีอยู่ขณะนี้ในประเทศไทย

ความขัดแย้งที่กล่าวมานี้ถ้าสามารถแก้ไขได้โดยสันติวิธีก็จะสามารถธำรงไว้ซึ่งระบบการเมืองการปกครองดังกล่าวได้ แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้จนต้องมีการใช้กำลังเข้ายึดอำนาจที่เรียกว่า รัฐประหาร หรือมีการลุกฮือโดยประชาชนเพื่อจะล้มผู้กุมอำนาจรัฐภายใต้ระบบดังกล่าว ก็อาจจะนำไปสู่การเสียชีวิตและเลือดเนื้อ รวมตลอดทั้งสงครามกลางเมือง และถ้าไม่สามารถจะยุติปัญหาได้ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อตัวแปรที่หนึ่งอันได้แก่ชุมชนการเมือง ของการแก้ปัญหาของชุมชนการเมือง นั่นคือ การแยกตัวออกเป็นรัฐต่างหากตามที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น การแก้ไขปัญหา

ความขัดแย้งในส่วนนี้สามารถกระทำได้โดยการเจรจาเพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน โดยอาจจำเป็นต้องให้ประชาชนตัดสินใจด้วยการลงประชามติ หรือมิฉะนั้นก็ต้องจบลงด้วยการใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาซึ่งจะส่งผลในทางลบอย่างกว้างขวาง แม้จะมีกลุ่มที่ชนะเกิดขึ้นก็ไม่สามารถนำสังคมกลับไปสู่สันติสุขได้อย่างถาวร และระบบการเมืองก็ไม่สามารถจะพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3. เจ้าหน้าที่ทางการเมือง (Political Authorities) ได้แก่ ผู้ได้อำนาจรัฐซึ่งมีหลายแนวทาง ขึ้นอยู่กับระบบการเมืองนั้น ภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผู้ได้อำนาจรัฐก็ได้มาจากการสืบเชื้อสาย หรือการได้ชัยชนะฝ่ายซึ่งกุมอำนาจอยู่ในระบบการเมืองที่เป็นเผด็จการทหาร หรือสังคมนิยมมักจะได้อำนาจมาจากการใช้กองกำลังจัดตั้งเข้าทำการยึดอำนาจในระบบฟาสซิสต์ อาจจะได้อำนาจจากการเลือกตั้ง แต่หลังจากนั้นก็จะควบคุมอำนาจทางการเมืองจนกลายเป็นเผด็จการที่มาจากเลือกตั้ง เช่น กรีซอิตาลี ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เจ้าหน้าที่การเมืองหรือรัฐบาลจะได้อำนาจมาจากกติกาที่ว่าไว้ นั่นคือการเลือกตั้ง เมื่อมีการได้อำนาจจากกติกาที่วางไว้ก็就会有ความชอบธรรมทางการเมือง แต่ความชอบธรรมทางการเมืองยังมีอีกมิติหนึ่งคือ ผลงานเจ้าหน้าที่ทางการเมืองที่บริหารประเทศล้มเหลวไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ แม้จะตามกติกาก็ขาดความชอบธรรมทางการเมือง เนื่องจากขาดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการบริหารงานแต่ในกรณีที่ได้อำนาจมาโดยไม่สอดคล้องกับกติกาอย่างปราศจากข้อสงสัย ก็อาจจะชดเชยได้ด้วยผลงาน แต่ถ้ามีปัญหาเรื่องผลงานก็จะทำให้ขาดความชอบธรรมโดยสิ้นเชิง ความขัดแย้งในส่วนนี้แก้ไขได้ด้วยการคืนอำนาจให้กับประชาชนเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ จึงอยู่ที่ประชาชนจะตัดสินใจว่าจะให้โอกาสกับผู้ได้อำนาจมาแต่ขาดความชอบธรรมนั้นกลับมาสู่ตำแหน่งอำนาจได้หรือไม่ แต่ถ้าไม่สามารถจะแก้ไขความขัดแย้งในส่วนนี้ก็นำไปสู่การชุมนุมและประท้วงทางการเมือง ทำให้กลุ่มที่อยู่ในอำนาจไม่สามารถบริหารประเทศไปได้เพราะสังคมมีลักษณะอนาธิปไตย ระบบการเมืองนั้นก็จะมาถึงสภาพของความแน่นิ่ง ส่งผลให้เกิดการขาดความชอบธรรมของเจ้าหน้าที่การเมือง รวมตลอดทั้งระบอบการปกครอง และถ้าปัญหาดังกล่าวไม่สามารถจะคลี่คลายได้ก็นำไปสู่ความขัดแย้งที่ใช้ความรุนแรงขยายขอบเขตไปอย่างกว้างขวาง โอกาสของการกระทบต่อชุมชนการเมืองย่อมสูง

ความขัดแย้งในทางการเมืองซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อระบบการเมือง อันประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ชุมชนการเมือง ระบบการปกครอง และเจ้าหน้าที่การเมือง จึงเป็นประเด็นที่สำคัญยิ่ง และมีความจำเป็นที่จะต้องหาทางแก้ไขเยียวยาโดยเร็วที่สุด มิฉะนั้นจะส่งผลในทางลบอย่างมหันต์ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนการเมืองซึ่งมีตัวอย่างมาแล้วหลายกรณีในประวัติศาสตร์

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง

ความหมายการจัดการความขัดแย้ง

การจัดการความขัดแย้งแบบสร้างสรรค์ หมายถึง วิธีการที่มีการนำเสนอความคิดเห็นใหม่ ๆ มีการปรับแนวคิด กระบวนทัศน์ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตลอดจนปรับแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการปัญหาร่วมกัน (Coffey, Cook, & Hunsaker, 1994, p. 403 อ้างถึงใน สุพัตรา จิตตเสถียร, 2550, หน้า 42) ได้เสนอว่า ทักษะที่จำเป็นในการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ คือ

1. ประเมินถึงธรรมชาติของความขัดแย้ง (Assess the Nature of the Conflict) ว่าทำให้เกิดผลตามมาในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย
2. ค้นหาสาเหตุความขัดแย้ง (Identify the Sources of Conflict) พบว่า มีอยู่ 5 สาเหตุใหญ่ คือ
 - 2.1 การมีเป้าหมายต่างกัน
 - 2.2 เกิดจากการตีความจากอารมณ์ หรือความรู้สึกที่แตกต่างกัน
 - 2.3 การออกแบบโครงสร้างทำให้เกิดจากการคาดหวังในบทบาทหรือตำแหน่งต่างกัน
 - 2.4 เกิดจากบรรยากาศที่คอยจ้องทำลายกัน เต็มไปด้วยความไม่เป็นมิตร
 - 2.5 เกิดจากความแตกต่างของบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล
3. การจัดการความขัดแย้งควรมีการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสม โดยที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในตลอดกระบวนการ มีจุดเน้นที่การแก้ปัญหาแบบชนะ-ชนะ (Win-Win Solution) ภายใต้บรรยากาศมิตรภาพและจริงใจที่ผสมผสานเข้าหากัน ในองค์การที่หลากหลายวัฒนธรรม การปรับตัวเข้าหากัน ทำให้เกิดการสื่อสารที่ดี สร้างความเข้าใจที่ดี เพราะคนที่มาจากต่างวัฒนธรรมจะมีมุมมอง การตีความหมาย การประเมินสิ่งต่าง ๆ ย่อมต่างกัน ดังนั้น สิ่งสำคัญ คือ การเปิดใจยอมรับในวัฒนธรรมของคนอื่น ๆ ด้วย

ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้ง

เนื่องจากความขัดแย้งเป็นกระบวนการ และในกระบวนการของความขัดแย้ง ประกอบด้วยสถานการณ์ของความขัดแย้ง และขั้นตอนต่าง ๆ ของความขัดแย้ง ในสถานการณ์ของความขัดแย้ง จะประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่ง สถาบันสันติวิธี (2548, หน้า 16) ได้อธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กระบวนการการเจรจาต่อรอง

การเจรจาต่อรองเป็นกระบวนการแก้ปัญหาที่บุคคล สองคนหรือมากกว่าเต็มใจมาร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็น ถึงความแตกต่างของพวกเขา และพยายามที่จะทำให้เกิดข้อตกลง

ร่วมกันในสิ่งที่ทุกฝ่ายมีความห่วงใยที่ตรงกัน เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้บ่อยที่สุดในการตัดสินใจและ
การจัดการกรณีพิพาท

การเจรจาต่อรอง มีอยู่ทั่วไปในประเทศไทย เช่น การเจรจาระหว่างนักการเมือง ระหว่าง
นายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างผู้ประกอบการวิชาชีพต่าง ๆ กับลูกค้า ทั้งภายในองค์กรและระหว่างองค์กร
ระหว่างตัวแทนองค์กรกับสาธารณชน ผู้ร่วมเจรจาจะต้องระบุปัญหาในประเด็นที่แตกต่างของกัน
และกัน ต่างต้องให้ข้อมูลเพื่อให้อีกฝ่ายรู้มุมมองของตนเอง หาแนวทางเลือกที่เป็นไปได้
ในการจัดการกับปัญหาและต่อรองเพื่อให้ได้ข้อตกลงสุดท้าย การเจรจาต่อรองที่ประสบผลสำเร็จ
จะส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนบางสิ่งบางอย่างหรือสัญญาเกิดขึ้นระหว่างผู้ต่อรองของแต่ละฝ่าย
การแลกเปลี่ยนอาจเป็นตัวเป็นตน เช่น เงิน ข้อตกลงในเรื่องเวลา หรือพฤติกรรมบางอย่าง หรือ
ข้อแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นตัวตน เช่น ความตกลงในการเปลี่ยนทัศนคติ ความคาดหวัง หรือการขอโทษ
การเจรจาต่อรองที่เกี่ยวกับนโยบาย อาจมุ่งเน้นการกำหนดพื้นที่ เพื่อให้ตรงกับการนำไปใช้ตาม
วัตถุประสงค์ของชุมชนนั้น ๆ หรือเงื่อนไขมติเห็นชอบในโครงการ การเจรจาต่อรองอาจดำเนินการ
โดยยึดจุดยืน คือกำหนดทางออกของการแก้ไขปัญหาที่คิดไว้ก่อนแล้วรวมถึงผลลัพธ์ที่จะเกิด
หรือการเจรจาโดยมองผลประโยชน์หรือความต้องการของผู้ร่วมเจรจา (ได้แก่ ความห่วงใย
ความต้องการ ความกลัว ความหวังที่ซ่อนอยู่) หรือเจรจาโดยพิจารณาทั้งจุดยืนและผลประโยชน์
โดยบางครั้งจะเกี่ยวข้องกับความห่วงใยในเรื่องส่วนตัว เช่น ทรัพย์สิน หรือความห่วงใยเกี่ยวกับ
ส่วนรวม เช่น ทรัพยากรสาธารณะ เช่น น้ำ เป็นต้น

2. การเจรจาแบบยึดจุดยืน

เมื่อการเจรจายู่บนพื้นฐานของการยึดจุดยืน กลุ่มต่าง ๆ มักจะมองกันว่าเป็นศัตรูกัน
ผู้เจรจามักจะมุ่งไปยังข้อเรียกร้องที่แต่ละฝ่ายต้องการและจุดยืนของตนทันที กลุ่มต่าง ๆ มักจะ
สงสัยและกลัวเกี่ยวกับท่าทีของกันและกัน และมักจะไม่ตระหนักว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่แท้จริง
ของฝ่ายอื่น กลวิธีที่ใช้ต่อกันเสมอได้แก่

- 2.1 ปิดบังข้อมูล และเรียกร้องมากกว่าที่ตนเองควรจะได้รับมาก
- 2.2 ประเมินผลของความสำเร็จจากความพ่ายแพ้ของผู้อื่น
- 2.3 ไม่เคยถามคำถามที่ตนไม่รู้คำตอบ
- 2.4 เดาว่าฝ่ายตรงข้ามมีเจตนาที่ชั่วร้าย

ในขณะที่การเจรจาต่อรองแบบยึดจุดยืน อาจใช้ได้ผลดีในสถานการณ์ที่มีผู้เกี่ยวข้อง
ไม่มาก และมีประเด็นปัญหาย่อย การเจรจาแบบนี้จะได้ผลน้อยในสถานการณ์ที่ซับซ้อน เช่น
ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับตัวแปรหลายตัว ในสถานการณ์
ที่ซับซ้อนและมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องมากเช่นนี้ มักจะมีโอกาสที่จะเพิ่มผลประโยชน์ให้กับฝ่ายหนึ่ง

โดยที่ฝ่ายอื่น ๆ ไม่เสียประโยชน์หรือเสียเพียงเล็กน้อย ซึ่งโอกาสลักษณะนี้ยากที่จะเกิดในการเจรจาแบบยี่ดุดขึ้น เนื่องจากขาดการอภิปรายอย่างเปิดเผย หรือถ้ามองเห็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะถูกจัดการเหมือนกับเป็นเบี้ยที่ใช้ต่อรอง ในสถานการณ์ความขัดแย้งด้านนโยบายสาธารณะที่ซับซ้อน การใช้วิธีการที่ยี่ดุดขึ้นอย่างเดียว มักจะทำให้เกิดการ ลดประเด็นปัญหาเพื่อช่วยให้การวัดและการแลกเปลี่ยนตัวแปรที่เกี่ยวข้องง่ายขึ้น แต่มีความสัมพันธ์ต่อความเป็นจริงทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

3. การตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม

เมื่อเราใช้การเจรจาโดยยึดผลประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหา ซึ่งกระบวนการต่อไปนี้อาจเป็นอีกกระบวนการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรียกว่า กระบวนการการตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม กระบวนการนี้มี 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ การเตรียมการ การประเมิน การวางรูปแบบกระบวนการ การสร้างข้อตกลง และการดำเนินการตามข้อตกลงและติดตามผล

3.1 การเตรียมการ

วัตถุประสงค์ของระยะการเตรียมการ คือ การวางพื้นฐานสำหรับระยะต่าง ๆ ทั้งหมดที่จะตามมา

วัตถุประสงค์ของระยะแรกนี้ คือ

- 3.1.1 หาแนวนโยบายที่สนับสนุนกระบวนการการตัดสินใจ
- 3.1.2 เริ่มสร้างความเชื่อถือเป็นบุคคล องค์กรและกระบวนการระหว่างหน่วยงานของรัฐและกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง
- 3.1.3 หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องและช่องทางที่จะเข้าถึงข้อมูลนั้น ๆ
- 3.1.4 จัดวางแผนทางการบริหารจัดการที่เหมาะสมในการสนับสนุนกระบวนการนี้
- 3.1.5 ระบุข้อกำหนดต่าง ๆ ในการดำเนินการของกระบวนการ

3.2 การประเมิน

วัตถุประสงค์ของระยะการประเมิน คือ การให้ทุกฝ่ายประเมินความเป็นไปได้และความประสงค์ ที่เจรจาให้ได้ข้อตกลงในการแก้ปัญหานั้น ๆ โดยการเริ่มที่การประเมินเกี่ยวกับการใช้วิธีการเจรจา ผู้เกี่ยวข้องมีความเต็มใจในการมีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร เพราะเขาจะต้องพอใจยอมรับว่าวิธีการเจรจาเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในจัดการรับปัญหาในขณะนี้

วัตถุประสงค์ของระยะประเมิน คือ

- 3.2.1 ช่วยให้ผู้ที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการสามารถประเมิน ความเหมาะสมและความประสงค์ ในการใช้การเจรจา ให้ได้ทางแก้ไข
- 3.2.2 หาทางเลือกต่าง ๆ ที่จะต้องเจรจาทันที

3.2.3 หาผู้สนับสนุนของกลุ่มต่าง ๆ และพิจารณาผู้ที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วม

3.2.4 เริ่มแยกแยะองค์กรหรือกลุ่มสนับสนุนที่จะมีตัวแทนอยู่ เผยแพร่เรื่องราวสู่สาธารณชนอย่างกว้างขวาง และแนวทางการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน

3.2.5 ให้ได้ข้อตกลงของทุกฝ่าย ในการเริ่มดำเนินการเจรจาต่อไป

3.3 การวางรูปแบบกระบวนการ

วัตถุประสงค์ของระยะเวลาการ คือ การจัดวางรูปแบบการเจรจาอย่างจริงจัง โดยการกำหนดโครงสร้างที่เหมาะสมในการเจรจาต่อรอง รวมทั้ง หลักการพื้นฐานในการดำเนินการต่าง ๆ กระบวนการการเจรจาต้องได้ผ่านการร่วมพิจารณาโดยฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ความเห็นพ้องต้องกันว่าต้องการให้มีข้อตกลงเกิดขึ้น กลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ระบุประเด็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข กำหนดระเบียบวาระการเจรจา เห็นชอบกันในส่วนของข้อมูลที่ต้องการ และที่สำคัญการมีส่วนร่วมและมีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของกระบวนการนั้น ๆ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องตกลงกันเรื่องกรอบวิธีการก่อนที่จะมีการเจรจาในประเด็นปัญหาจริง ๆ เพราะถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่องวิธีการจะเป็นการยากที่จะสามารถตกลงในเรื่องปัญหาจริง ๆ ได้

วัตถุประสงค์ของการกำหนดรูปแบบกระบวนการ ได้แก่

3.3.1 การกำหนดโครงสร้างและกระบวนการ ในการตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม

3.3.2 ส่งเสริมความเข้าใจและสร้างสัมพันธภาพในการทำงานร่วมกันในกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

3.3.3 เลือกผู้ไกล่เกลี่ยถ้าจำเป็นต้องใช้

3.3.4 หาเงื่อนไขในการบริหารการดำเนินการตามข้อตกลงที่ได้จากการเจรจา

3.4 การสร้างข้อตกลง

วัตถุประสงค์ของระยะนี้คือการพิจารณาประเด็น และแก้ประเด็นปัญหาโดยการสร้างข้อตกลง ข้อตกลงต้องเป็นรูปแบบทางการและบันทึกเป็นรายงานเพื่อป้องกันการเข้าใจผิดเอกสารเหล่านี้ต้องส่งให้กลุ่มผู้สนับสนุนของแต่ละฝ่ายเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ และเผยแพร่ให้สาธารณชน เพื่อแสดงความคิดเห็น เพื่อให้ได้การสนับสนุนอย่างกว้างขวางสำหรับข้อตกลงที่ได้จากการเจรจาแล้ว การติดต่อสื่อสารระหว่างตัวแทนของแต่ละฝ่ายกับผู้สนับสนุนของตน และกับสาธารณชนตลอดกระบวนการจะต้องมีประสิทธิภาพสูง

การเจรจาในประเด็นปัญหาที่แท้จริง ต้องให้กลุ่มผู้เกี่ยวข้องปฏิบัติดังนี้

3.4.1 ระบุประเด็นที่พวกเขาต้องการแก้ไข

3.4.2 เปลี่ยนจากจุดยืนเป็นผลประโยชน์และวัตถุประสงค์

3.4.3 หาทางเลือกต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาที่เป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย

3.4.4 สร้างข้อตกลงบนพื้นฐานของวัตถุประสงค์แห่งผลประโยชน์โดยอาศัยเงื่อนไขที่กำหนดต่าง ๆ

3.4.5 ประเมินว่าข้อตกลงจะสามารถนำมาดำเนินการได้หรือไม่

3.4.6 ทำการตกลงอย่างเป็นทางการ

3.4.7 หาทางให้ผู้สนับสนุนของทุกฝ่ายให้ความเห็นชอบ และยอมรับที่จะดำเนินการตามข้อตกลง

3.5 การดำเนินการตามข้อตกลงและติดตามผล

วัตถุประสงค์ของระยะนี้ คือการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่จะสนับสนุนการดำเนินการและติดตามผลของข้อตกลงจากการเจรจา การดำเนินการตามข้อตกลงและติดตามผลควรเป็นส่วนหนึ่งของการตกลงในเรื่องหลัก ๆ เช่น การตกลงในเรื่องนโยบายมักจะต้องการการเจรจาต่อเนื่องระหว่างระยะดำเนินการ การดำเนินการและติดตามผลอย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงกระบวนการการเจรจาต่อรองที่จะตามมา เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะรับประกันความสำเร็จของข้อตกลง

แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางสันติวิธี

1. ความหมายของแนวทางสันติวิธี

ศรีเพ็ญ สุภพิทยากุล (2542, หน้า 65) ให้ความเห็นว่า สันติวิธี คือ วิธีการแก้ไขความขัดแย้งหรือตอบโต้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อคู่กรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นการประทุษร้ายสันติวิธี คือ

1.1 วิธีแก้ไขปัญหาคู่ที่นุ่มนวล

1.2 วิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

1.3 ความรู้สึกนึกคิดที่จะให้สังคมมีแต่ความสงบร่มเย็นเป็นสุข

1.4 วิธีการที่มีจุดหมายที่ทำให้คนสังคมอยู่รวมกันได้แม้มีความขัดแย้งกัน

1.5 ความเชื่อหรือคุณค่าของสังคมมนุษย์ ที่ยอมรับว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การเคารพสิทธิมนุษยชน

1.6 กรอบความคิดหรือทัศนคติ และเป็นวิธีปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในการดำเนินวิถีชีวิตปกติ และเมื่อต้องเผชิญกับความขัดแย้ง โดยมีความมั่นใจว่าสามารถทำให้คนที่เห็นต่างกันหรือขัดแย้งสามารถอยู่ร่วมกันโดยแต่ละฝ่ายเคารพ ความเท่าเทียมกัน และพยายามที่จะเรียนรู้การอยู่ร่วมกันด้วยการแบ่งปันกันเอื้ออาทรต่อกัน และไม่ใช้ความรุนแรงเป็นทางเลือกเมื่อขัดแย้ง

1.7 เป็นวิธีที่กลุ่มบุคคล หรือมวลชน ใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนาในบางอย่างหรือเพื่อให้รัฐ หรือผู้มีอำนาจ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การจัดชุมนุมหยุดงานประท้วง การคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ รวมทั้งวิธีฝึกกฎหมาย ปิณณน เป็นต้น

2. ที่มาของการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 44 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ” และมาตรา 65 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีซึ่งการกระทำใด ๆ ที่เป็นไปหรือได้มาซึ่งอำนาจในทางปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้”

รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้มี องค์การต่าง ๆ ทำหน้าที่จัดการเวลาที่มีความขัดแย้งขึ้น เช่น คณะกรรมการด้านสิทธิมนุษยชน ผู้ตรวจการแผ่นดินรัฐสภา ศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งองค์กรเหล่านี้จะทำหน้าที่ยุติปัญหาเมื่อมีความขัดแย้งโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรงเมื่อมีความเห็นต่างกัน ทุกฝ่ายจะใช้องค์กรและระบบที่กำหนด เพื่อหาข้อยุติร่วมกันเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-9 ได้กำหนดวิธีการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีเป็นนโยบายสำคัญประการหนึ่ง และได้เน้นให้มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควบคู่กับการลดความขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากการดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐบาลที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขสามัคคีในสังคม โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มโครงการ การศึกษารายละเอียด การติดตามผล การตัดสินใจ การเลือกรูปแบบที่เหมาะสม รวมทั้งให้เจ้าของโครงการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้องให้ประชาชนรับรู้ และให้มีการปรับบทบาทและทัศนคติของภาครัฐให้สามารถปฏิบัติงานป้องกันแก้ไขข้อขัดแย้งในสังคมด้วยสันติวิธี คือ

1. ทุกส่วนราชการยึดหลักการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา อย่างมีเหตุผลและมีความจริงใจในการทำงานร่วมกับประชาชน ใช้หลักรัฐศาสตร์ควบคู่กับหลักนิติศาสตร์ในการป้องกันแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้งในสังคม
2. ส่งเสริมการใช้ฉันทานุมัติ ในการแก้ไขปัญหา แทนการใช้เสียงข้างมากและเผยแพร่มติข้อตกลงให้ประชาชนรู้อย่างเปิดเผยและกว้างขวาง
3. สนับสนุนการใช้กลไกสาธารณะ ซึ่งเป็นที่เชื่อถือและยอมรับของสังคมและไม่มีส่วนได้เสียในการดำเนินการให้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเจรจา ทำความตกลงหาข้อยุติที่ยอมรับได้ร่วมกันและให้ยุติปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดเป็นนโยบายความมั่นคงแห่งชาติด้านการเมืองภายในประเทศไว้ว่า “ส่งเสริมและสร้างบรรยากาศของการปรึกษาหารือและการแก้ไขปัญหาของทุกฝ่ายโดยสันติวิธี ภายใต้หลักการประสานประโยชน์การดำเนินการตาม กฎเกณฑ์ กติกาและประเพณีทางการเมืองอันดีงาม เพื่อให้การแก้ไขปัญหาและความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องทางการเมืองเป็นไปโดยราบรื่นและเกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วม”

3. แนวคิดของสันตวิธี

สันตวิธีมีใช้เทคนิคที่เกิดขึ้น ซึ่งแต่ละสถานการณ์แวดล้อมจะพาไป แท้จริงแล้ว สันตวิธีเป็นแบบแผนหรือระบบของการกระทำที่สอดคล้องกันในตัว เกิดขึ้นจากแนวคิด หรือทัศนคติการมองโลกและชีวิตแบบหนึ่ง ๆ เป็นพื้นฐาน แนวคิดดังกล่าวเรียกอีกอย่างว่า สมมุติฐานของสันตวิธี สันตวิธีของบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ จะมีพื้นฐานมาจากแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งหรือหลายแนวคิดประกอบกัน ซึ่ง พระไพศาล วิสาโล (2550, หน้า 51) ได้จำแนกดังต่อไปนี้

3.1 ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของชีวิตและสังคม เราไม่อาจจะหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธมันได้ ทำให้ที่พึงกระทำคือยอมรับว่ามันมีอยู่จริง และแก้ไขจัดการมันอย่างถูกสภาพ สันตวิธีมิได้หมายถึงการหลีกเลี่ยงหรือจάνนต่อความขัดแย้ง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่เป็นการสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้น หากเป็นเพียงการทำให้ความขัดแย้งที่แฝงเร้นหรือพยายามปกปิดนั้น ปรากฏออกมาตามที่มันเป็น โดยไม่ทำให้มันขยายลุกลาม การใช้ความรุนแรงมีแต่จะทำให้ความขัดแย้งลุกลาม เพราะวัฏจักรแห่งการตอบโต้ขยายตัวต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามพึงเข้าใจว่าความขัดแย้งที่พูดถึงนี้หมายถึง ความขัดแย้งทางสังคมหรือในทางความสัมพันธ์ต่อกัน มิได้รวมถึงความขัดแย้งในจิตใจ ความขัดแย้งอย่างหลังนี้ สันตวิธีอาจก่อให้เกิดขึ้นได้ในจิตใจของคู่กรณีทำให้เกิดการต่อสู้ภายในระหว่างมโนธรรมสำนึกกับอกุศลจิต เกิดความสับสนวุ่นวายใจ ลังเลสงสัยในสิ่งที่ตนทำ ภาวะขัดแย้งเช่นนี้เป็นส่วนสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งดีงามและไม่พึงเข้าใจสับสนว่าเป็นความรุนแรงทางจิตใจ

3.2 ในความขัดแย้งนั้น ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายถูกหรือผิดโดยสมบูรณ์ แต่ละฝ่ายย่อมมีส่วนถูกไม่มากก็น้อย ไม่มีใครที่จะผูกขาดสัมบูรณ์โดยอ้างว่าตนเป็นฝ่ายเดียว และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ผิด ทั้งนี้ก็เพราะความเป็นจริงนั้นมีความซับซ้อน มีหลายรูปลักษณะ หลายด้าน และหลายแง่มุม ความขัดแย้งมักเกิดเพราะมองความเป็นจริงจากคนละด้าน และแม้จะมองด้านเดียวกัน หรือแม้แต่รูปเดียวกัน ในชีวิตจริงเราก็พบเสมอว่าสิ่งที่แต่ละคนเห็นนั้นแตกต่างกันไป กล่าวคือ เป็นการเห็นจำเพาะบางแง่บางความหมายของสิ่งที่เห็นเท่านั้น ในสถานการณ์ความขัดแย้ง ข้อเท็จจริงที่แต่ละฝ่ายรับรู้ หรือนึกว่ารู้นั้น จะแตกต่างกันไปเช่นกัน

ความคิดที่ว่า ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ถูกต้องสมบูรณ์ หรือผิดอย่างสิ้นเชิง ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทั้งไม่มีสิทธิและไม่สามารถอ้างความชอบธรรมที่จะกำจัดอีกฝ่ายหนึ่งได้ แนวคิดเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้การใช้การใช้ความรุนแรงไม่มีความชอบธรรมแล้ว ยังเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้แก้ไขข้อขัดแย้งด้วยสันตวิธี เพราะสันตวิธีเป็นวิธีการที่เปิดช่องให้คู่กรณีสามารถแสดงข้อเท็จจริงของฝ่ายตนออกมาอย่างเต็มที่ โดยไม่ถูกตัดโอกาสด้วยการถูกทำร้ายถึงชีวิต หรือถูกจับกุมคุมขังเสียก่อน พร้อมกันนั้น สันตวิธีก็เอื้ออำนวยให้การสื่อข้อเท็จจริงของผู้กระทำนั้นเป็นไปอย่าง

ตรงเป่าชัดเจน ตรงกันข้ามกับการใช้ความรุนแรงและการกระทำด้วยอารมณ์พุ่งมั่วแบบอื่น ๆ วิธีการดังกล่าวนอกจากจะทำให้สื่อปัญหาไม่ได้ชัดเจนแล้ว ยังเบี่ยงเบนความสนใจประเด็นปัญหาที่เป็นข้อขัดแย้ง อีกทั้งยังเป็นเหตุให้คู่กรณีรู้สึกถูกรบกวนอย่างแรง เกิดกลไกป้องกันตนเอง ปิดหู ปิดตาไม่ยอมรับรู้ปัญหาที่ผู้กระทำการต้องการบอกการมีแนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐาน ทำให้สันติวิธีเป็นวิธีการต่อสู้เพื่อให้สัจจะปรากฏต่อทุกฝ่ายที่มีส่วนในความขัดแย้ง

3.3 ความขัดแย้งนั้นจะระงับไปได้ต่อเมื่อทุกฝ่ายร่วมกันแก้ไข มิใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำฝ่ายเดียว ยิ่งกว่านั้นยังเชื่อต่อไปอีกว่าทุกคนและทุกฝ่ายมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมแก้ไข ปัญหา ดังนั้นการชี้ให้เห็นคู่กรณีเห็นถึงปัญหาที่เป็นสาเหตุของข้อขัดแย้งจึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหา การชี้ให้เห็นปัญหายังมีความหมายรวมถึงการที่ทุกฝ่ายพึงมองเห็นปัญหาของอีกฝ่ายหนึ่งอย่างถ่องแท้ สันติวิธีนอกจากจะเอื้อให้เกิดกระบวนการสื่อสารปัญหาและข้อเท็จจริงอย่างแจ่มชัดด้วยกันทั้งสองฝ่ายดังได้กล่าวมาแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายโดยเฉพาะคู่กรณีที่สร้างปัญหามีบทบาทในการแก้ปัญหา ทั้งด้วยการร่วมมือกับผู้ใช้สันติวิธี หรือด้วยการริเริ่มของตนเอง ทั้งนี้เพราะสันติวิธีได้มุ่งสร้างความเป็นปฏิกิริยากับคู่กรณีทั้งมิได้ใช้ความรุนแรง บีบบังคับ บู่ หรือกำจัดเขา อันเป็นการกระทำที่เขาต้องพ้นจากบทบาทฐานะในการแก้ปัญหาเสียแต่ต้นมือ

มองในแง่นี้ สันติวิธีจึงมิใช่เรื่องของการต่อสู้เพื่อเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งแต่เป็นวิธีการที่มุ่งให้เกิดสถานการณ์อย่างใหม่ ซึ่งเป็นผลดีต่อทุกฝ่ายกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการชักนำคู่กรณีให้มาสู่จุดซึ่งเป็นทีพอใจของทุกฝ่าย

3.4. ทุกคนมีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน ต่างมีใจใฝ่ในความดีงาม แม้ผู้ที่ได้ชื่อว่าอำมหิตโหดเหี้ยม ในส่วนลึกก็ยังมีใจใฝ่เมตตาต่อความรักความกรุณา อ่อนไหวต่อความเจ็บปวดรวดร้าวของผู้อื่น และแม้จะมีจิตใจหายบกร้านเพียงใด คุณความดีจากสิ่งแวดล้อมภายนอกก็สามารถแผ่ซึมซับสัมผัสและมีพลานุภาพต่อจิตใจของเขาได้ แต่สาเหตุที่ความเป็นมนุษย์ของเขาไม่ปรากฏต่อภายนอกหรือไม่ส่งผลออกมาเป็นการกระทำอันดีงาม ก็เพราะความเป็นมนุษย์นั้นถูกปิดเบือนบดบังด้วยอุดมการณ์ ทฤษฎีที่คับแคบแข็งกร้าว ความหลงใหลในอำนาจความยิ่งใหญ่ และความปรารถนาสิ่งปรนเปรออย่างไม่รู้จักพอ

สันติวิธีและการยอมทนกระทำหรือยอมรับความเจ็บปวดโดยไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง สามารถปลุกเร้าความดีงามที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของกรณี กระพือประกายแห่งมนธรรมและความรู้ผิดชอบชั่วดีในตัวเขาให้กลับมีพลังในการยับยั้งพฤติกรรมอันมิชอบ และหนุนให้เกิดการกระทำอันดีงามขึ้นมาได้ ยกเว้นก็แต่กรณีผู้วิกลจริตเท่านั้น ซึ่งความเป็นมนุษย์ของเขาอาจแปรปรวนไป แต่คนทั่วไปย่อมสามารถจะรับรู้และตอบสนองต่อคุณธรรมความดีงามของผู้อื่นได้

3.5 ศัตรูของมนุษย์ที่ต้องกำจัด มิใช่ตัวบุคคล หรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหากคือ ความเลวร้ายภายใน อันได้แก่ ความคิดที่คับแคบ ความใฝ่ในอำนาจและความโลภในทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งได้แสดงออกมาเป็นการกระทำภายนอกหรือปรากฏในรูประบบแผนความสัมพันธ์ที่มีขอบ โดยมีปัจจัยแวดล้อมที่ไม่เกื้อกูล เป็นตัวเสริมให้ความเลวร้ายนั้นแผ่ซ่านส่งผลกระทบต่อผู้อื่นอย่างรุนแรง และกว้างขวางขึ้น การฆ่าคนไม่อาจยับยั้งความเลวร้ายได้ตราบดีที่ระบบแบบแผนความสัมพันธ์ อันมิชอบ และปัจจัยแวดล้อมอันไม่เกื้อกูลยังดำรงอยู่ ทั้งยังปลูกเร้าส่งเสริมให้เกิดทัศนคติและภาวะจิตใจที่เป็นอกุศลดังกล่าว

สันติวิธีมิได้มีเป้าหมายที่ตัวบุคคล แต่หมายมุ่งไปที่การกระทำอันมิชอบตลอดจน ปัจจัยภายในภายนอกที่บ่มเพาะให้เกิดการกระทำความผิดกล่าวขึ้นมา

3.6 วิธีการต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย หากปรารถนาสังคมที่สันติ ก็ต้องใช้วิธีการ สันติ สังคมซึ่งผู้คนมีความรักความเอื้อเฟื้อต่อกัน เคารพในชีวิตและความเป็นมนุษย์ของกัน มิอาจบังเกิดเป็นจริงได้ เว้นเสียแต่จะใช้วิธีการซึ่งให้ความเคารพต่อมนุษย์ทุกคนไม่ว่าแม้แต่ศัตรู หรือคู่กรณี เมื่อเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นสิ่งพึงประสงค์ ก็จำเป็นต้องใช้วิธีการที่เป็นประชาธิปไตย นั่นคือการใช้สันติวิธี ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถคิดค้นและอยู่ในแถวหน้าของการต่อสู้อย่าง เท่าเทียมกัน อีกทั้งยังสามารถปฏิเสธหรือถอนตัวจากการต่อสู้ได้ หากไม่เห็นด้วย

3.7 อำนาจมิได้เกิดจากอาวุธ หากขึ้นอยู่กับ การยอมรับหรือการยินยอมเชื่อฟังของ ผู้อื่น เมื่อราษฎรไม่เชื่อฟังผู้ปกครอง พลทหารไม่เชื่อฟังนายพล ผู้ได้บังคับบัญชาไม่เชื่อฟังเจ้านาย บุคคลกลุ่มหลังย่อมสูญเสียอำนาจไป ในทางกลับกันหากผู้ใช้สันติวิธีสามารถสร้างการยอมรับใน หมู่ประชาชนและพรรคพวกของคู่กรณีได้ เขาย่อมมีอำนาจที่จะส่งผลกระทบต่อคู่กรณีได้ โดยที่ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาวุธ

4. ประเภทของสันติวิธี

สันติวิธีมีหลายประเภท หลายลักษณะ แต่วิธีการจำแนก เช่นการจำแนกโดยพิจารณา การแสดงออก การจำแนกตามความเคร่งครัดของสันติหรือจำแนกตามระดับของเป้าหมายดังที่ พระไพศาล วิสาโล (2550, หน้า 51) ได้จำแนกดังต่อไปนี้

จำแนกตามการแสดงออก

1. การพูดจาชักชวนและการเจรจาซึ่งรวมทั้งการเขียนโฆษณา
2. การใช้กระบวนการทางสถาบัน เช่น กระบวนการทางศาล ทางกฎหมาย ทางการปกครอง
3. ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง เป็นการกระทำเพื่อแสดงออก ถัดค้าน หรือสนับสนุน บางสิ่งบางอย่าง หรือเป็นการเข้าเผชิญหน้าคัดค้านการกระทำของคู่กรณีอย่างชัดเจน หรือได้แก่ การนัดหยุดงาน การเดินขบวน เป็นต้น

4. งานสร้างสรรค์ (Constructive Programme) คือการทำงานระดับพื้นฐาน เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต สร้างทางเลือกหรือสถาบันใหม่ขึ้นมา เรียกว่า งานพัฒนา

จำแนกตามระดับของสันติ

1. สันติวิธีเฉพาะคราวเฉพาะครั้ง ผู้ใช้อาจเชื่อมั่นหรือยอมรับการใช้ความรุนแรงอยู่ แต่ก็เห็นว่าในบางกรณีสันติวิธีก็มีส่วนสำคัญ สันติวิธีในลักษณะนี้อาจตามด้วยการใช้ความรุนแรงสลับหรือผสมผสานกัน

2. สันติวิธีที่เป็นแนวร่วมกับการใช้ความรุนแรง ผู้ใช้แม้จะเชื่อมั่นในสันติวิธี และใช้สันติวิธีโดยตลอด แต่ไม่ปฏิเสธผู้ที่ใช้ความรุนแรง มีความเข้าใจและพร้อมที่จะร่วมมือหรือเป็นแนวร่วมสนับสนุนกัน

3. สันติวิธีที่ปฏิเสธการฆ่ากันอย่างถึงที่สุด นอกจากจะไม่ใช้ความรุนแรงแล้ว ยังไม่ยอมเป็นส่วนหนึ่งของระบบหรือองค์กรแห่งความรุนแรง และปฏิเสธที่จะร่วมมือหรือเกี่ยวข้องกับผู้ใช้ความรุนแรงอื่น ๆ

4. สันติวิธีแบบปฏิเสธการฆ่าสัตว์และมนุษย์ในทุกกรณี เป็นการยอมรับสันติวิธี มิใช่จำเพาะในแง่ของวิถีแห่งการกระทำเท่านั้น แม้วิถีชีวิตก็พยายามไม่ให้เข้าไปในทางเบียดเบียน แม้แต่สัตว์ (มังสวิรัต)

5. สันติวิธีแบบปฏิเสธการทำลายแม่แต่ทรัพย์สิน คือ ไม่ใช้วิธีการที่ประทุษร้ายทั้งต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน

6. สันติวิธีแบบเคร่งครัดในหลักธรรมพื้นฐานทางศาสนา คือ นอกจากจะไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิต ลักขโมยหรือทำลายทรัพย์สินแล้ว ยังถือหลักตั้งจะไม่พูดเท็จ และไม่ทำลายเกียรติภูมิศักดิ์ศรีของผู้อื่น อีกด้วย

จำแนกตามระดับของเป้าหมาย

1. สันติวิธีระดับชีวิต คือ การพัฒนาตน ให้ลดการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เบียดเบียนชีวิตอื่นน้อยลง มีจิตใจใฝ่เสียสละ เกื้อกูลผู้อื่นยิ่งขึ้น และมีความสงบในใจ

2. สันติวิธีในแวดวงรอบตัว คือ การแก้ไขข้อวิวาท ลดข้อขัดแย้งในเรื่องครอบครัว ที่ทำงาน สร้างความปองดอง ให้อภัยเพื่อความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน

3. สันติวิธีในชุมชน (ท้องถิ่น) คือ การแก้ไข ลดทอนการเอารัดเอาเปรียบ ขูดรีดในชุมชน หรือต่อบุคคลในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือสามัคคี พัฒนาชุมชนให้เจริญงอกงามขึ้น มีสภาพเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตที่สันติ

4. สันติวิธีในสังคม (ประเทศ) คือ การลดความรุนแรงทางกายภาพและทางโครงสร้าง เช่น การละเมิดสิทธิมนุษยชน การจับกุมคุมขังโดยมิชอบ การเอารัดเอาเปรียบผู้ด้อยอำนาจ

ยุติสงครามกลางเมืองหรือกับเพื่อนบ้าน แก้ไขกฎหมาย ระบบโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม พัฒนาโครงสร้างที่เกื้อกูลคุณภาพชีวิตและส่งเสริมความยุติธรรมในสังคม เอื้ออำนวยให้คนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปลอดภัยไร้เจ็บ มีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคม

5. สันติวิธีระหว่างประเทศ คือ การยุติสงครามและลดกำลังอาวุธในระดับภูมิภาค และระดับโลก สนับสนุนการป้องกันประเทศแบบไม่รุกรานส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก

5. แนวทางสร้างสันติภาพ

ศรีเพ็ญ สุภพิทยากุล (2542, หน้า 56) มองว่าแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพอยู่ 2 แนวด้วยกัน คือ

5.1 แนวแยกกันอยู่ (Dissociative)

5.2 แนวทางอยู่ใกล้กันและสัมพันธ์กัน (Associative)

ในแนวคิดที่หนึ่งเสนอให้แก้ไขความขัดแย้งโดยให้คู่กรณีแยกกันอยู่ ส่วนแนวคิดที่สองเสนอให้คู่กรณีมีบูรณาการเข้าหากันจนเป็นหนึ่งเดียวกัน สองแนวนี้นี้ ดูเหมือนว่าจะอยู่กันคนละขั้ว แต่อันที่จริงหลอมกันอยู่ในทางปฏิบัติในโลกแห่งความเป็นจริง

1. แนวแยกกันอยู่ (Dissociative) ถือว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น วิธีแก้ไขที่ดีที่สุดก็คือการแยกคู่กรณีออกจากกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งอาจทำได้ทั้งในทางกายภาพ คือ ใช้พื้นที่หรือภูมิศาสตร์เป็นตัวแยก หรือโดยการแยกออกจากกันทางสังคม

การแยกออกจากกันโดยทางพื้นที่หรือภูมิศาสตร์นั้นทำได้ง่าย ๆ โดยใช้ระยะทางภูมิศาสตร์เป็นตัวแบ่งแยกมิให้คู่กรณีมาเจอกัน วิธีการนี้ใช้ได้ดีหากมีโลกที่กว้างใหญ่ไพศาลและคนน้อย เช่น การที่ชนเผ่าต่าง ๆ จำกัดถิ่นที่อยู่ของตน บางเผ่าอยู่บนภูเขา บางเผ่าอยู่ในที่ลุ่ม การแยกออกจากทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบันถูกนำมาใช้เป็นวิธีลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศ ดังเช่นการกำหนดเส้นเขตแดนโดยใช้ลักษณะทางกายภาพในธรรมชาติ เช่น สันปันน้ำ บนภูเขา แม่น้ำ หรือบางครั้งต้องทำกันด้วยความยากลำบากในทะเลหรือในทะเลทราย

การใช้วิธี Dissociative มีปัญหามากขึ้นในโลกปัจจุบันที่มีวิวัฒนาการทางการคมนาคม การสื่อสาร รวมทั้งการพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์ให้มีสมรรถภาพในการทำลายล้างสูงมาก มีผลในมุมกลับทำให้วิธีการควบคุมทางสังคมโดยสถาบัน เช่น กองทัพ มีอันตรายต่อมนุษยชาติสูง จึงประโยชน์ในการรักษาสันติภาพน้อยลง นั่นก็คือ แม้สงครามมีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อยลง แต่หากเกิดขึ้นแล้วก็มีผลเสียหายมากขึ้น จึงมีการพึ่งการควบคุมทางสังคม ทั้งแบบ Internalized และแบบ Institutionalized น้อยลง

แต่ในขนาดเดียวกัน วิวัฒนาการทางการคมนาคมและการสื่อสารก็เอื้อต่อการติดต่อสื่อสาร ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดการเสียดสี และการเป็นอริต่อกันมากขึ้นแล้ว ยังสามารถก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จนเกิดความเข้าใจกันมากขึ้นก็ได้ จึงได้มีการคิดแนวทางสู่สันติภาพอีกแนวทางขึ้นมา คือแนวทางอยู่ใกล้กันและสัมพันธ์กัน

2. แนวทางอยู่ใกล้กันและสัมพันธ์กัน (Associative) เสนอว่าวิธีการที่ดีที่สุดในการแก้ไขความขัดแย้งก็คือการให้คู่กรณีซึ่งมีความขัดแย้งกันอยู่ (ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งแบบแฝงเร้น หรือแบบเปิดเผย) มาอยู่ใกล้กันมาก สมมติฐานก็คือว่าความใกล้ชิดกันจะทำให้การต่อสู้กันน้อยลง ในขณะที่แนว Dissociative บอกว่าควรจะมีการติดต่อกันมากขึ้น โดยมุ่งให้เกิดการอยู่ร่วมกันและความผูกพันที่เหนียวแน่นขึ้น จนอาจถึงขนาดที่มีบูรณาการเข้าหากันจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีพรมแดนขวางกั้นกันอีกต่อไปก็ย่อมเป็นไปได้

วิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวมีอยู่หลายวิธี ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการที่คนเรามีความเหมือนกัน (Similar) และคนเราจำเป็นต้องพึ่งพากันอยู่

ในส่วนของความเหมือนกันของมนุษย์ในสังคม ข้อสังเกตก็คือว่าคนเรามีบางสิ่งบางอย่างในตัวเราที่เหมือนกับคนอื่น จึงเป็นจุดที่ควรเน้น แทนที่จะเน้นความแตกต่างตามแนว Dissociative ความเหมือนกันนี้ในระดับกลุ่มอาจเป็นความเหมือนกันทางโครงสร้าง ซึ่งหมายความว่าในกลุ่มแต่ละประเภทมีคนที่มีสมบัติทางคล้ายคลึงกันกับอีกคนหนึ่งในกลุ่มหนึ่ง หรือแม้แต่ในสังคมต่าง ๆ ก็มีคนที่มีความสัมพันธ์เหมือนกันกับคนอื่นในสังคมหนึ่ง เช่น คนมุสลิมในภาคใต้ของไทย มีความเหมือนกับคนมุสลิมในมาเลเซีย เป็นต้น ความเหมือนกันในแง่นี้อาจใช้ประโยชน์ได้ในการติดต่อสัมพันธ์กันให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ส่วนการใช้ประโยชน์จากการที่คนต้องติดต่อพึ่งพากันนั้น แนว Associative เสนอว่าการพึ่งพากันนี้มีอยู่หลายระดับความเข้มข้น คือ

1. มีการพึ่งพากันมากจนไม่อาจเสี่ยงต่อการทำลายล้างกัน เพราะจะทำให้ทั้งคู่เสียหาย
2. มีการพึ่งพากันทั้งแบบที่ได้ประโยชน์และแบบที่เสียประโยชน์สำหรับทั้งสองฝ่าย ในอัตราที่เท่ากัน โดยทั้งสองฝ่ายมีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเท่ากัน ๆ กันซึ่งก็คือความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน ซึ่งก็เป็นระบบที่ยุติธรรมอยู่แล้ว
3. มีการพึ่งพากันในหลายมิติด้วยกัน ทำให้สามารถมีการต่อรองกันในหลายมิติ ซึ่งเป็นไปได้ว่าหากนาย ก. เสียประโยชน์ในมิติหนึ่งก็จะได้ประโยชน์ในอีกมิติหนึ่ง
4. บางครั้งการพึ่งพากันได้เกิดขึ้นในบางมิติ หรือในบางส่วนเท่านั้นยังคงมีส่วนอื่น ๆ ที่จะพึ่งพากันได้อีก ควรที่จะกระตุ้นให้เกิดการพึ่งพากันในมิติเหล่านั้นเพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาสให้มีความสัมพันธ์กันได้อยู่ แม้จะมีความขัดแย้งกัน ในมิติใดมิติหนึ่ง

5. บางครั้งอาจมีการก่อตั้งสถาบันหรือองค์การความร่วมมือให้เกิดขึ้นเพื่อเชื่อมโยง
 กลุ่มเข้าด้วยกัน เช่น ในกรณีกลุ่มเป็นชนชั้น สถาบันที่วางก็คือรัฐในกรณีที่เป็นสมาคมหรือ
 สมาพันธ์ ในกรณีที่เป็นองค์การระดับชาติก็คือองค์การระหว่างประเทศทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น
 ในระดับภูมิภาค มีสมาคมอาเซียนเป็นตัวอย่าง

การสร้างสรรคสันติภาพในสองรูปแบบที่เสนอนี้ไม่ว่าแบบหนึ่งใดแบบใด หากเป็นว่า
 เราจะต้องเลือกใช้แบบใดแบบหนึ่งให้เหมาะสมกับสถานการณ์แล้วดูเหมือนว่าปัจจัยต่าง ๆ ในโลก
 เช่น การพัฒนาทางการเมืองและการสื่อสารการเมืองการระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้น
 จะชี้ให้เห็นว่าแนว Associative มีโอกาสที่จะใช้ได้ผลมากขึ้นแต่แนว Associative ก็มีใช้สำเร็จ
 ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเสมอไป ไม่มีคำตอบที่แน่นอนตายตัวว่ามาตรการใดจะดีที่สุดในการ
 สร้างสันติภาพ ฐานะของผู้ที่พยายามสร้างสันติภาพนั้นอุปมาอุปไมยได้ว่าคล้ายคลึงกับแพทย์
 ที่ทำการรักษาผู้ป่วย ซึ่งนอกจากจะต้องคำนึงถึงโรคแล้วยังต้องคำนึงถึงธรรมชาติของผู้ป่วย ซึ่ง
 สุขภาพจิต หรือความเต็มใจของผู้ป่วยที่จะได้รับการรักษาและการรักษาตนเองย่อมมีความสำคัญ
 เช่นเดียวกัน ผู้ที่พยายามสร้างสันติภาพจะต้องพิจารณาความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ว่าเป็นความขัดแย้ง
 ชนิดไหน และกลุ่มในความขัดแย้งนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร หากความขัดแย้งเป็นแบบ
 Symmetric แนวทาง Associative ก็น่าจะใช้ได้ดี เช่น ในกรณีความขัดแย้งระหว่างประเทศ
 มหาอำนาจแนวทางนี้ย่อมลดโอกาสที่สงครามจะเกิดและการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับประเทศเล็ก ๆ
 ส่วนในกรณีของความขัดแย้งระหว่างหน่วยที่มีฐานะไม่เท่าเทียมกันจะใช้แนวทาง Associative
 ทันทีไม่ได้เพราะมักนำไปสู่การเพิ่มอำนาจให้ผู้มีฐานะต่ำกว่าเกิดการพึ่งพาตนเอง ความภูมิใจ
 ในตนเอง และเมื่อมีฐานะเท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มมากขึ้น จึงจะนำแนวทาง Associative ที่เน้น
 การต่อรองแบบพื้นฐานของความเท่าเทียมกันเข้ามาแก้ปัญหความขัดแย้งระหว่างผู้ที่มีฐานะ
 ไม่เท่าเทียมกัน

6. พลังของสันติวิธี

เรื่องราวความสำเร็จของสันติวิธี สันติวิธีประสบความสำเร็จได้มิใช่เพราะกลุ่มเกิดใจอ่อน
 มีเมตตาสงสารผู้ใช้สันติวิธี หรือเพราะเป็นสุภาพชน แม้ว่าการเช่นนั้นจะเคยปรากฏอยู่บ้าง
 แต่นั่นมิใช่ปัจจัยชี้ขาดหรือปัจจัยเดียวที่ทำให้สันติวิธีบรรลุผล แท้ที่จริงแล้วความสำเร็จของสันติวิธี
 เกิดจากพลังในตัวที่ส่งต่อกลุ่ม หากได้เกิดจากการริเริ่มหรือความสมัครใจของกลุ่มเป็นสำคัญ
 ไม่แต่เป็นเพราะกลุ่มมีอาจฝันแทนพลังของสันติวิธี พระไพศาล วิสาโล (2549, หน้า 4)
 ซึ่งพลังของสันติวิธีมี 2 ประการคือ

6.1 พลังทางการเมือง พลังของสันติวิธีอยู่บนพื้นฐานความจริงที่ว่า อำนาจเกิดจาก
 การยอมรับและยินยอมเชื่อฟัง จะโดยสมัครใจหรือจำยอมก็แล้วแต่บุคคลหรือระบบใดจะมีอำนาจ

ได้ก็เพราะได้รับการยอมรับและเชื่อฟังจากผู้อื่นเช่น ขอมทำตามคำสั่ง ขอมปฏิบัติตามระเบียบ ขอมจ่ายภาษี เป็นต้น กล่าวอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ ผู้ปกครองมีอำนาจได้ก็เพราะประชาชนเชื่อฟัง เจ้าของโรงงานมีอำนาจได้ก็เพราะกรรมกรเชื่อฟังแต่เมื่อใดก็ตามที่การยินยอมเชื่อฟังนั้นลดน้อยถอยลง อำนาจของบุคคลหรือระบบเหล่านั้นก็หายไปด้วย ไม่ว่าอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร

สันติวิธีมีพลังตรงที่มันสามารถลดทอนอำนาจของบุคคลหรือระบบที่ทรงอำนาจได้ โดยเพียงแต่ประชาชนเพิกถอนการยินยอมเชื่อฟังหรือปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือแก่บุคคลหรือระบบเหล่านั้น (ที่เรียกว่า “กางแข็งเงินแบบอารยะ”) หากการเพิกถอนนั้นเป็นไปอย่างกว้างขวาง บุคคลหรือระบบเหล่านั้นจะสูญเสียอำนาจ จนไม่อาจดำรงอยู่ได้อีกต่อไป

ผู้ใช้สันติวิธีอาจเป็นฝ่ายปฏิเสธที่จะยินยอมเชื่อฟัง โดยลำพังฝ่ายเดียว หรือกระตุ้นให้ฝ่ายที่สามร่วมมือในการเพิกถอนการยินยอมเชื่อฟังด้วยก็ได้ ฝ่ายที่สามอาจได้แก่พลทหารในกองทัพที่ถูกผู้บังคับบัญชาสั่งให้มาปราบปรามประชาชนที่ใช้สันติวิธีก็ได้ ตัวอย่างเด่นชัดได้แก่กรณีต่อต้านพระเจ้าซาร์ในรัสเซีย, การคัดค้านทหารในเยอรมนี, ในแอลจีเรีย, การต่อต้านรัสเซียในเชโกสโลวาเกีย, การขับไล่มาร์กอส และการโค่นล้มเผด็จการในยูโกสลาเวีย

นอกจากการลดทอนอำนาจของกลุ่มแล้ว สันติวิธียังมีพลังตรงที่มันสามารถเพิ่มพูนอำนาจให้แก่ฝ่ายที่ใช้สันติวิธีด้วย กล่าวคือทำให้ประชาชนทั่วไปเปลี่ยนจากการยินยอมเชื่อฟังผู้มีอำนาจที่เป็นกลุ่ม (ซึ่งอาจเป็นผู้ปกครอง นายทุน หรือผู้มีอิทธิพล) มาเป็นการให้ความยอมรับแก่กลุ่มคนที่ใช้สันติวิธี จนสามารถผลักดันให้ผู้มีอำนาจต้องโอนอ่อนผ่อนตามข้อเรียกร้องของผู้ใช้สันติวิธี ดังกรณีขบวนการเรียกร้องเอกราชของคานธี ขบวนการเพื่อสิทธิของคนผิวดำโดยมาร์ตินลูเธอร์คิง จูเนียร์

6.2 พลังทางใจ พลังทางการเมืองของสันติวิธีดังกล่าวมาเป็นพลังที่เกิดจากการแสดงออกในเชิงปฏิเสธ เช่น การปฏิเสธที่จะเชื่อฟัง และปฏิเสธที่จะใช้ความรุนแรง แต่ยังมีพลังอีกประการหนึ่งที่เกิดจากคุณภาพภายในเชิงบวกของผู้ใช้สันติวิธี ซึ่งนอกจากจะไม่มุ่งร้ายแล้วยังมีความปรารถนาดีต่อกัน รวมทั้งยึดมั่นในสัจจะและความดีงามนี้คือ พลังทางใจที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น และสามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

สำหรับคนเป็นอันมาก สันติวิธีมิใช่เป็นเพียงยุทธวิธีในการต่อสู้กับผู้มีอำนาจ หากเป็นการกระทำที่ออกมาจากชีวิตด้วยจิตใจที่ใฝ่หิงสธรรม คือการไม่คิดเบียดเบียนและไม่แบ่งฝ่าย กล่าวคือมิได้เห็นกลุ่มเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือเป็นปรปักษ์ แต่เป็นเพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมโลก และที่สำคัญคือเป็นเพื่อนมนุษย์ซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ มีรอยยิ้มและน้ำตาเหมือนเรา จูกร่วมระหว่างเรากับเขานั้นมีมากกว่าจุดต่าง

สันติวิธีในแง่นี้จึงมิได้มีความหมายโดยนัยลบ คือการไม่ใช้ความรุนแรงเท่านั้น แต่ยัง มีนัยบวกคือการตั้งมั่นในความรักและความปรารถนาดี แรงบันดาลใจอีกประการหนึ่งคือ ความใฝ่ ในสัจจะความรักในสัจจะทำให้บุคคลเข้าหาผู้อื่นอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนปรารถนาที่จะแสวงหา สัจจะแม้กระทั่งในหมู่คู่กรณี พร้อมทั้งจะเปิดใจรับฟังเขา ขณะเดียวกันก็กล้าหาญพอที่จะยอมทุกซ์ ทรمانเพื่อยืนหยัดในสัจจะของตนให้อีกฝ่ายได้รับรู้ และถอนตนออกจากความเท็จและอคติที่ ปกคลุมใจ

ใจที่ปรารถนาดี ใบหน้าที่แย้มยิ้ม ริมฝีปากที่อำนวยการด้วยเสียงเพลงและบทสวด มือที่หยิบยื่นดอกไม้และผ้าเย็นให้ ตลอดจนการยืนหยัดในประเด็นที่ชอบธรรม มั่นคงในสัจจะ ย่อมมีผลโน้มน้าวชักชวนให้ผู้คนแวดล้อมที่เคยอยู่กลาง ๆ หันมาเป็นมิตร และเข้าร่วมสนับสนุน ปฏิบัติการสันติวิธีด้วย

ที่สำคัญก็คือใจที่เปี่ยมด้วยคุณภาพดังกล่าวยังมีผลทางใจต่อฝ่ายคู่กรณี ทั้งนี้เพราะ กิริยาภายนอกและภาวะภายในที่เป็นมิตรดังกล่าว ถึงที่สุดแล้วย่อมสามารถทำลายอคติและ ความรู้สึกในทางร้ายที่คู่กรณีมีต่อผู้ใช้สันติวิธี สามารถซึมผ่านเกราะกำบังชั้นนอกที่ฉาบทาด้วย ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ เกลียดขั้ง เข้าสู่จิตส่วนลึก ซึ่งก่อปรด้วยความรัก ความเมตตา และสามารถ ปลุกเร้าจิตส่วนดีนี้ให้มีพลังเอาชนะจิตชั้นนอกอันหยาบกระด้างได้ เกิดความรู้สึกเป็นมิตรเข้ามา แทนที่

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้สึกนึกคิดดังกล่าวมักเกิดขึ้นเป็นพิเศษกับฝ่ายคู่กรณี (เช่น ทหารหรือตำรวจ) ที่ถูกส่งให้มาประจันหน้ากับผู้ใช้สันติวิธี การเผชิญหน้าดังกล่าว เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ได้พัฒนามาจากบุคคลทั้งสองฝ่าย ผลก็คือเมื่อผู้มีอำนาจ สั่งให้ปราบปรามผู้ใช้สันติวิธี ทหารหรือตำรวจอาจไม่ยินยอมที่จะปฏิบัติตาม ซึ่งทำให้คำสั่งของ ผู้มีอำนาจเป็นหมันไปดังกรณีที่เกิดขึ้นกับมาร์กอสเมื่อ 20 ปีที่แล้ว

อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่การปราบปรามด้วยความรุนแรงได้เกิดขึ้น จนมีผู้บาดเจ็บ ล้มตาย แต่นั่นมิอาจถือได้ว่าเป็นความล้มเหลวของสันติวิธี ตรงกันข้ามกลับเป็นจุดเริ่มต้นของ ความพ่ายแพ้ของผู้มีอำนาจ เพราะการใช้ความรุนแรงกับประชาชนผู้ไร้อาวุธย่อมทำให้ผู้ปราบปราม สูญเสียความชอบธรรมในสายตาของคนทั่วไปยิ่งผู้กระทำนั้นยังยืนหยัดมั่นคงในสันติวิธี ไม่ใช้ ความรุนแรงตอบโต้ ก็ยิ่งทำให้ผู้คนที่ยังเป็นกลางหันไปให้ความสนใจแก่ผู้ถูกปราบปราม ผลก็คือ ความรุนแรงนั้นเองย้อนกลับไปบั่นทอนอำนาจของผู้ใช้อาวุธ และกลายเป็นภัยต่อผู้มีอำนาจ ดัง คานธีได้เขียนว่า “อำนาจของพระราชจะวกกลับมาที่ตัวเขาเองเมื่อไม่พบกับการตอบโต้เช่นเดียวกับ เมื่อระเบิดชนฟ้าตกกับอากาศอย่างรุนแรง ผลคือกระดูกเคลื่อนและปวดร้าว”

โดยสรุป พลังสองประเภทของสันติวิธีสามารถเปรียบเทียบให้เห็นคือ พลังทางการเมืองเกิดจากการเพิกถอนยินยอมเชื่อฟังหรือปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือ ส่วนพลังทางใจเกิดจากการให้ความรักความปรารถนาดีและการให้อภัย พลังทางการเมืองขึ้นอยู่กับ การแสดงออกทางภายนอก โดยนัยลบ คือการไม่ใช้ความรุนแรง ส่วนพลังทางใจเกิดจากภาวะภายในซึ่งส่งผลเป็นการกระทำนัยบวก คือความเอื้อเฟื้อและความเมตตากรุณา พลังทางการเมืองเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจ ส่วนพลังทางใจเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ว่าผู้ปกครองจะมีอำนาจและอาชญากรรมมากมายเพียงใดก็ตาม หากเผชิญกับพลังทั้งสองประการของมหาชนผู้ใช้สันติวิธีอย่างล้นหลามแล้ว ย่อมยากที่จะต้านทานได้

7. กรณีของความขัดแย้งทางการเมืองที่นำกระบวนการสันติวิธีเข้ามาใช้

เนื่องจากทั้ง 2 กรณีนั้น เป็นความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงได้ ถ้าขาดสติในการตัดสินใจ แต่ทั้ง 2 ผู้นำได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมในการหาทางออกด้วยวิธีการแบบสันติวิธี หรืออหิสาแบบพุทธ ซึ่งจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

โมहनทาส กรรมจันทกานธีนักสู่อหิสา

มหาตมะ คานธี (ค.ศ. 1869-1948) ธงไชย พรหมปก (2544, หน้า 11) เป็นนามที่กล่าวขวัญกันทั่วโลกในครั้งแรกของ ศตวรรษที่ 20 เมื่อท่านสามารถนำประชาชนอินเดียทั้งประเทศเข้าต่อสู้กับจักรวรรดิอันเกรียงไกรของอังกฤษได้สำเร็จด้วยวิธีการที่ชาวตะวันตกคาดไม่ถึง สามารถเรียกร้องเอกราชกลับคืนสู่ประเทศและศักดิ์ศรีกลับคืนสู่ประชาชน ด้วยหลักการแห่ง “อหิสา” คือความไม่เบียดเบียน อารยธรรมทางด้านจิตใจของชาวเอเชีย ได้พิสูจน์ตัวเองอย่างเด่นชัดว่าอยู่เหนืออารยธรรมทางด้านวัตถุอันพร้อมด้วยสรรพาวุธของชาวตะวันตก ด้วยอำนาจแห่งสัจจะและความรักเท่านั้นที่ปัญหาของมนุษยชาติจะอาจแก้ไขให้ลุกล่วงไปได้

หลักการพื้นฐานที่ มหาตมะ คานธี ใช้ก็คือ “อหิสา” (ความไม่เบียดเบียน, ความไม่รุนแรง) คานธีเชื่อว่าในส่วนที่ลึกที่สุดนั้นมนุษย์มีคุณธรรมและความจริงซ่อนอยู่ในตัว ท่านอธิบายว่าเราอาจจะเคยได้ยินคนที่ปฏิเสธพระเจ้า (God) แต่เราจะไม่ได้ยินคนที่ปฏิเสธความจริง (Truth) แม้แต่บุคคลที่เลวที่สุดหรือโง่ที่สุดก็ยังมีความจริงบางอย่างอยู่ในตัวของเขา เราทุกคนต่างก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความจริงสากลของธรรมชาติทั้งหมด ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประท้วงประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจ้องล้างจ้องผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสดับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตัวเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้อวดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย ในการปฏิบัติสิ่งที่เรียกว่า “การทดลองของข้าพเจ้ากับความจริง” คานธีได้ทำการทดลองทั้งในเรื่องของชีวิต สังคม และการเมือง ตามแนวทางแห่ง “อหิงสา” ในการทดลองเกี่ยวกับชีวิต คานธีได้ฝึกหัดควบคุมตนเองอย่างเคร่งครัดที่สุด ทั้งในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ ยารักษาโรค ตลอดจนการรักษาพรหมจรรย์ และการไม่เบียดเบียน โดยใช้ชีวิตของตนเองและชีวิตของคนที่ท่านรักที่สุดเป็นเดิมพัน เพื่อแสวงหาความจริงหรือสัจจะในภายใน ท่านกล่าวว่า “สำหรับข้าพเจ้านั้น ความรักที่บริสุทธิ์คือกฎเกณฑ์ทั้งหมดในชีวิตของข้าพเจ้า”

สำหรับการทดลองเกี่ยวกับสังคมนั้น คานธีได้ตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งในด้านอุดมการณ์ระหว่างทุนนิยมและสังคมนิยม อีกทั้งปัญหาเทคโนโลยีกับคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ คานธีได้ให้ทางออกที่เป็นกลางตามแนวทางแห่ง “อหิงสา” ที่ท่านใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลตลอดชีวิตของท่าน คานธีกล่าวว่า “และเมื่อข้าพเจ้ารู้ว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงถูกค้นพบบ่อยครั้งมากกว่าในหมู่คนที่ต่ำที่สุด... ความปรารถนาของข้าพเจ้าจึงอยู่ที่การได้รับใช้ชนชั้นที่ถูกกดขี่ และเมื่อข้าพเจ้าไม่สามารถให้การรับใช้นี้ได้โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าจึงพบตนเองอยู่ในวงการเมือง ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้รับใช้ที่กำลังต่อสู้ดิ้นรน ของอินเดีย และของมนุษยชาติ”

ส่วนการทดลองเกี่ยวกับการเมืองนั้น คานธีได้ใช้วิธีการของ “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม มหาตมะ คานธี ยอมรับว่า มนุษยชาติยากที่จะพัฒนาไปถึงภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือแม้แต่วะที่ความขัดแย้งจะได้รับการแก้ไขโดยไม่ต้องใช้กำลัง

คานธีพยายามค้นหาวิธีการอื่นที่จะมาใช้แทนสงคราม วิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงและไม่ทำให้
 ความเป็นมนุษย์ต้องตกต่ำลง ด้วยความมุ่งหมายอันนี้ทำให้ท่านเสนอหลัก “สัตยาเคราะห์” ขึ้น
 โดยใช้จริยธรรมขั้นสูงมาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งต่าง ๆ ตามตัวอักษรแล้วคำว่า “สัตยาเคราะห์”
 หมายถึง “การยืนหยัดอยู่ในหลักแห่งความจริง” สมมติฐานเบื้องต้นของสัตยาเคราะห์ก็คือ ไม่มีใคร
 ค้นพบสัจธรรมโดยต้องแก้ทุกแง่ทุกมุม ดังนั้น ใครก็ตามย่อมไม่มีสิทธิขัดเหยียดสัจธรรมในบาง
 แง่มุมที่ตนยึดถืออยู่ให้แก่ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคลนั้น ที่จะสามารถ
 ดำเนินชีวิตตามทฤษฎีของตนเองและต่อต้านในสิ่งที่เขาเห็นว่าผิด นักสัตยาเคราะห์ปฏิเสธที่จะ
 ให้ความร่วมมือ ต่อระบบของสังคมที่ไร้ความเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็จะสร้างวิถีชีวิตขึ้นมาใหม่ใน
 ลักษณะที่เห็นว่าถูกต้องเป็นธรรม ดังนั้นสัตยาเคราะห์จึงมองได้สองแง่ แ่งหนึ่งได้แก่การสร้างสรรค์
 อีกแง่หนึ่งได้แก่การต่อสู้คัดค้านอย่างสงบต่อความไม่ถูกต้องทั้งปวง ในการคัดค้านต่อต้านดังกล่าว
 นักสัตยาเคราะห์จะเผชิญกับความรุนแรงทุกชนิดที่ “ฝ่ายตรงข้าม” อาจกระทำต่อเขาด้วยความอดทน
 และด้วยความกล้าหาญ แต่จะไม่ถือว่าฝ่ายตรงข้ามเป็น “ศัตรู” จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การเปลี่ยนจิตใจ
 ของฝ่ายตรงข้ามมากกว่า สำหรับพวกเขาแล้วจะไม่มีคำว่ามิตรหรือศัตรู ทุกคนอยู่ในครอบครัว
 ของมนุษยชาติเดียวกันทั้งหมด ในสงครามหรือการประหัตประหาร ผู้ที่มีความรุนแรงเหนือกว่าจะ
 หยิบยื่นความจริงเพียงแง่มุมเดียวให้แก่บุคคลอื่น ชัยชนะไม่จำเป็นต้องหมายความว่า ผู้ชนะจะเป็น
 ฝ่ายถูกต้องชอบธรรมมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าผู้ชนะมักจะอ้างเช่นนี้เสมอก็ตาม ความสามารถในการ
 การสู้รบในสงครามเป็นคนละเรื่องกับความถูกต้องชอบธรรม และเกือบจะไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันเลย
 นักสัตยาเคราะห์ไม่เพียงแต่จะพยายามดำเนินชีวิต ในขอบข่ายแห่งสติปัญญาของตนเองเท่านั้น
 แต่ยังพยายามที่จะยอมรับอะไรก็ตามที่ถูกต้องและยุติธรรมในทฤษฎีของฝ่ายตรงข้ามด้วย ดังนั้น
 สัตยาเคราะห์จะไปลงเอยที่เมื่อฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้น ได้บรรลุถึงข้อสรุปที่สามารถรวมเอาสิ่งที่ถูกต้อง
 จากทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน ไม่มีการแพ้หรือชนะ จะมีก็แต่เพียงความถูกต้องที่ทั้งสองฝ่ายตกลงเห็น
 พ้องต้องกัน ขณะเดียวกันสถาบันหรือแบบแผนที่ได้รับการพิสูจน์แล้วว่าผิดในระหว่างความขัดแย้ง
 ก็จะถูกขจัดออกไป ตลอดชีวิตของคานธี ท่านพยายามรวบรวมมวลชนชาวอินเดียในอันที่จะ
 “ปฏิบัติการร่วมกันเพื่อต่อต้าน โดยสันติวิธี” เพื่อว่าประชาชนเหล่านั้นจะสามารถร่วมกันจัด
 ขอบกพร่องต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในชีวิตทางสังคมและการเมือง

ในปี ค.ศ. 1945 เมื่อญี่ปุ่นถูกทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิ คานธี
 รู้สึกสลดใจเป็นอย่างยิ่งต่อโศกนาฏกรรมอันมหันต์ที่มนุษย์ได้ก่อขึ้น โดยกล่าวว่า

“โศกนาฏกรรมอันใหญ่หลวงจากการทิ้งระเบิดปรมาณู จะต้องมิใช่แก้ไขด้วยการทิ้ง
 ระเบิดปรมาณูโต้ตอบ เช่นเดียวกับที่ความรุนแรงต้องมิใช่แก้ไขด้วยความรุนแรง มนุษยชาติจะต้อง
 จัดความรุนแรงด้วยสันติวิธี ความเกลียดชังจะต้องถูกขจัดออกไปด้วยความรักเท่านั้น”

ในช่วงนั้นอินเดียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เมื่อคานธีเรียกร้องสิทธิจากการที่อังกฤษพยายามกดขี่ชาวอินเดีย คานธีจึงถูกจับกุมในฐานะผู้ก่อความไม่สงบ เมื่อได้รับการปล่อยตัวคานธีหันไปแก้ปัญหาภายในประเทศ ก่อนจะกลับมาประท้วงกฎหมายอังกฤษ คานธีเคยถูกเชิญตัวไปร่วมประชุมหรือกับรัฐบาลอังกฤษ ระหว่างการต่อสู้ทางการเมืองคานธีถูกจับกุม โดยระหว่างอยู่ในคุกภรรยาของคานธีได้เสียชีวิตลง หลังจากเหตุการณ์ทางการเมืองและปัญหาภายในประเทศผ่านไปไม่นานขณะที่คานธีกำลังสวดมนต์ตามกิจวัตร กลุ่มชาวฮินดูผู้คลั่งศาสนาจึงป้อนเข้าใส่คานธี 3 นัด จบชีวิตนักสู้ฮิงสาในวัย 78 ปี

ในช่วงตลอดชีวิตที่ผ่านมาของคานธีในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ ซึ่งไม่หันทาสกรรมจันทคานธี ได้ใช้หลักหรือวิธีการในการต่อสู้ด้วยแนวทางสันติวิธี โดยใช้หลักของ “อหิงสา” คือการไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่ใช้ความรุนแรง โดยการใช้อารยธรรมทางด้านจิตใจ ด้วยการพิสูจน์ตัวเองอย่างเด่นชัดว่าอยู่เหนืออารยธรรมทางด้านวัตถุและคานธียังในหลักของอำนาจแห่งสัจจะและความรัก ตลอดจนการเข้าใจความจริงหรือคุณธรรมของมนุษย์ที่สามารถปลูกให้ต้นขึ้นในจิตสำนึกและไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรม ซึ่งคานธีมองว่าถ้ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้น

มาร์ตินลูเธอร์คิง อหิงสาผิวดำ

มาร์ตินลูเธอร์คิง เกิดเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2472 ที่เมืองแอตแลนตา มลรัฐจอร์เจีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เขามีพ่อเป็นศาสตราจารย์ในนิยายแบบพิศมัย ชื่อสาธุคุณมาร์ตินลูเธอร์คิง ส่วนแม่ของเขาชื่ออัลเบิร์ต วิลเลียม เป็นครูสอนหนังสือ คิงมีพี่น้องสามคน โดยเขาเป็นลูกชายคนกลาง ครอบครัวมาร์ตินลูเธอร์คิงสืบเชื้อสายมาจากพวกแอฟริกันและอินเดียนแดง

มีเรื่องที่น่าสนใจมากคือ ปู่ของมาร์ตินลูเธอร์คิง ซึ่งมีชื่อว่าเจมส์นั้นเป็นคนที่ไม่ได้มีความคาดหวัง สิ้นหวังในชีวิต เพราะมีหนี้สินมากมาย เขาติดสุราเมามา เขาแต่ร้องไห้ ร้องเพลงและสวดมนต์ แต่โชคที่พ่อของคิงไม่ยอมจำนนต่อสภาวะในครอบครัว เขาเป็นคนทะเยอทะยานใฝ่ดีในชีวิต จึงสามารถเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ และเป็นศาสตราจารย์ประจำโบสถ์ สามารถสร้างฐานะได้ด้วยตนเอง จนกลายมาเป็นบุคคลชั้นสูงของคินผิวดำในแอตแลนตา ทั้งพ่อและตาของคิงต่างเป็นผู้ที่มีบทบาทในการต่อต้านความไม่เท่าเทียมกันที่มีต่อคนผิวดำรุ่นแรก ๆ เขาจึงเติบโตมาในบรรยากาศอันเข้มข้นของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิแห่งความเสมอภาคของคนผิวดำ บ้านเกิดของเขานั้น เป็นเขตที่มีการเลือกปฏิบัติระหว่างคนผิวดำและผิวขาวอย่างสูง มีการเหยียดสีผิวคิงได้ตัดสินใจออกไปทำงานในไร่ ช่วงที่เขาเกิดนั้นมีปัญหาสิทธิพลเมืองและการแบ่งแยกผิวระหว่างคนผิวดำและคนผิวขาว ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศ

วีรบุรุษในดวงใจของมาร์ตินลูเธอร์คิง คือ มหาตมะ คานธี และได้กลายเป็นแบบอย่างของเขาในการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมกัน โดยใช้หลักอหิงสา มาร์ตินลูเธอร์คิง เป็นเด็กที่ร่าเริงและแข็งแรง และเป็นหัวหน้าของกลุ่มเพื่อน เขาถูกฝึกให้เป็นคนที่มีความอดกลั้นและมีระเบียบวินัยมาตั้งแต่เด็ก เช่น ต้องไปโรงเรียนสอนศาสนาและโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ บ่ายไปส่งหนังสือพิมพ์ตามบ้าน นอนแต่หัวค่ำและตื่นแต่เช้า ต้องสวดมนต์ทั้งเช้าและเย็นพร้อมกับเรียนคัมภีร์ไบเบิลร่วมกับพี่น้องคนอื่น ๆ ก่อนรับประทานอาหารเย็นก็ต้องสวดก่อนและที่สำคัญคือเขาถูกห้ามไม่ให้ไปยังแหล่งของคนผิวขาว และถูกห้ามไม่ให้คบค้าสมาคมกับคนผิวขาว สิ่งแวดล้อมเป็นตัวผลักดันให้เขาหันมาชื่นชมมหาตมะ คานธี และไม่ยอมรับแนวคิดการแบ่งแยกที่ไร้ความยุติธรรมนี้ ซึ่งทำให้เขากลายเป็นคนที่อารมณ์เย็นขึ้น เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมพ่อของเขาต้องการให้เขาเป็นนักเทศน์แต่มาร์ตินลูเธอร์คิง อยากจะเป็นแพทย์ แต่เมื่อต้องประสบกับการถูกดูหมิ่นดูแคลนจากคนขาวทำให้เขาเริ่มหันมาสนใจที่จะเป็นทนายความ พ่อจึงได้ส่งเขาไปเรียนที่มหาวิทยาลัยมอร์เฮาส์ (พ่อของเขาเป็นศิษย์เก่าที่นี่) เขาสนใจด้านการฝึกให้เป็นนักพูด และได้รับรางวัลในการประกวดวาทศิลป์ประจำปีของมหาวิทยาลัย เป็นนักศึกษาที่มีผลการเรียนดีเยี่ยม เมื่อเรียนถึงปีสามเขาจึงตัดสินใจที่จะเป็นนักเทศน์ พ่อของเขารู้สึกยินดีมากเมื่อทราบเรื่องการตัดสินใจนี้ จนในปี 1947 เขาก็รับศีลเพื่อเป็นนักเทศน์

สมัยเรียนมาร์ตินลูเธอร์คิงยังคงเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์, ทำงานต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องให้คนผิวดำได้ตระหนักถึงความเข้มแข็ง และสิทธิแห่งความเท่าเทียมกันของการเกิดมาเป็นมนุษย์ โดยใช้ "การศึกษา" เป็นแสงเทียนนำทาง เขาได้กลายมาเป็นนักเรียกร้องสิทธิมนุษยชนและนักปฏิรูปสังคม นอกเหนือจากการเป็นศาสนาจารย์ด้วยวัยเพียง 27 ปี มีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนผิวขาวและผิวดำเกิดขึ้นหลายครั้ง ซึ่งมีความรุนแรงด้วย จนมีความเห็นใจที่หลังไหลมาจากที่ต่าง ๆ ต่อชะตากรรมของคนผิวดำ ช่วยกดดันให้ประธานาธิบดีคนต่อมาคือ นายลินดอน บี จอห์นสัน ยินยอมออกกฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในที่สุดเมื่อปี ค.ศ. 1964 ในปีเดียวกันกับที่มีการออกกฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ดร.มาร์ตินลูเธอร์คิง จูเนียร์ ได้รับรางวัลโนเบล สี่ปีต่อมานับว่าน่าเสียดายที่เขาต้องเสียชีวิตลงจากการถูกลอบสังหารด้วยน้ำมือจากชายผิวขาว เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2511

แต่แนวทางอหิงสาของมาร์ตินลูเธอร์คิงก็ได้รับการกล่าวถึงและมีการสานต่อมาจนถึงทุกวันนี้มาร์ตินลูเธอร์คิง จูเนียร์ (15 มกราคม พ.ศ. 2472-4 เมษายน พ.ศ. 2511) เป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียง และหมอสอนศาสนานิกายแบปติส เกิดที่นครแอตแลนตา รัฐจอร์เจีย เป็นบุตรชายของพระแบปติส ได้รับการศึกษาจากวิทยาลัยมอร์เฮาส์ แอตแลนตา จากวิทยาลัยการศาสนาโครเซอร์ รัฐเพนซิลเวเนีย และจากมหาวิทยาลัยบอสตัน ต่อมาได้กลายเป็น

ผู้นำขบวนการเรียกร้องสิทธิเสมอภาคของชาวผิวดำ โดยใช้นโยบาย และแนวทางต่อต้านที่ใช้ความรุนแรงตามแนวทางของมหาตมะ คานธี และจากทักษะการพูดต่อสาธารณะที่เป็นที่เลื่องลือ จึงได้เป็นผู้นำในการคว่ำบาตรไม่ยอมรับการแบ่งแยกคนผิวดำที่ไม่ให้โดยสารถประจำทางร่วมกับคนผิวขาว ที่เมืองมอนต์โกเมอรี รัฐแอละแบมา และจัดประชุมผู้นำศาสนาคริสต์นิกายแอดเวนติสต์ ในระหว่างนี้เขาถูกจับขังคุกหลายครั้ง

ในปี พ.ศ. 2506 จึงเป็นผู้นำในการเดินขบวนอย่างสันติที่อนุสาวรีย์ลิงคอล์นในวอชิงตัน ดี.ซี. โดยมีผู้เข้าร่วมเดินมาถึง 200,000 คน ในการประชุมครั้งนี้เองที่คิงได้แสดงสุนทรพจน์ที่มีชื่อเสียงคือ “ข้าพเจ้ามีความฝัน” (I Have a Dream) ในโอกาสนี้เขายังได้ประกาศว่า อเมริกาจะปราศจากความลำเอียงและไม่มีอคติต่อคนผิวดำในปี พ.ศ. 2507

ในปี พ.ศ. 2507 มาร์ตินลูเธอร์คิง ได้รับรางวัลสันติภาพเคนดี้ (Kendy Peace Prize) รางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ความสำเร็จสูงสุดของเขาได้แก่ การท้าทายอำนาจของกฎหมายแบ่งแยกผิวในภาคใต้ของสหรัฐ ฯ หลังจากปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นไป มาร์ตินลูเธอร์คิงได้หันความสนใจไปเน้นการณรงค์ให้มีการปรับปรุงสภาพสังคมของคนผิวดำ และคนยากจนในภาคเหนือของประเทศซึ่งพบว่าง่ายกว่า นอกจากนี้ คิงได้รณรงค์ต่อต้านการทำสงครามเวียดนาม และจะจัดการชุมนุมใหญ่ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. อีกครั้งหนึ่ง

มาร์ตินลูเธอร์คิง ถูกลอบยิงถึงแก่ชีวิตที่เมืองเมมฟิส รัฐเทนเนสซี โดยเจมส์เอิร์ลเรย์ ชาวผิวขาว ซึ่งต่อมาถูกจับกุมได้ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษและถูกศาลพิพากษาจำคุก 99 ปี หลังจากที่เขาถูกลอบสังหารในปี พ.ศ. 2511 เขาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านเพื่อความยุติธรรมทางเชื้อชาติจวบจนทุกวันนี้

วันที่ 15 มกราคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดของมาร์ตินลูเธอร์คิง ได้รับการประกาศให้เป็น “วันมาร์ตินลูเธอร์คิง” อันเป็นวันนักขัตฤกษ์ระดับชาติของสหรัฐอเมริกา และได้รับทยอยการยอมรับจากรัฐต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมาคิงมีชื่อเสียงในเรื่องการพูดต่อสาธารณชน สุนทรพจน์ “I Have a Dream” ที่เขากล่าวในการเดินขบวนปี พ.ศ. 2506 ได้รับการยกย่องอย่างสูง ว่าทรงพลังและเป็นแบบอย่างของการพูดในที่สาธารณะ

มาร์ตินลูเธอร์คิง เป็นอีกผู้หนึ่งที่ใช้หลักในการจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี โดยการใช้หลักการแบบ “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) คือ ความจริงแห่งสัจจะและความรักตามแนวทางของมหาตมะคานธี ซึ่งเป็นแบบอย่างในดวงใจของ มาร์ตินลูเธอร์คิง ซึ่งเขายังใช้วิธีการที่เขาได้ฝึกมาตั้งแต่ตนเป็นนักเทศน์นั่นก็คือ การพูดต่อที่สาธารณชน สุนทรพจน์ ในชื่อที่ว่า “ข้าพเจ้ามีความฝัน” (I Have a Dream) และเขายังร่วมต่อต้านการใช้ความรุนแรงทั่วโลก เช่น สงครามเวียดนาม อีกด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับแบบวิถีพุทธ

ความหมายแบบวิถีพุทธ

พระไพศาล วิสาโล (2538, หน้า 3) เห็นว่า ปฐมเทศนาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีเป็นธรรมเทศนาที่เรียบง่าย ครอบคลุมกว้างขวาง โดยทรงแสดงทางสายกลางและอธิบายหลักอริยสัจสี่ ดังนี้

ทุกข์สัจ: ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์และเป็นสิ่งที่พบได้ในทุกสังคม โดยทั่วไป มนุษย์มีทุกข์อยู่สองระดับ ความทุกข์ระดับหนึ่งนั้นเป็นเพราะทัศนคติหรือความคิดเห็นที่ต่างกัน ทุกข์ระดับที่สองขึ้นอยู่กับว่าเราจะจัดการกับความแตกต่างนั้นอย่างไร ถ้าจัดการไม่ดีมีโอกาสจะเกิดความทุกข์ประการที่สองได้มาก ไม่ใช่ด้วยความขัดแย้งแต่เป็นเพราะวิธีการที่เราจัดการกับความขัดแย้งอย่างไรต่างหากที่เป็นตัวกำหนดว่าความขัดแย้งจะพัฒนาไปในเชิงสร้างสรรค์หรือทำลาย และก่อความทุกข์มากขึ้นเพียงใด

ดังนั้นสิ่งที่ต้องทำสำหรับอริยสัจข้อแรกคือ การถามตัวเองว่า “เรามีประสบการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งอย่างไร” ความขัดแย้งนั้นมีคุณลักษณะและมีตัวอย่างไรบ้าง และพึงตระหนักอยู่อย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีหลักเลี่ยงความเป็นจริงไม่ว่าโดยวิธีการใด ๆ

สมุทัย: อะไรคือรากเหง้าของความขัดแย้ง

เมื่อเราศึกษาความขัดแย้ง เราพบว่า มีสาเหตุหลาย ๆ อย่างที่ก่อความขัดแย้งไว้ เช่นเดียวกับเหตุปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในอาทิเช่น แบบแผนความคิดความรู้สึก ความปรารถนา หากไม่ปัจจัยภายในเหล่านี้ สาเหตุปัจจัยภายนอกก็จะไม่ปรากฏเด่นชัด ความขัดแย้งอุบัติขึ้นไม่เพราะระหว่าง ตัวตน (คือ เอกลักษณะไม่ว่าจะเป็นของบุคคล ชาติพันธุ์ หรือประเทศก็ตาม) แต่ยังเกิดขึ้นภายในตัวกลุ่มแต่ละฝ่าย และแต่ละคนด้วย แม้อาจต่อสู้กับตัวเองเพื่อตัดสินใจทำอะไรบางอย่าง ซึ่งเธอรู้ว่าจะทำให้ผู้อื่นเจ็บปวด แต่เธอก็เชื่อว่าจะทำให้ผู้อื่นเจ็บปวด แต่เธอก็เชื่อว่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่สุดสำหรับลูกน้อยของเธอเองในทางการเมืองก็เช่นกัน การต่อสู้ขับเคี่ยวบ่อยครั้งเกิดขึ้นในคณะรัฐมนตรี เพื่อผลักดันนโยบายให้เป็นที่ยอมรับ หรือการที่รัฐมนตรีอาจต้องการที่จะเจรจากับนักเคลื่อนไหวผู้เป็นกุญแจสำคัญ แต่ขณะเดียวกันก็รู้ว่าการทำเช่นนั้น ฝ่ายหัวหน้าเก่าในพรรคจะเอามาเป็นข้อโจมตี ดังนั้นสิ่งที่ควรทำคือ การสำรวจความเคลื่อนไหวภายในของกลุ่มขัดแย้ง เช่นเดียวกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มขัดแย้งที่มีต่อกัน

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถึงความขัดแย้ง ความขัดแย้งนั้นมักจะเป็นผลมาจากอกุศลมูลทั้งสาม คือ โลภะ โทสะ โมหะ อกุศลมูลทั้งสามมีผลต่อจิตใจและความสัมพันธ์ของกลุ่มขัดแย้ง โดย

แสดงออกเป็นความคิดและการกระทำ การใช้แนวคิดเรื่องอกุศลมูล ทำให้เราสามารถก้าวไปถึงต้นตอและภูมิหลังของความขัดแย้ง และเห็นกระบวนการทางจิตที่ตอกย้ำความขัดแย้งในปัจจุบัน

หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งได้ชัดเจนและละเอียดขึ้นก็คือ ปฏิจจสมุปบาท ปฏิจจสมุปบาทช่วยให้เราเกิดความตระหนักรู้มากขึ้น เพราะทำให้เราเห็นการเปลี่ยนแปลงทางจิตอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่สิ่งเร้าซึ่งอาจเป็นปัจจัยภายนอกหรือความนึกคิดภายใน ตามมาด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ของความรู้สึกและความต้องการ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงในการรับรู้เกี่ยวกับตัวเราเองและผู้อื่น

กิจที่พึงทำในสังขะข้อที่สองก็คือ การตระหนักรู้ถึงปัจจัยภายในที่เป็นรากเหง้าของความขัดแย้ง สิ่งนี้ยิ่งยากกว่าความคิด โลภะ โทสะ โมหะ ไม่ได้มีผลต่อความรู้สึกในใจของเราเท่านั้น แต่ยังข้องเกี่ยวกับความเป็นจริงรอบตัวเรา ซึ่งมักจะได้แก่บุคคลอื่น ในชีวิตประจำวันหากเราอยู่อย่างไม่มีสติเราจะมองสิ่งนั้นสิ่งนี้ว่า น่าปรารถนา สวยงาม น่ารัก น่าซึ้ง เป็นต้น เราไม่แยกแยะระหว่างตัววัตถุ ความต้องการ กระบวนการปรุงแต่ง ความต้องการ และความรู้สึกของเราคือผู้ต้องการ เช่นเดียวกัน ถ้าเราพัวพันกับความขัดแย้ง เราจะเห็นบุคคลที่เราโกรธเป็นผู้เห็นแก่ตัวและน่าดูหมิ่น เราไม่อาจแยกแยะระหว่างการเฝ้าดู การตีความ ความรู้สึก ความต้องการ และการยืนยันในเอกลักษณ์ของเราเอง ซึ่งทั้งหมดนี้อาจประกอบกันเป็นทศนะที่เรามีต่อบุคคลอื่น

นิโรธสังขะ: ความสงบบังเกิดขึ้นได้จากความขัดแย้ง

สังขะข้อที่สามก็คือว่า ทุกข์สิ้นสุดเมื่อเราละความยึดมั่น ความขัดแย้งนั้นถึงที่สุดแล้วไม่จริงยั่งยืน เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเหตุปัจจัยเหล่านั้นอย่างถอนรากถอนโคน ย่อมจะมีผลต่อความขัดแย้งและอาจหันเหทิศทางของความขัดแย้งอย่างชัดเจน

แม้ว่าสาเหตุของความขัดแย้งอาจจะได้แก่ความไม่เป็นธรรมในอดีต แต่ความขัดแย้งนั้นไม่อาจดำรงอยู่อย่างยึดเชื้อได้โดยความขัดแย้งนั้นไม่พัฒนา การคั่งคั่งและรู้สึกซ้ำแล้วซ้ำเล่าในปัจจุบัน ทำให้ความขัดแย้งนั้นคงอยู่ได้นาน ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับจิตใจของกลุ่มขัดแย้งตรงนี้และเดี๋ยวนี้

สันติภาพและความขัดแย้ง เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมากกว่าที่จะแยกขาดหรือเป็นคนละส่วนกัน สิ่งตรงข้ามกับอกุศลมูลทั้งสาม คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ก็คือ อกุศลมูลอันได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ เช่นเดียวกันการบังเกิดขึ้นของวงจรแห่งทุกข์ (ปฏิจจสมุปบาท) ก็อาจกลายเป็นวงจรแห่งการสิ้นทุกข์พระพุทธองค์ทรงสอนว่า กระบวนการทางจิตใจที่ก่อทุกข์เราสามารถจะเปลี่ยนให้เป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความผาสุกและการรู้แจ้ง

กิจที่พึงทำในสังฆะข้อสาม ก็คือ การมองเห็นความขัดแย้งว่าแม้จะก่อความยุ่งเหยิงและความเจ็บปวดทรมาน แต่ก็เป็นโอกาสสำหรับการสร้างสันติวิธี ความขัดแย้งกระตุ้นเราให้พัฒนากระบวนการแห่งความขัดแย้งกระตุ้นเราให้พัฒนากระบวนการแห่งสันติเพื่อจัดการกับรากเหง้าของความขัดแย้ง

มรรค: สันติสุขเป็นวิถีชีวิต

สังฆะข้อที่สี่ก็คือ เราไม่จำเป็นต้องเรอคอยให้ความทุกข์หายไป เรามีอิสระที่จะเริ่มต้นตรงนี้ และเดี๋ยวนี้ เป็นอิสระที่จะใช้ชีวิตที่เอื้อต่อการจางคลายและการสิ้นไปแห่งทุกข์ มรรคมงคลแปดมีดังต่อไปนี้

1. สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง ได้แก่ การเข้าใจอริยสัจ
2. สัมมาสังกัปปะ คือ ความนึกคิดที่ดีงามปราศจากความทะยานอยาก คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย

ความเห็นที่ถูกต้องและความนึกคิดที่ดีงาม จัดอยู่ในหมวดปัญญา

3. สัมมาวาจา คือ การไม่พูดโกหก ไม่ใช้คำหยาบหรือนินทาว่าร้าย
4. สัมมากัมมันตะ คือการไม่ฆ่า ไม่ขโมย ไม่มั่วเมามาหรือประพฤติดีในทางเพศ
5. สัมมาอาชีวะ คือการไม่ประกอบกิจการหรือกิจกรรมที่เบียดเบียนเป็นภัยต่อผู้อื่น

เช่น การประมง การสนับสนุนกิจกรรมของกองทัพ การหลอกลวง การค้าอาวุธ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ อยู่ในหมวดศีล

6. สัมมาวายามะ คือ ความเพียรที่จะเอาชนะอกุศลกรรม และเสริมสร้างกุศลกรรม
7. สัมมาสติ คือ การตระหนักรู้ทั้งในด้านกายและจิต เมื่อเดินก็มีสติรู้ว่ากำลังเดิน

เมื่อไม่สบายใจขณะใดก็มีสติระลึกถึงความรู้สึกนั้น ๆ ตลอดจน ความคิดปรุงแต่งที่ตามมา

8. สัมมาสมาธิ คือการตั้งมั่นแห่งจิต เป็นฐานให้กับการทำสมาธิและรวมไปถึงคุณภาพ

จิตที่เป็นกุศล (เช่น การมีเมตตา สันโดษ และรู้ตัวทั่วพร้อม)

ทั้งสัมมาสติและสัมมาสมาธิอยู่ในหมวดสมาธิ

ดังนั้นหลักอริยสัจสี่จึงเป็นหลักสำคัญทางพุทธศาสนา ในการเป็นแนวทางหนึ่งใน

การจัดการความขัดแย้งในส่วนบุคคล โดยการยึดมั่นถือมั่นตามหลักพุทธศาสนา และเมื่อบุคคล

ที่เป็นผู้บริหาร ผู้นำ ได้นำหลักอริยสัจสี่ไปใช้ในการดำรงชีวิตและหน้าที่การงานแล้ว ก็จะสามารถ

ลดปัญหาความขัดแย้งได้และยังสามารถจัดการความขัดแย้งทั้งในองค์กรงานที่การงาน และ

ในระดับประเทศชาติอีกด้วย

อกุศลมูลและความขัดแย้ง

อกุศลมูลมีลักษณะไม่เกื้อกูล ขณะที่กุศลมูลนั้นมีลักษณะตรงกันข้าม ความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่างความเกื้อกูลของอกุศลมูลและความเกื้อกูลของกุศลมูลอยู่ตรงที่ความงามรู้เท่าทันตนเอง อกุศลมูลนั้นไม่เกื้อกูลก็เพราะขาดความรู้เท่าทันตนเอง

อกุศลมูล

พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมล้วนมาจากเหตุปัจจัย ก่อนหน้านั้น ฉะนั้นในทำนองเดียวกันถ้าต้องการเข้าใจพฤติกรรมที่ก้าวร้าว เราต้องย้อนไปดู เหตุการณ์ต่าง ๆ ทางกายและใจในอดีตที่ก่อให้เกิดสภาวะจิตอันนำไปสู่พฤติกรรมที่ก้าวร้าวดังกล่าว ในพระสูตรหลายแห่ง พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า โลภะ โทสะ โมหะ คือ อกุศลมูล อันเป็นต้นเหตุของกรรมชั่วอกุศลมูลแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ

1. เมื่อปล่อยใจคล้อยตาม โลภะ โทสะ โมหะก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่าง กระพี้ของไม้ไฟ (หรือความรู้สึกนึกคิดภายใน) กลายมาเป็นเนื้อไม้ (หรือความเป็นจริง) ขึ้นมา เช่น

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์ผู้เจริญธรรมก่อย่างเมื่อบังเกิดขึ้นในภายในของบุคคล ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สบาย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูกร มหาบพิตร ธรรมสามอย่างคือ โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อบังเกิดขึ้นในภายในของบุคคล ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สบาย

พระผู้มีพระภาค ครั้นตรัสไวยากรณ์ภายิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่า โลภะ โทสะ และ โมหะ ที่เกิดขึ้นในตนย่อมบั่นรอนบุคคลผู้ใจบาปเหมือนผลของตนย่อมบั่นรอนต้นเตารี่ ฉะนั้น

2. ลักษณะที่สองของอกุศลมูล คือ ความไม่เกื้อกูล เช่น

ดูกร วังละ โลภะแลเป็นอกุศล อโลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล อโมหะเป็นกุศล

อกุศลมูลเทียบได้กับการจับรบบแบบไม่ระมัดระวัง ในการจับรบบเราอาจจะสร้างความเคยชินที่ไม่ดีจนกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของเรา นัยของเรื่องนี้ก็คือเราสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมภายในอย่างมีกุศโลบาย โดยอาศัยธรรมหมวดอกุศลมูล เราสามารถใช้ลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ในปฏิจจสมุปบาทช่วยให้เกิดความเข้าใจกระจ่างขึ้น เราสามารถคิดแนวทางวิเคราะห์ซึ่งมีจิตวิทยา แนวพุทธเป็นพื้นฐาน แล้วนำไปใช้กับความขัดแย้ง เป็นต้น

โลภะ

ความโลภที่จริงแล้วก็คือ ความพยายามที่จะทำให้ภาพตัวเองเป็นจริงขึ้นมาได้ โดยการครอบครองสิ่งที่จะเสริมภาพนั้น แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าถึงแม้ว่าเราจะสามารถเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของภาพนั้นได้แต่เราไม่สามารถทำให้มันเป็นจริงได้ ความทะยานอยากอย่างมีขอบเขตในการที่จะทำให้ภาพตัวเองเป็นจริงขึ้นมานั้น ทำให้หลาย ๆ สิ่งที่เราต้องการนั้นมีคุณค่าขึ้นมา เพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะเห็นได้ชัดในกรณีที่มีการแข่งขันชิงสิ่ง ๆ เดียวกันในที่นี้การได้มาย่อมหมายความว่าตัวเองได้เป็นใหญ่ ถ้า “ฉัน” ได้สิ่งที่ “ฉัน” ต้องการ “ฉัน” จะรู้สึกว่าการประสบความสำเร็จและเข้มแข็ง ถ้า “ฉัน” ไม่ได้ “ฉัน” ก็จะรู้สึกว่าล้มเหลวและอ่อนแอ เด็กมักจะต้องการของเล่นชิ้นใดชิ้นหนึ่งเพียงเพราะเด็กอีกคนต้องการมันเท่านั้นเอง ปรากฏการณ์ทำนองเดียวกันนี้บังเกิดขึ้นเวลาที่มีความขัดแย้งกันในเรื่องของสถานภาพ ดินแดน และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เป็นต้น

ความขัดแย้งทำให้มีความกลัวมากขึ้นว่าไม่ได้สิ่งที่ต้องการ “ฉัน” กลัวว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะได้สิ่งที่ “ฉัน” เห็นว่าน่าจะได้ นามิ หรือจะเอาสิ่งที่ “ฉัน” เห็นว่าเป็น “ของฉัน” ไปจาก “ฉัน” ความกลัวนี้ทำให้อยากได้สิ่งนั้นมากขึ้นและทำให้การไขว่คว้าหาทวีความรุนแรงขึ้นจนเป็นอันตรายต่อกัน (ผลของความโลภนั้นปรากฏอยู่ใน ทิมนิกาย ซึ่งพูดถึงความยึดติดว่าเป็นเหตุปัจจัยแห่งความขัดแย้ง)

โทสะ

ความโกรธเป็นอาการของความไม่ชอบใจหรือความขง ซึ่งบั่นทอนความสัมพันธ์อันดีเมื่อเราถูกขัดขวาง ความโกรธและความขงก็จะเกิดขึ้น และเราจะเห็นอีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนเลว นั่นคือโทสะ คำนี้ไม่ได้หมายถึง ความโกรธล้วน ๆ แต่เป็นทัศนคติที่สลับซับซ้อน ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อหลอมความเข้าใจและการแสดงหาทางออกของเรา มีอยู่ตอนหนึ่งใน สังยุตตนิกาย ซึ่งกล่าวถึงอภิสถมุลทั้งสาม ที่ว่าอภิสถมุลจะครอบงำจิตใจที่ขาดสติอย่างเหนียวแน่น ข้ออุปมานี้เหมาะที่จะเปรียบกับการกระทำที่เป็นไปด้วยความขง อภิสถมุลมีลักษณะดังไฟที่เผาผลาญสิ่งใด ถ้าขาดสติเสียแล้ว มันก็จะดึงเราให้ถลาลึกเข้าไปหาความทุกข์และความโศก

ในแง่ของปัจจุสมุปบาท การเกิดผัสสะหรือการได้พบกับคู่กรณี จะก่อให้เกิดเวทนา คือความรู้สึกประหลาดใจหรือรู้สึกไม่มั่นคง ซึ่งจะนำไปสู่ความอยาก (ตัณหา) จะแก้แค้น ตามด้วยการจดจ่อที่จะหาทางลงโทษหรือสบประมาทผู้ที่เราคิดว่าสมควรจะถูกกระทำเช่นนั้น (อุปทาน) ในกรณีนี้ความต้องการที่เด่นที่สุด คือการลบหลู่หรือทำร้ายฝ่ายตรงข้าม (วิภาตตัณหาต่อตัวตนของอีกฝ่ายหนึ่ง) หรือแม้แต่ตัวเราเอง (ในกรณีเรารังเกียจพฤติกรรมหรือความอ่อนแอของตัวเอง)

การเกิดภวตัณหาต่อตนเองและผู้อื่นนั้นย่อมเกี่ยวเนื่องกัน บ่อยครั้งความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตนเอง มักจะถูกเบี่ยงเบนไปฝ่ายตรงข้าม เรามักจะรู้สึกว่าตัวเรา (ภพหรือชาติ) นั้นเป็นฝ่ายถูก

ขณะที่ฝ่ายตรงข้ามเป็นฝ่ายผิด การเป็นฝ่ายถูกย่อมทำให้เราเป็นศูนย์กลาง ในแง่ของความถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นการกระทำของเราจะเลวร้ายสักปานใด และไม่ว่าฝ่ายตรงข้ามจะถูกเหยียดหยามสักปานใดก็ตาม

การพุ่งวิวาทันหาไปยังตัวตนของศัตรู ย่อมลดความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากการที่มีวิวาทันหาต่อภาพตนเอง ดังนั้นศักดิ์ศรีในภาพตนเองจะคงอยู่ได้โดยการแยกความชั่วและความรู้สึกที่ไม่ดีออกจากตนเอง และเอาไปผูกติดอยู่กับฝั่งตรงข้าม ภาพตัวตนของเราจะสดใสขึ้น ในขณะที่ภาพของฝั่งตรงข้ามจะมีดมนลง ในความเป็นจริงแล้วเราทั้งคู่ต่างรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่ความหลงผิดทำให้เรามองไปว่าฝ่ายตรงข้ามเป็นฝ่ายที่คิดร้ายและก้าวร้าว ไม่ใช่ตัวเรา ความรู้สึกเกลียดชังนี้ จะปรากฏเป็นพฤติกรรมและจะทำให้ทัศนคติโดยรอบเลวร้ายลง

คู่แข่งที่ขาดสติคิดว่า ศัตรูของเขา เป็นอย่างที่เขาเห็นจริง ๆ แต่อย่างไรก็ดีในแง่ปฏิจกสมุปบาทแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย การปรุงแต่งภาพศัตรูเกิดขึ้นภายในใจของผู้คิด ผัสสะอาจให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่เรา ทำให้เกิดความรู้สึกหรือเวทนาขึ้นมา แต่กระบวนการการปรุงแต่งภาพของผู้อื่นนั้นเกิดขึ้นในใจเรา ศัตรูก็คือส่วนเสริมต่อจากภาพตัวเราเอง และจะเกี่ยวโยงกันอย่าใกล้ชิดกับภาพดังกล่าว

ภาพตนเองและศัตรูนี้ย่อมเสื่อมไปในที่สุด (ขรามรณะ) แต่จะทิ้งร่องรอยความรู้สึกนึกคิดบางอย่างไว้ในใจของเรา ซึ่งจะมีผลต่อปฏิจกสมุปบาทรอบ ต่อ ๆ ไป ในอนาคต การรู้อารมณ์ (วิญญาน) มีหน้าที่แยกแยะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับโทษในรอบก่อน ๆ เช่น เราอาจจะคิดว่า ศัตรูของเราจะมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือหลอกลวงเราฉะนั้นหน้าที่สำคัญเหนือสิ่งใดของกายและใจ (นามรูป) คือพร้อมที่จะรุกรานหรือปกป้อง ส่วนกายทั้งหลายก็จะเตรียมรับข้อมูลต่าง ๆ ก็จะมากำหนดความรู้สึกที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการมองของเราด้วย

เราจะเห็นได้ว่า ความชังจะมีผลกระทบต่อความขัดแย้งและในขณะเดียวกันก็จะถูกกำหนดโดยความขัดแย้ง

ประการแรก ความระแวงจะส่งผลไปกว้างไกล เนื่องจากความขัดแย้งมักจะทำให้ผู้ที่ขัดแย้งตกอยู่ในสภาพกดดัน โดยมีเวลาไตร่ตรองน้อย ปฏิกริยาของเขาจะขึ้นอยู่กับแบบแผนความคิดและอารมณ์ที่ได้ก่อตัวขึ้นในรอบก่อน ๆ ฉะนั้นความเกลียดชังก็จะเป็นตัวกำหนดปฏิกริยาตอบได้ในอนาคต

ประการที่สอง ความชังไม่ได้อยู่ที่ใจเราคนเดียว แต่เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น ความชังที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกไม่ดีขึ้นปฏิบัติต่อเราในทางไม่ดีเป็นการตอบแทน ผลก็คือเกิดวัฏจักรอันเลวร้ายขึ้นมา พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างชัดเจน

ประการที่สาม ความไม่มั่นคงทางจิตใจทำให้อารมณ์ตึงเครียด ซึ่งในที่สุดจะก่อให้เกิด ความรุนแรงทางกายกรรมและวจีกรรม

ประการที่สี่ เรามักจะปกป้องความหลงตนเองโดยการทับถมผู้ที่ดูเหมือนมีอำนาจเหนือ เรา การทับถมผู้อื่นย่อมมีผลในทางลบ เนื่องจากผู้ที่ถูกทับถมจะชิงหาความเชื่อมั่นในตนเองและ จะมีปฏิกิริยาตอบโต้ในทางลบ

เมื่อความเกลียดชังกลายเป็นแบบแผนของพฤติกรรมอันซับซ้อนแล้ว ก็ยากที่แต่ละฝ่าย จะกระทำการที่สร้างสรรค์ได้

โมหะ

ในแง่ของปัจเจกสมุปปาท ความหลงจะเกิดขึ้นเมื่อเกิดอุปาทานหรือความติดยึด วงจร ปฏิจสมุปปาทก่อให้เกิดภวตัณหาหรือความอยากเป็นบางสิ่งบางอย่างและเกิดอุปาทานตามมา ภาพตัวเองก็จะกลายเป็นสิ่งที่คอยติดยึด เราปรุงภาพที่สวยงามดังโปสการ์ดชีวิตขึ้นมา ภาพนี้ จะปิดบังความทุกข์และความไม่จริงยังยืนยันเชื่อของความทุกข์มาจากการที่เราพยายามใช้ชีวิตที่ขัดแย้ง กับความเป็นจริง

เค้าโครงของความขัดแย้งแม้มีเพียงเล็กน้อย ไม่ว่าจะเป็นความคิดเห็นที่ต่างกันการวิจารณ์ การแสดงความหงุดหงิด ล้วนแต่จุดชนวนความรู้สึกไม่มั่นคงในจิตใจ ซึ่งเกิดจากความหลง และ จะทำให้เราทำอะไรเกินเหตุ จาก ความมั่นใจ ว่าภาพตัวตนที่สังขารสร้างขึ้นมาเป็นตัวเราในฐานะ ผู้กระทำ เราต้องเผชิญกับประสบการณ์ที่ไม่พึงพอใจ เมื่อตกอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ จากความหลง ที่คิดว่าตัวเราเป็นผู้กุม สถานการณ์ เรากลับพบว่าตัวเองถูกดันไปข้างหน้า หรือถูกบังการครอบงำ เพื่อสนองความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง นี่เป็นการทำร้ายภาพตนเองและโลก เราารู้สึกว่าต้องเป็น ฝ่ายปกป้อง สังขารจะออกหน้าและปรุงแต่งภาพที่น่าเกลียดของศัตรู พร้อม ๆ กับหาทางปกป้อง ภาพตนเอง เมื่อนั้นวาดภาพตนเองว่าเป็นศูนย์กลางของความเป็นจริง วิธีที่แน่นอนที่สุดในการตอกย้ำ ภาพดังกล่าวก็คือ การทำให้คนอื่นด้อยกว่า สังขารจะถูกควบคุมโดยภวตัณหาหรือความอยากที่จะ เป็นคนเข้มแข็งและอยู่ศูนย์กลางของความจริง และวิภวตัณหาหรือความไม่อยากเป็นคนอ่อนแอ ไม่มีค่า และอยู่รอบนอกของความจริง

หลักธรรมของพระราชา หลักธรรมแบบวิถีพุทธ

หลักธรรมอีกประการหนึ่งที่คนไทยทั้งหมดให้การเคารพและปฏิบัติตาม คือ หลักธรรม ของพระราชา หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา ซึ่งเป็นหลักธรรมจากพระบรมราโชวาท ล้วนแล้วแต่มีคติสอนใจที่ได้แสดงออกมาในพระบรมราโชวาท ซึ่งได้อัญเชิญมาดังนี้

อนาคตทำนายได้

“ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดที่เป็นอยู่แก่เราในวันนี้ย่อมมีต้นเรื่องมาก่อน ต้นเรื่องนั้นคือ เหตุ สิ่งที่ได้รับคือ ผล และผลที่ท่านมีความรู้อยู่ขณะนี้จะเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างอื่นต่อไปอีก คือ ทำให้สามารถใช้ความรู้ที่มีอยู่ทำงานที่ต้องการได้แล้วการทำงานของ ท่าน ก็จะเป็น เหตุให้เกิดผลอื่น ๆ ต่อเนื่องกันไปอีก ไม่หยุดยั้ง ดังนั้นที่พูดกันว่า ให้พิจารณาเหตุผล ให้ดีนั้นกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ให้พิจารณาการกระทำหรือกรรมของตนให้ดีนั่นเองคนเรา โดยมากมักนึกว่า อนาคตจะเป็นอย่างไรเราทราบไม่ได้แต่ที่จริงเราย่อมจะทราบได้บ้าง เหมือนกันเพราะอนาคต ก็คือ ผลของการกระทำในปัจจุบัน” (พระบรมราชาบาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2519, 2519 อ้างถึงใน กฤตวัฏ บวรนิรมาน, 2552)

คนดี

“ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดี และคนไม่ดี ไม่มีใครที่จะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อยจึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดีหากแต่อยู่ที่ การส่งเสริมคนดี ให้คนดีปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดี ไม่ให้มีอำนาจไม่ให้ ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้” (พระบรมราชาบาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ถ่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี 11 ธันวาคม พ.ศ. 2512, 2512 อ้างถึงใน กฤตวัฏ บวรนิรมาน, 2552)

คุณธรรมของคน

“ประการแรก คือ ความซื่อสัตย์ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจฝึกใจตนเองให้ ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้นประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้น และ อดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริตและรู้จักสละประโยชน์ ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม คุณธรรม สี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามจะช่วยให้ประเทศชาติ บังเกิดความสุข ความร่มเย็นและมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไป” (พระบรมราชาบาท ในพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร 5 เมษายน พ.ศ. 2535, 2535 อ้างถึงใน กฤตวัฏ บวรนิรมาน, 2552)

ความเพียร

“ความเพียรที่ถูกต้องเป็นธรรม และพึงประสงค์นั้นคือความเพียรที่จะกำจัดความเสื่อม ให้หมดไปและระวังป้องกันมิให้เกิดขึ้นใหม่ อย่างหนึ่งกับความเพียรที่จะสร้างสรรค์ ความดีงามให้บังเกิดขึ้นและระวังรักษามิให้เสื่อมสลายไป อย่างหนึ่งความเพียรทั้งสอง

ประการนี้เป็นอุปการะอย่างสำคัญ ต่อการปฏิบัติตน ปฏิบัติงานถ้าทุกคนในชาติจะได้ตั้งตนตั้งใจอยู่ในความเพียรดังกล่าวประโยชน์และความสุขก็จะบังเกิดขึ้นพร้อมทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวม” (พระราชดำรัสพระราชนานในพิธีกาญจนาภิเษกทรงครองราชย์ครบ 50 ปี พ.ศ. 2539, 2539 อ้างถึงใน กฤตวัฏ บวรนิรมาณ, 2552)

แก้ปัญหาด้วยปัญญา

“ปัญหาทุกอย่างไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ มีทางแก้ไขได้ถ้ารู้จักคิดให้ดี ปฏิบัติให้ถูก การคิดได้ดีนั้น มิใช่การคิดได้ด้วยลูกคิด หรือด้วยสมองกลเพราะโลกเราในปัจจุบันจะวิวัฒนาการไปมากเพียงใดก็ตามก็ยังไม่มียंत्रเครื่องมืออันวิเศษชนิดใดสามารถขบคิดแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์การขบคิดวินิจฉัยปัญหา จึงต้องใช้สติปัญญาคือคิดด้วยสติรู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อหยุดยั้งและป้องกัน ความประมาทผิดพลาดและอคติต่าง ๆ มิให้เกิดขึ้นช่วยให้การใช้ปัญญาพิจารณาปัญหาต่าง ๆ เป็นไปอย่างเที่ยงตรง ทำให้เห็นเหตุเห็นผลที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นกระบวนการได้กระจ่างชัดทุกขั้นตอน” (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2539, 2539 อ้างถึงใน กฤตวัฏ บวรนิรมาณ, 2552)

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสส่วนหนึ่ง ที่ในหลวงทรงประทานให้กับชาวไทยทุกคนให้เรานำไปประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีของครอบครัวเป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติ ซึ่งหลาย ๆ เหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ประทานพระบรมราโชวาทในแต่ละครั้ง ย่อมเห็นผลประโยชน์ทั้งปวง จึงมีแต่ความเมตตา กรุณา เหมือนพ่อสอนลูก โดยให้ยึดมั่นในความดี ในความถูกต้องเป็นคนดีของครอบครัวและสังคม มีศีลมีธรรมตลอดจนการดำรงในหน้าที่สืบไป

กรณีตัวอย่างจากการจัดการความขัดแย้งแบบวิถีพุทธ โดยพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส

จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 35 ซึ่งเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ที่มีความรุนแรง เมื่อมีพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทำให้ยุติลงได้

มีข้อความบางตอนซึ่งอัญเชิญมาดังนี้ “คงไม่แปลกใจทำไมถึงเชิญให้ท่านมาพบกันอย่างนี้ เพราะว่าทุกคนก็ทราบว่าเหตุการณ์มีความยุ่งเหยิงอย่างไรและก็จะทำให้ประเทศชาติล่มจมได้” “การเผชิญหน้าตอนแรก ก็จะเห็นจุดประสงค์ของทั้งสองฝ่ายได้ชัดเจนพอสมควร แต่ต่อมาภายหลัง 10 กว่าวัน เปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างมากจนกระทั่งผลจะออกมาอย่างไรก็ตาม ก็เสียทั้งนั้น เพราะว่าทำให้มีความเสียหายในทางชีวิตเลือดเนื้อของคนจำนวนพอสมควร แล้วก็มีความเสียหายทางวัตถุ ซึ่งเป็นของส่วนราชการและส่วนบุคคลเป็นมูลค่ามากมายนอกจากนั้นก็มีความเสียหายในทางจิตใจ และในทางเศรษฐกิจของประเทศชาติอย่างที่จะนับคณาไม่ได้” “ปัญหาทุกวันนี้คือความปลอดภัยและขวัญ

ของประชาชน ซึ่งเดี๋ยวนี้ประชาชนทั่วไปทุกแห่งทุกหน มีความหวาดระแวงว่า ประเทศชาติจะล่มจม โดยที่จะแก้ไขลำบาก ฯลฯ ฉะนั้นก็ขอให้ท่าน โดยเฉพาะสองท่าน พล.อ.สุจินดา คราประยูร และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ช่วยกันคิดคือ หันหน้าเข้าหากัน ไม่ใช่เผชิญหน้ากันเพราะว่าเป็นประเทศของเรา ไม่ใช่ประเทศของหนึ่งคนสองคน เป็นประเทศของทุกคน ต้องเข้าหากันแก้ปัญหาไม่เผชิญหน้ากัน เพราะว่าอันตรายมีอยู่ เวลาคนเราเกิดความบໍาเลียดปฏิบัติการณ์รุนแรงต่อกันมันล้มตัวลงท้ายก็ไม่ว่า ตีกันเพราะอะไร แล้วก็จะแก้ปัญหาอะไร เพียงแต่ว่าต้องเอาชนะแล้วใครจะชนะ ไม่มีทางชนะ อันตรายทั้งนั้นมิแต่แพ้ คือต่างคนต่างแพ้ ผู้เผชิญหน้าก็แพ้แล้ว ที่แพ้ที่สุดก็คือ ประเทศชาติ ประชาชนจะเป็นประชาชนทั้งประเทศ ไม่ใช่ประชาชนเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ถ้าสมมุติว่า กรุงเทพมหานครเสียหายประเทศก็เสียหายไปทั้งหมด แล้วก็จะมียุทธวิธีอะไรที่จะทนงตัวว่าชนะ เวลาอยู่บนกองสิ่งปรักหักพัง”

หลังพระราชทานกระแสพระราชดำริแก่บุคคลทั้งสอง หลังจากเข้าเฝ้าแล้ว พล.อ.สุจินดา คราประยูร ก็ได้แถลงให้ประชาชนทราบทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ ฯ ว่าจะให้ความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาชนชาวไทย และได้พิจารณาออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้ผู้ร่วมชุมนุมกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ก็แถลงให้ประชาชนอย่าให้การสนับสนุนหรือรู้เห็นเป็นใจกับผู้ที่ยังก่อความวุ่นวายในขณะนั้น ทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ นั้นเข้าสู่ภาวะปกติโดยเร็ว

กรณีความแตกแยกของสงฆ์ในครั้งพุทธกาล โดยมีพุทธโอวาทเป็นเครื่องยุติ

ความแตกแยก

โดยมีพุทธโอวาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้แสดงไว้ดังนี้

สาเหตุและความแตกแยกของสงฆ์

ครั้นถึงวันอุโบสถ พระเวททัต ถีชวันภิกษุเป็นพวกได้มาก (เป็นพระบวชใหม่โดยมาก) แล้วพาภิกษุเหล่านั้นแยกไปทำอุโบสถ ณ ตำบลคยาสี่สะพานเหตุเป็นเครื่องทำให้สงฆ์แตกกันและสามัคคีกันมี 18 ข้อ คือ

1. แสดงธรรมว่าเป็นธรรม
2. แสดงธรรมว่าเป็นธรรม
3. แสดงวินัยว่าเป็นวินัย
4. แสดงวินัยว่าเป็นวินัย
5. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสว่าตรัสไว้
6. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามีได้ตรัสไว้
7. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ประพจน์ว่าประพจน์

8. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าประพจน์ว่าไม่ได้ประพจน์

9. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้บัญญัติว่าบัญญัติ

10. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าบัญญัติว่ามิได้บัญญัติ

11. แสดงสิ่งมิใช่อำบัติเป็นอำบัติ

12. แสดงอำบัติว่ามีใช่อำบัติ

13. แสดงอำบัติเบาว่าเป็นอำบัติหนัก

14. แสดงอำบัติหนักว่าเป็นอำบัติเบา

15. แสดงอำบัติไม่มีส่วนเหลือว่ามีส่วนเหลือ

16. แสดงอำบัติมีส่วนเหลือว่าไม่มีส่วนเหลือ

17. แสดงอำบัติชั่วหยาบว่าไม่ชั่วหยาบ

18. แสดงอำบัติไม่ชั่วหยาบว่าชั่วหยาบ

แล้วทำอุโบสถ ทำปวารณา และทำสังฆกรรมแยกกัน ส่วนเหตุเป็นเครื่องทำให้สงฆ์สามัคคีกันก็มี 18 อย่าง แต่ที่ตรงกันข้าม คือ แสดงถูกต้องตามความเป็นจริงแล้วไม่ทำอุโบสถแยกกัน ไม่ทำปวารณาแยกกัน และไม่ทำสังฆกรรมแยกกัน

โกสัมพียสูตร (สูตรว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี)

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ โขลิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี สมัยนั้นภิกษุในกรุงโกสัมพี ร้าวรานทะเลาะวิวาทกัน ใช้งานที่มั่งคั่งกัน ไม่สามารถ ทำความเข้าใจกันได้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสสั่งภิกษุรูปหนึ่งว่าให้เรียกภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน ครั้นแล้ว เธอทั้งหลายรับว่าทะเลาะวิวาทกันจริง จึงตรัสถามว่าในสมัยที่ทะเลาะวิวาทกันนั้น เธอได้ตั้งกายกรรมท วิกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจารีทั้งในที่แจ้งที่ลับบ้างหรือเปล่า เมื่อกราบทูลว่าเปล่า จึงตรัสว่าพวกเธอรู้อะไรเห็นอะไรจึงทะเลาะกันวิวาทกัน ข้อนั้นย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

ต่อไปได้ตรัสถึง สาราณียธรรม (ธรรมอันทำให้ระลึกถึงกัน) 6 ประการ คือ

1. ตั้งกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา

2. ตั้งวิกรรมอันประกอบด้วยเมตตา

3. ตั้งมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจารีในที่แจ้งที่ลับ

4. แบ่งปันลาภแก่เพื่อนพรหมจารี

5. มีศีลอันดีเสมอด้วยเพื่อนพรหมจารี

6. มีทิวจิตความเห็นอันประเสริฐเสมอด้วยเพื่อนพรหมจารี

ธรรม 6 อย่างนี้ทำให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รักเป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อสามัคคีกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในธรรม 6 อย่างนี้ ข้อที่เป็นยอดคือทฤษฎีความเห็นอันประเสริฐอันนำออกจากทุกข์ได้

หลังเหตุการณ์ความแตกแยกของพระสงฆ์ในครั้งนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้ที่อยู่เหนือผลประโยชน์ทั้งปวงนั้นสามารถแก้ไขปัญหาคือด้วยหลักธรรม ที่แสดงถึงความเมตตา กรุณา ต่อทั้งสองฝ่าย ที่เป็นฝ่ายที่เห็นด้วยก็ดี และฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็ดีจนทำให้นำไปสู่ความสามัคคีและความผาสุกอย่างแท้จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศาสตราจารย์ (2543) เรื่อง ความขัดแย้งและการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทย: ศึกษากรณีโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซชานานา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า ความขัดแย้งกรณีโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซชานานา มีสาเหตุจาก 1) การมีปรัชญาการมองโลกที่แตกต่างกันระหว่างรัฐกับฝ่ายผู้คัดค้านโครงการ ในเรื่องมนุษยกับธรรมชาติ ความหมายของการพัฒนา การชดเชยและทดแทนธรรมชาติ และการกิจทางสังคม 2) การขาดกลไกและกระบวนการที่เหมาะสมในการจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย 3) ความขัดแย้งในผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย ผลการวิจัยพบว่าเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น รัฐได้ใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งแบบดั้งเดิม คือ การใช้อำนาจรัฐเข้าบีบบังคับ การใช้กำลังเข้าจับกุม การข่มขู่ คุกคาม และระบบอุปถัมภ์ ซึ่งสะท้อนทัศนคติของฝ่ายรัฐที่มองความขัดแย้งแบ่งแยกเป็นสองฝ่ายคือ มองกลุ่มผู้สนับสนุนโครงการว่าเป็นพวกเดียวกับรัฐ ขณะที่ฝ่ายผู้ต่อต้านคัดค้านโครงการนั้นเป็นศัตรู ผลการวิจัยยังพบว่า มีการใช้สื่อมวลชนในสถานการณ์ความขัดแย้งอยู่สองระดับคือ สื่อมวลชนระดับชาติและสื่อมวลชนระดับท้องถิ่น โดยรัฐสามารถปิดกั้นไม่ให้กลุ่ม ผู้คัดค้านเข้าไปมีบทบาทในการใช้สื่อทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นได้เป็นส่วนใหญ่ ขณะที่กลุ่มผู้คัดค้านใช้เวทีของหนังสือพิมพ์ข่าวสด ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ประชาชนเป็นเวทีหลักในการต่อสู้ โดยมีข้อสังเกตว่าการที่รัฐเป็นผู้ควบคุมสื่อ และมีศักยภาพทางการเงินและบุคลากรที่เหนือกว่า ทำให้รัฐสามารถถ่ายทอดแนวความคิดและกิจกรรมของกลุ่มตนให้เข้าถึงกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมโดยผ่านสื่อมวลชน เพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับได้มากกว่าฝ่ายผู้ต่อต้านคัดค้านโครงการ

กิตยา เกษเจริญ (2544) เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างไทย-พม่า: ศึกษาการแก้ไขปัญหาเขตแดนบริเวณแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำรวก และแม่น้ำเมย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ รัฐบาลไทยและรัฐบาลพม่า ผลจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า การแก้ไขปัญหาเขตแดนบริเวณแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำรวก

ระหว่างไทยกับพม่าประสบผลสำเร็จเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่ดีในระดับผู้นำรัฐบาลไทยและพม่าและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมระหว่างทั้งสองฝ่าย ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การที่รัฐบาลไทยและพม่ามีความขัดแย้งกับชนกลุ่มน้อยในวงจำกัดจึงไม่ค่อยมีผลต่อความมั่นคงของไทย ส่วนการที่การแก้ไขปัญหาเขตแดนบริเวณแม่น้ำเมยไม่ประสบผลสำเร็จเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่รัฐบาลไทยและพม่ามีจุดยืนทางนโยบายเรื่องสิทธิมนุษยชนที่แตกต่างกันและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมระหว่างไทยกับพม่าที่มีความหลากหลาย ส่วนปัจจัยภายนอกนั้นเนื่องจากกรณีที่รัฐบาลพม่าขัดแย้งอย่างมากกับกลุ่มต่อต้านจนทำให้ไปกระทบกับความมั่นคงของไทย

พจนานุกรม พจนานุกรม (2544) เรื่อง ความขัดแย้งในแนวอุดมการณ์ทางการเมือง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในช่วง พ.ศ. 2475-2490 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งในแนวทางอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2490 เป็นการศึกษาที่มุ่งตรงต่อต้านอุดมการณ์ที่ว่าปัจจัยทางด้านอุดมการณ์เป็นปัจจัยหนึ่งร่วมกับปัจจัยอื่น ได้แก่ ปัจจัยด้านอำนาจและผลประโยชน์ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลาดังกล่าว การศึกษาจึงนำเสนอสาเหตุของความขัดแย้งในสังคมไทยระหว่างบุคคล 2 กลุ่มดังกล่าวว่ามีลักษณะเป็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ และจากการศึกษาค้นคว้าทางด้านเอกสาร คือ เอกสารชั้นต้น เช่น สุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และงานเขียนของนายปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับเอกสารชั้นรองที่นักวิชาการท่านอื่นได้ศึกษาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วง พ.ศ. 2475-2490 ได้พบว่าความขัดแย้งในกลุ่มผู้นำไทยระหว่างกลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลา พ.ศ. 2475-2490 นั้น มีเงื่อนไขของความแตกต่างของอุดมการณ์ หรือระบบความคิดทางการเมือง ที่ทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น แม้รูปแบบความขัดแย้งทางอุดมการณ์จะไม่เด่นชัด เท่าความขัดแย้งด้านอำนาจและผลประโยชน์ ที่มักจะถูกนำมาใช้อธิบายว่าเป็นเหตุของความขัดแย้ง แต่จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยมีความขัดแย้งในแนวทางอุดมการณ์อยู่จริง และหากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะเห็นความเชื่อมโยงได้ว่า การต่อสู้เพื่ออุดมการณ์หรือระบบความคิด ยังคงเป็นความขัดแย้งหลักประการหนึ่งในสังคมไทย ซึ่งเห็นได้จากการต่อสู้เรียกร้องในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคความเป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ในสังคม รวมไปถึงข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อเรื่องเกี่ยวกับชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

มนตรี มาลีพันธุ์ (2544) เรื่อง ญูฮาดในอิสลาม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในแง่มุมของสันติวิธีและการใช้ความรุนแรง ผลการวิจัยพบว่า สันติวิธีเป็นกระบวนการในการเคลื่อนไหว

เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายประการหนึ่ง โดยการเคลื่อนไหวแบบสันติวิธีนี้ มีทั้งที่ประสบผลสำเร็จ และล้มเหลวระคนกันไป ตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวแบบสันติวิธีที่ประสบความสำเร็จ ก็คือ ขบวนการสันติวิธีของมหาตมาคานธี เป็นต้น แนวโน้มในปัจจุบันให้ความสำคัญกับกระบวนการ ดำเนินการแบบสันติวิธีมากขึ้น จนสันติวิธีกลายเป็นรากฐานที่สำคัญของ ความชอบธรรม ในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในยุคเริ่มต้นของอิสลาม มุสลิมถูกใช้ให้ยึดมั่นในสันติวิธีอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นต้องเผชิญกับการประหารที่รุนแรงเพียงใดก็ตาม ต่อมาเมื่อสถานการณ์ของมุสลิม เลวร้ายลง ทำให้ต้องอพยพสู่ดินแดนที่นั่นมุสลิมได้ก่อตั้งประชาคมของตนขึ้น เป็นประชาคมที่มีอาณาเขตพรมแดนของตนเอง ในสถานการณ์ใหม่เช่นนี้ การญihadด้วยกำลังอาวุธ จึงถูกนำมาใช้เพื่อป้องกันพรมแดนและประชาคมจากการรุกรานจากภายนอก ในยุคกลางอาณาจักร อิสลามมีความเข้มแข็งสูงสุดจนกลายเป็นมหาอำนาจในยุคนั้น นักนิติศาสตร์มุสลิมจำนวนหนึ่ง มีความเห็นว่าการญihadคือการต่อสู้กับการปฏิเสธอิสลาม ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง ยังคงเห็นว่าการญihadในรูปแบบของการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธจะทำได้ในกรณีที่ถูกรุกราน เท่านั้น เมื่อเข้าสู่ ยุคใหม่โลกอิสลามอ่อนแอและถูกรอบครอบงำโดยตะวันตก การญihadจึงถูกอธิบายเน้นหนักไป ในเชิงป้องกันและขับไล่ผู้รุกราน ในปัจจุบันการตกอยู่ในสภาวะของการไร้อำนาจของโลกอิสลาม และกระแสของสันติวิธีที่แพร่หลายทำให้นักวิชาการมุสลิม จำนวนหนึ่งพยายามค้นหาสถานะของ สันติวิธีในอิสลาม และอธิบายการญihadในแง่มุมของสันติวิธี แม้ว่าญihadทำได้ทั้งโดยสันติวิธีและ การใช้ความรุนแรง แต่การจะจำกัดการญihadให้อยู่ ในกรอบของสันติวิธีโดยสิ้นเชิงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เพราะศาสดามุฮัมมัดเองก็ยอมรับ ในการใช้ความรุนแรงในบางสถานการณ์ แต่มุสลิม สามารถที่จะจำกัดการใช้ความรุนแรงให้อยู่ในเฉพาะกรณีที่จำเป็นเพื่อเป็นการป้องกันการรุกราน จากภายนอกเท่านั้น ในขณะที่ควรใช้สันติวิธีในการแก้ไขความขัดแย้งภายใน

เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร (2545) เรื่อง การจัดการความขัดแย้งในชุมชนบนพื้นที่สูง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำอาวุโส ปราชญ์ของ ชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน มาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ 1) ความขัดแย้งจากผลประโยชน์และการแย่งชิงทรัพยากร ได้แก่ การเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลภายนอก การบุกรุกป่าและที่ทำกินของชุมชน การลักลอบเข้ามา แสวงหาผลประโยชน์ในชุมชน และ 2) ความขัดแย้งจากค่านิยม ความเชื่อและโลกทัศน์ ได้แก่ ค่านิยมที่ต่างกันระหว่างคู่ขัดแย้ง ความเชื่อเกี่ยวกับการฟื้นฟูและจัดการป่าของชาวบ้านและ หน่วยงานรัฐ และโลกทัศน์ที่แตกต่างของรัฐและชาวบ้านซึ่งรัฐมองว่าคนอยู่ร่วมกับป่าไม่ได้ ในขณะที่ชาวบ้านหรือชุมชนมองว่าคนอยู่ร่วมป่าได้ เงื่อนไขที่ส่งผลต่อความขัดแย้งของชุมชน ในอดีต มี 4 ประการ คือ 1) นโยบายป่าไม้ของรัฐบาล 2) นโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ

และการส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างชาติ 3) ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และ

4) วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ

ในอดีตชุมชนใช้ระบบคุณค่าในการจัดการความขัดแย้ง ได้แก่ การเคารพและให้ความสำคัญกับฮีโร่และผู้อาวุโส การให้ความสำคัญความเป็นเครือญาติ การไม่ข่มเหงเบียดเบียน โดยมีกลไกในการจัดการความขัดแย้ง ได้แก่ ผู้นำ เช่น ฮีโร่และผู้อาวุโส กลุ่มองค์กรและเครือข่ายชาวบ้าน และกลไกรัฐ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐและศาล ฯลฯ วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง ได้แก่ การปรับใช้คุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน การเจรจาตกลงแบบไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและการประสานกับรัฐ สำหรับในปัจจุบันระบบคุณค่าที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งมีข้อจำกัดมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดการความขัดแย้งกับภายนอก สถานการณ์ความขัดแย้งที่ซับซ้อนขึ้นทำให้ชุมชนต้องใช้กลไกที่หลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำทางความคิด กลุ่มองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน บุคคลหรือหน่วยงานภายนอกมีวิธีการจัดการความขัดแย้งที่หลากหลายและผสมผสานมากขึ้น ทั้งการปรับใช้วัฒนธรรม ประเพณี การเจรจาตกลงแบบไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเพื่ออำนาจการต่อรอง การประสานงานกับรัฐ และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

จากดัชนี รัฐกิจรุ่งโรจน์ (2545) เรื่อง การจัดการความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน: กรณีเขื่อนปากมูล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ชาวบ้านที่ถูกผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ผลการวิจัยพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชนมีสาเหตุหลัก 4 ประการ คือ 1) เกิดจากแนวคิดของการพัฒนาที่ว่า “คนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่” 2) เกิดจากความอ่อนด้อยของระบบราชการและกลไกอำนาจของรัฐ 3) เกิดจากการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ และ 4) เกิดจากการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน

โดยทั้งนี้สาเหตุใน 3 ประเด็นแรกข้างต้นนั้นเป็นผลการศึกษาที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วย นักวิชาการ แกนนำกลุ่มชาวบ้านปากมูล และที่ปรึกษาสมัชชาคนจน ทำให้ผลการศึกษา มีความแตกต่างจากสมมุติฐานการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ ส่วนสาเหตุหลักประการที่ 4) นั้นเป็นผลการศึกษาที่ได้รับจากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.)

แกนนำกลุ่มชาวบ้านที่สนับสนุนรัฐและเขื่อนปากมูล รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามในกลุ่มตัวอย่างข้างต้นนี้ได้ให้การยอมรับสมมุติฐานการศึกษาไว้ในระดับหนึ่ง

การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐโดยยึดหลักยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “หลักการแบ่งแยกแล้วปกครอง” โดยใช้วิธีการต่าง ๆ คือ 1) การใช้สื่อ 2) ยุทธศาสตร์จัดการความขัดแย้ง

โดยกลุ่มชาวบ้านที่สนับสนุนรัฐและเขื่อนปากมูล 3) การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ 4) การใช้กำลังเจ้าหน้าที่ของรัฐจัดการกับกลุ่มชาวบ้านปากมูล 5) ขบวนการมีศักยภาพคุกคามกลุ่มชาวบ้านปากมูล และ 6) กลไกราชการท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้ง ภายใต้หลักการแบ่งแยกแล้วปกครอง ทำให้ผู้บริหารประเทศระดับสูงได้หาวิธีการต่าง ๆ เพื่อใช้จัดการความขัดแย้งอีกทางหนึ่งคือ 1) การใส่ร้ายป้ายสีกลุ่มชาวบ้านปากมูล และ 2) การแยกสลายมวลชน ทางด้านกลุ่มชาวบ้านปากมูลมีการจัดการความขัดแย้งใน 2 แนวทางคือ 1) การสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วม และ 2) การชุมนุมประท้วงและการยื่นหนังสือ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่าไม่มีความแตกต่างจากสมมุติฐานการศึกษาที่กำหนดไว้

แนวทางอื่น ๆ ในการจัดการความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วย นักวิชาการ แกนนำกลุ่มชาวบ้านปากมูล และที่ปรึกษาสมัชชาคนจน เสนอให้มีการทบทวนแนวคิดของการพัฒนาที่ “คนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่” และเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ให้มากขึ้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีการยอมรับสมมุติฐานการศึกษาไว้ในระดับหนึ่งเท่านั้น และผลการศึกษาที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) แกนนำกลุ่มชาวบ้านที่สนับสนุนรัฐและเขื่อนปากมูล รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ หรือใครก็ตามที่ไม่ใช่ชาวบ้านในพื้นที่เข้าไปแทรกแซงในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและเสนอให้ชาวบ้านจัดการความขัดแย้งเอง

มยุรา อูเรนทร์ (2545) เรื่อง พระพุทธศาสนากับการเมือง: กรณีศึกษาการปฏิบัติตนของนักการเมืองไทยในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า

1. นักการเมืองที่ดีและมีคุณภาพควรปฏิบัติตนหรือมีพฤติกรรมการวางตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา 8 ประการ คือ

- 1.1 มีความซื่อสัตย์ สุจริต ทั้งวาจาใจ และการกระทำ
- 1.2 มีความเที่ยงธรรมหรือเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่
- 1.3 มีสัจจะ รักษาคำพูด พูดจริง ทำจริง และมีความจริงใจ
- 1.4 มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และหน้าที่การงานเพื่อส่วนรวม
- 1.5 เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม
- 1.6 เคารพปฏิบัติตามมติส่วนรวม
- 1.7 เคารพที่ประชุมและรักษาความลับของที่ประชุมตามที่ระเบียบกำหนด
- 1.8 หลีกเลียงอบายมุขและหมั่นประพฤติตนในทางเจริญ

2. การศึกษาความเข้าใจในหลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาพบว่า

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นสมัยแรก มีความเข้าใจในหลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับดี สำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 46 ปีขึ้นไป มีการศึกษาดำกว่า

ระดับปริญญาตรี เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 และตั้งแต่ 4 สมัยขึ้นไป มีความเข้าใจในหลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับปานกลาง

3. การศึกษาระดับการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพบว่าโดยภาพรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับบ่อยครั้งทุกเรื่อง

พระมหาพรหม ฐมฺมหาโส (นิธิบุญยากร) (2547) เรื่อง รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยประชาชนในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ผลการศึกษาพบว่า

1. จากการศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้ง และรูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา พบว่า ในระดับโลกวิสัยนั้น พระพุทธศาสนามองว่าความขัดแย้งจัดได้ว่าเป็นทุกข์ หรือเป็นธรรมชาติที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น ของบุคคลและสังคมประการหนึ่ง แต่ในระดับโลกุตระนั้น พระพุทธศาสนามองว่าเป็นสภาวะที่ไร้ความขัดแย้ง สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งพระพุทธศาสนายอมรับว่าเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างปัจจัยภายใน คือ กุศลมูล และอกุศลมูล รวมถึง ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ ผนวกและปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริงความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม และ โครงสร้างที่บิดเบี้ยว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้นำเสนอชุดของสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งประกอบไปด้วยการเจรจาตนเอง การไกล่เกลี่ยคนกลาง การตั้งคณะกรรมการไต่สวน การพิจารณาตัดสินโดยสังฆสภา ซึ่งกลยุทธ์ประกอบด้วย การตัดสินโดยการเจรจา การใช้เสียงข้างมาก การโน้มน้าว การประนีประนอม เป็นต้น ดังที่ปรากฏในอิทธิกรณสมณะ

2. จากการศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้ง และรูปแบบในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี ในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่ พบว่าความขัดแย้งในลุ่มน้ำแม่ตาช้างนั้น เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ การสร้างสิ่งก่อสร้างบุกรุกลำน้ำซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ การทิ้งขยะและของเน่าเสียลงในลำน้ำ สาเหตุเกิดจากการขยายตัวของพื้นที่ทำกิน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในลุ่มน้ำ และการขยายตัวของรีสอร์ท ผนวกกับความต้องการของมนุษย์โดยไร้ขีดจำกัด ซึ่งผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นได้จัดการความขัดแย้งด้วยการเจรจาตนเอง การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง และสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนในลุ่มน้ำ จนทำให้การแย่งชิงน้ำดำเนินไปสู่การแบ่งปัน และการยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์ไปสู่สลายและทำลายความเป็นอัตลักษณ์

3. จากการบูรณาการรูปแบบการจัดการความขัดแย้งมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบตามที่ปรากฏในประเทศตะวันตก ตะวันออก ประเทศไทย พระพุทธศาสนา และลุ่มน้ำแม่ตาช้างทำให้พบรูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีเชิงบูรณาการที่มีชื่อว่า ธรรมิกมัชฌิมวิธี หมายถึง

วิธีแบบกลาง ๆ หรือข้อปฏิบัติแบบกลาง (มัชฌิมวิธี) ที่ประสานสอดคล้อง พอเหมาะพอดี โดยการวิเคราะห์ และการประเมินจากทางเลือกหลาย ๆ ทางที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันหาทางออกและมีฉันทามติร่วมกันว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด โดยมี ความชอบธรรม (ซัมมิกวิธี) เป็นแกนหลัก กล่าวคือ 1) ดำเนินการต่อหน้าของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2) ดำเนินการด้วยความโปร่งใส 3) ยุติธรรม 4) สามารถตรวจสอบได้ 5) รับผิดชอบต่อผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้น 6) ถูกต้อง 7) ทุกฝ่ายสามารถปฏิบัติได้จริง 8) เหมาะสมกับสถานการณ์ และเหตุปัจจัย 9) ได้ประโยชน์ทุกฝ่าย และ 10) เคารพในสิทธิของผู้อื่น หรือสิ่งอื่น

จิตรารณ สมยานนทนากุล (2548) เรื่องการใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขความขัดแย้ง: ศึกษากรณีโครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซไทย-มาเลเซีย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารประกอบการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคล 5 กลุ่ม คือ บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ ฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ ฝ่ายคัดค้านโครงการฯ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลที่มีบทบาทในฐานะสื่อกลาง ระยะเวลาการศึกษาอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2541-2546 ผลการศึกษาพบว่า การรับรู้สันติวิธีของกลุ่มจัดตั้งเบื้องต้นเรื่องการละเว้นจากความรุนแรงมีความสอดคล้องกัน แต่แตกต่างกันในเรื่องการรับรู้ประเภทของความรุนแรง ได้แก่ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และลักษณะของสันติวิธี ได้แก่ สันติวิธีที่เป็นหลักการและยุทธศาสตร์ การเคลื่อนไหว ในประเด็นเรื่องความไม่ไว้วางใจนั้น จากการศึกษาพบว่า มีการสร้างความไว้วางใจเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม ไม่มีการจัดการกับความไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้น ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญของการใช้แนวทางสันติวิธีเพราะความไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดอคติระหว่างกัน ในประเด็นเรื่องการสื่อสาร พบว่า ของทางการสื่อสารปิดลงในช่วงที่แต่ละฝ่ายมีการแบ่งแยกขั้วอย่างชัดเจน จึงได้มีความพยายามสร้างสื่อกลางขึ้นเพื่อเชื่อมการสื่อสารระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม การสื่อสารผ่านสื่อกลางนั้นประสบปัญหาความน่าเชื่อถือ ฐานที่คลุมเครือของสื่อกลางและช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมผลลัพธ์ก็คือ เกิดความไม่เข้าใจกันเพิ่มสูงขึ้นและเริ่มมีการตีความท่าทีและมาตรการต่าง ๆ ของฝ่ายตรงข้ามไปในทางลบ

กษิรา เทียนส่องใจ (2550) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ภัยคุกคามเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า

1. ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ สังคมไทยในปัจจุบันก็กำลังเกิดปัญหาความขัดแย้งในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ปัญหาทางการเมือง ปัญหานโยบายสาธารณะ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาการหย่าร้าง สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัยภายนอกออกได้เป็น 5 ประเภทด้วยกัน คือ 1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) 3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์

(Relationship Conflict) 4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) และ 5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น สาเหตุของความขัดแย้งเกิดมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สำหรับปัจจัยภายในได้แก่ ปัญจธรรม คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ และ อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ โดยทิฏฐิ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของปัจจัยภายในที่ทำงานร่วมกันกับอกุศลมูลในการเกิดความขัดแย้ง

2. อภัยทาน มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่าเป็นมหาทาน มีความหมายว่า การให้ความไม่มีภัย การพัฒนาอภัยทานเริ่มที่ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาสังกัปปะ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐาน เพื่อให้เกิดอภัยทานที่ประกอบไปด้วย เมตตาธรรม ขันติธรรม และ ศีล 5 สำหรับกรอบแนวทางของการปฏิบัติของอภัยทาน คือ พรหมวิหารธรรม สาราณียธรรม และสังคหวัตถุ 4 โดยวิธีการปฏิบัตินั้น แบ่งออกได้เป็น อภัยทานทางใจ อภัยทานทางวาจา และอภัยทานทางกาย

3. อภัยทานเป็นพุทธสันติวิธี ที่ใช้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยได้ ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถใช้ได้ในรูปแบบการแก้ไขหลังจากความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของการป้องกันเพื่อไม่ให้ความขัดแย้งก่อตัวอีกด้วย อภัยทานทางใจนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาให้มีความอดทน มีความเมตตา ไม่อาฆาตพยาบาทโกรธแค้น อภัยทานทางวาจา คือ การพูดที่ยึดหลักสัมมาวาจา และการกล่าวคำว่า “ขอโทษ” สำหรับอภัยทานทางกาย คือ การแสดงพฤติกรรมเคารพ และให้เกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยวิธีการของอภัยทานดังกล่าวมาทั้งหมดทำให้การยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์สลายลง สามารถแก้ไขปัญหความขัดแย้งได้ในที่สุด

กิตติศักดิ์ รัตนกระจางศรี (2552) เรื่อง การจัดทำแนวเขตการใช้ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม เพื่อการจัดการความขัดแย้งในเขตป่าอนุรักษ์: กรณีศึกษาหมู่บ้านหินเหล็กไฟ ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประชาชนหมู่บ้านหินเหล็กไฟ ผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านหินเหล็กไฟพบเงื่อนไขที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านแนวเขตการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดจาก 1) การที่ทุกฝ่ายเห็นว่าประเด็นปัญหาเป็นประเด็นร่วม (Common Problem) โดยเฉพาะการซ้อนทับของแนวเขตที่ดินของชุมชนกับรัฐ และสภาพของปัญหาในพื้นที่อยู่ในสถานะที่ไม่มีทางออก 2) ความร่วมมือพหุภาคีในการแก้ไขปัญหา ซึ่งมีพัฒนาการมาจากโครงการนำร่องที่ดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับองค์กรภาคเอกชน 3) การใช้หลายมิติในการแก้ไขปัญหา เช่น การใช้แนวเขตผ่อนปรน การใช้องค์กรที่เป็นตัวกลางในการประสานงานรวมทั้งการใช้ข้อมูลแผนที่ความละเอียดสูง ซึ่งถือเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ได้

ในส่วนความสำเร็จและความล้มเหลวของกระบวนการจัดทำแนวเขตที่ดินแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่บ้านหินเหล็กไฟ พบว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาทั้งการใช้อำนาจรัฐและการใช้อำนาจชุมชนเป็นฐานในการแก้ไขปัญหา นั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างใช้แนวทางของตนเองเป็นหลักซึ่งไม่สามารถสร้างการยอมรับระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องได้เมื่อมีการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และความร่วมมือพหุภาคีทำให้ฝ่ายสามารถดำเนินงานและมีปฏิบัติการจริงในพื้นที่ร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ชาวบ้าน อุทยานแห่งชาติ องค์การพัฒนาเอกชน หน่วยงานปกครองท้องถิ่นและนักวิชาการ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเอื้อทางด้านนโยบายของรัฐ เช่น การเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรตามรัฐธรรมนูญปี 2540 รวมทั้งความพร้อมของชุมชนในพื้นที่ด้วย ซึ่งถือเป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญ ในเบื้องต้นแนวทางดังกล่าวสามารถทำให้ข้อขัดแย้งที่มีอยู่ในพื้นที่ระหว่างชุมชนบนพื้นที่สูงและชุมชนพื้นราบลดลง หรืออยู่ในสภาวะสงบนิ่ง ส่วนหนึ่งเกิดจากการยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเด็นมูลเหตุของความขัดแย้งและสามารถหาทางออกร่วมกันได้ นั่นคือ ความไม่ชัดเจนในตัวแนวเขตที่ดิน แต่ในระยะยาวนั้นยังไม่แน่นอนเพราะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความเข้มแข็งของกลุ่ม ชุมชน และความสมดุลของระบบนิเวศและเศรษฐกิจในพื้นที่

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดเรื่องสาเหตุของความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย ภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปี 2535 ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี (2550, หน้า 11) กระบวนการของความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปี 2535 ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ (2550) และแนวทางในการจัดการความขัดแย้งการเมืองในสังคมไทยด้วยแนวทางสันติวิธี พระไพศาล วิสาโล (2538, หน้า 3) ในการวิจัยได้ดังนี้

สาเหตุของความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปี 2535

1. สาเหตุด้านความต้องการ
2. สาเหตุด้านการรับรู้
3. สาเหตุด้านอำนาจ
4. สาเหตุด้านค่านิยม
5. สาเหตุด้านความรู้สึกและอารมณ์
6. สาเหตุด้านอื่น ๆ

กระบวนการของความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ
ปี 2535

1. ช่วงสันติภาพอย่างแท้จริง
2. ช่วงความขัดแย้งที่ซ่อนเร้นอยู่
3. ช่วงความขัดแย้งที่ปรากฏออกมาให้เห็น
4. ช่วงการเพิ่มขึ้นของความตึงเครียด
5. ช่วงสงครามหรือการปะทะกันอย่างเต็มที่
6. ช่วงการลดลงของความตึงเครียดและการเจรจา
7. ช่วงการลดลงของความเครียดและการหาข้อตกลง
8. ช่วงหลังความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพ

แนวทางในการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยด้วยแนวทางสันติวิธี

1. ชั้นวิเคราะห์ความขัดแย้ง (ทุกซ์)
2. ชั้นหาสาเหตุของความขัดแย้ง (สมุทัย)
3. ชั้นกำหนดเป้าหมายในการจัดการความขัดแย้ง (นิโรธ)
4. ชั้นหาวิธีการในการแก้ไข (มรรค)